

Lärarnas förpliktade engagemang och gränsdragning vid familjekriser

En kvalitativ studie av familjekrisers inverkan på lärarnas arbete

Frida Unis

Avhandling för pedagogie magisterexamen
Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier
Åbo Akademi
Vasa, 2018

Abstrakt

Författare: Frida Unis	Årtal: 2018
Arbetets titel: Lärarnas förpliktade engagemang och gränsdragning vid familjekriser – En kvalitativ studie av familjekrisers inverkan på lärarnas arbete	
Publicerad avhandling för magisterexamen i pedagogik Vasa: Åbo Akademi. Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier	Sidantal: 110
Referat: <p>Det är inte svårt att inse att familjekriser påverkar både barn och lärare. Det är dock mycket svårare att veta hur lärare i praktiken ändrar sitt beteende och sina metoder eller om de överhuvudtaget gör det i arbetet med barn i kris. Lärare med olika preferenser, resurser och kapacitet har eventuellt olika sätt att ta sig an dessa problem och utmaningar. I tidigare studier i familjekriser saknas lärares erfarenheter och upplevelser av hur familjekriser inverkar på lärarna och deras arbete i skolan, varför problemet anses vara motiverat att undersöka.</p> <p>Syftet med avhandlingen är att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan. Avhandlingen är en kvalitativ fenomenologisk studie och uppbyggd kring följande forskningsfrågor: (1) vilka erfarenheter har lärare av olika familjekriser, (2) hur påverkar familjekriser lärararbetet och (3) vad kan göras för att förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?</p> <p>Baserat på syftet och forskningsfrågorna framställdes den teoretiska referensramen, som visar att familjekriser är vanliga och har stor inverkan på barn. Familjekriser orsakar flera symptom och beteendeförändringar hos barn, som i sin tur påverkar lärarna och deras arbete. Teorin illustreras genom en egenutvecklad teoretisk modell som visar hur barnens symptom och beteendeförändringar är sammanlänkade med lärarna och deras roll som stödpersoner.</p> <p>I studien deltog sex lärare från olika skolor och med olika erfarenhet, för att problemet skulle kunna undersökas ur ett brett och tillförlitligt perspektiv. Genom semistrukturerade temaintervjuer med anpassade följdfrågor, framkom en noggrann syn på lärarnas egna tankar och åsikter om problemen men också möjligheterna. Med kvalitativ innehållsanalys som analysmetod kunde intervjumaterialet bearbetas grundligt och resultatet presenteras på ett tydligt och strukturerat men samtidigt detaljerat sätt.</p> <p>I de kvalitativa resultaten framkom en djupare syn och förståelse för lärarnas arbete i samband med familjekriser, än vad som framkommit med de kvantitativa bevisen från tidigare forskning. Resultaten visar att barnen påverkas starkt av familjekriser och att det för lärare är en tung och krävande uppgift att stödja dessa barn, som i sin tur påverkar lärarnas välmående och arbetsmängd, oberoende av erfarenhet och vilka resurser som finns tillgängliga. Lärarna ger också olika exempel på förändringar som kunde förbättra situationen i arbetet med barn i kris, vissa dock mera genomförbara än andra.</p>	

I sin helhet bekräftar resultaten teorierna och antagandena som illustrerades i den teoretiska modellen. Resultaten bygger således vidare på forskningen genom att bidra med kvalitativa resultat om lärares egna upplevelser. Med denna kunskap kan man bättre utveckla och ge lärare den typ av stöd och kompetens som de eventuellt skulle behöva i sitt arbete med barn i kris. På så sätt kunde man också till exempel förhindra engagerade och empatiska lärare från utbrändhet av arbetet. Avhandlingens konklusioner är således till nytta för blivande och erfarna lärare, men också för utbildningens generella koordinators och beslutsfattare.

Sökord:

lärare, familj, kris, välmående, skolprestation, skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom, dödsfall, teacher, family, crisis, opettaja, perhe, kriisi

Innehåll

Abstrakt

1	Introduktion till ämnet	1
1.1	Bakgrund och motiv	2
1.2	Syfte	4
1.3	Avhandlingens disposition	4
2	Teoretisk bakgrund	5
2.1	Familjekrisers uppkomst	5
2.2	Familjekrisers inverkan på barn och lärare	10
2.3	Skolans och lärarnas ansvar för barn i kris	31
2.4	Familjekrisers inverkan på lärarnas arbete	34
2.5	Konklusion	42
3	Metod och genomförande	43
3.1	Fenomenologisk forskningsansats	43
3.2	Temaintervju som datainsamlingsmetod	44
3.3	Val av respondenter och undersökningens genomförande	45
3.4	Bearbetning och analys av data	47
3.5	Tillförlitlighet, trovärdighet och etiska aspekter	50
4	Resultat	53
4.1	Lärares erfarenheter av olika familjekriser	53
4.2	Familjekrisers inverkan på lärararbetet	62
4.3	Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?	79
5	Diskussion	88
5.1	Resultatdiskussion	88
5.2	Metoddiskussion	101
5.3	Avslutning	103
	Litteratur	106

Bilagor

Bilaga 1	Gruppering av beteendeförändringar och symptom orsakade av familjekriser	111
Bilaga 2	Intervjuguide	113
Bilaga 3	Brev till rektor	116
Bilaga 4	Brev till lärare	117

Tabeller

Tabell 1	Kategorier och teman för resultatredovisning.....	49
Tabell 2	Lärares erfarenheter av olika familjekriser	53
Tabell 3	Familjekrisers inverkan på lärararbetet.....	62
Tabell 4	Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?	79

Figurer

Figur 1	Illustrerad teoretisk modell för avhandlingen.	35
----------------	---	----

1 Introduktion till ämnet

En kris är ett akut turbulent tillstånd som kännetecknas av hög ovisshet, snabba förändringar och omfattande, ofta svårlösta problem efter en händelse eller situation som ofta kan identifieras och sägas vara grundorsaken till krisen. Årligen påverkas tusentals barn i Finland av olika familjekriser. Även om familjekriser är svåra situationer att genomgå och drabbar alla medlemmar i en familj, är det framförallt barnen som påverkas av kriserna.

Barn berörs av kriser i hemmet, oberoende av vilken typ av kris som familjen genomgår. Under kriser upplever familjen en tid av förändring och osäkerhet som präglas av många starka känslor. Kriser inom familjen medför oro, stress och sorg, vilket påverkar barnen i deras vardag. Barn kan ha svårt att förstå krisen som familjen genomgår och känner eventuellt skuld för familjens situation. Barn kan sällan påverka kriserna, utan de är ofta tvungna att finna sig i familjens situation. Familjekriser är tärande situationer för barn att genomgå och påverkar barnens välmående och skolgång negativt (Rissanen, 2015).

Barnen spenderar en stor del av sin tid i skolan och därmed blir också krisers inverkan på barnens vardag synligt i skolan och för lärarna. Kriser medför eventuellt ett förändrat beteende hos barnen och påverkar deras ork till koncentration och prestation i skolan.

I skolan kan det uppstå situationer då lärare har svårt att veta hur de ska agera och bemöta barn i kris. Lärare måste vara medvetna om att familjekriser är svåra situationer för barn att genomgå. Lärare behöver visa förståelse och vara ett viktigt stöd för både barnen och deras familjer i kris. I många fall kan läraren vara den enda tryggheten och det enda vuxna stödet som barnen i en familjekris har. Samtidigt måste lärare ta i beaktande att barn i kris har samma skyldigheter att sköta läxor och nå lärandemålen som de övriga barnen i skolan.

Skolan är också skyldig att genom andra instanser erbjuda professionell hjälp för barn som genomgår familjekriser, men vad händer då dessa resurser inte alltid finns tillgängliga? Eventuellt måste lärare jobba med saker som de egentligen inte har yrkesmässig kunskap om.

Stödet från skolan och lärarna har stor inverkan på barns välmående, utveckling och skolgång både under den svåra krisen och tiden efter familjekrisen. Men vem stöder lärarna i deras arbete med barn i kris? Avsikten med denna avhandling är att undersöka hur lärare upplever arbetet med barn som genomgår familjekriser, hur lärare anser att familjekriser inverkar på lärarnas arbete och om lärare anser sig ha tillräckligt med stöd och kunskap i arbetet med barn i kris.

Kriser som drabbar familjer kan vara många, i denna avhandling avgränsas dock kriserna till att fokusera på skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall. Dessa kriser är vanligt förekommande och på en generell nivå några av våra största samhällsproblem i Finland. De avgränsade sex kriserna är dessutom mycket omfattande och drabbar familjerna men också andra på ett betydande sätt, bland annat barnens lärare. I och med att kriserna kan ses som samhällsproblem kommer läraren också eventuellt att tilldelas en socialledarroll för att stödja barnen. En mer detaljerad motivering till valet och avgränsningen av kriser presenteras i kapitel 2.2.

1.1 Bakgrund och motiv

Familjekriser är tunga situationer att genomgå och det är självklart att dessa påverkar barnen i deras vardag. Tidigare forskning visar att barns välmående och skolprestationer påverkas negativt av kriser inom familjen (t.ex. Amato, 2001; Rissanen, 2015). Lärare har en viktig roll i att få barn att må bra och prestera i skolan, trots kriser inom familjen. Barn som mår bra har bättre förutsättningar för att nå framgång i skolan (Chen, Li & Rubin 1995).

Som redan konstaterats, kommer ett barn i kris också att påverka lärare och det är därför ytterst motiverat att inte enbart studera krisernas inverkan på barn utan också hur lärare påverkas av dessa. Man kan också säga att om kriser inte skulle inverka på barn, skulle de heller inte inverka på lärarna. Detta eftersom barn i kris dagligen kommer till skolan och det är lärarnas skyldighet att se till att alla barn har förutsättningar att lära sig. Det är inte svårt att inse att barns familjekriser påverkar lärarna, det är dock mycket svårare att förstå hur lärare faktiskt ändrar sitt beteende och sina metoder eller om de överhuvudtaget gör det. Man kan också anta att lärare med olika preferenser kan ha helt olika sätt att ta sig an dessa problem och det skulle

därför vara viktigt att förstå, till exempel hur erfarna lärare har gjort, utvecklats och hittat sina bästa sätt för att lösa problemen.

En annan ännu obesvarad fråga är att förstå hur lärare med mindre resurser och kapacitet, till exempel i form av kort erfarenhet eller otillgängliga resurser såsom skolpsykolog och kurator tar sig an detta. Vilka utmaningar stöter de på och hur kunde de ha nytta av mera erfarna lärares upplevelser och konstaterat fungerande samt optimerade arbetsmetoder. Det är därför ur både blivande och erfarna lärares, men också ur utbildningens generella koordinators och beslutsfattares synvinklar, ett mycket motiverat problem att reda ut; för att se praktiska modeller och metoder om hur lärare tar sig an och upplever olika problemsituationer i familjekriser. Problemet är dessutom motiverat av att skribenten som nyutexaminerad lärare kommer att ha stor nytta av att förstå problematiken och lärares upplevelser av familjekriser, men också för att själv proaktivt kunna förbereda sig för och förebygga problemsituationer vid familjekriser.

Forskning om lärare och familjekriser har baserats mycket på kvantitativa studier, där man undersökt lärares erfarenheter av kriser inom familjer och hur lärare anser att familjekriser inverkar på barn. I de tidigare studierna i familjekriser finns det få ingående diskussioner och konklusioner om hur lärare upplever arbetet med barn som är med om kriser inom familjen och hur familjekriser inverkar på lärarna och deras arbete. Samband mellan kriser och hur de inverkar på barnens vardag finns baserat på tidigare studier, men det som saknas är lärares erfarenheter av hur familjekriser egentligen inverkar på lärarna och lärarnas arbete i skolan. Med de kvantitativa bevisen från tidigare forskningar samt lärares erfarenheter av deras upplevelser av familjekriser, kan man med informationen från dessa utveckla och ge lärare den typ av stöd och kompetens som de eventuellt skulle behöva i deras arbete med barn i kris.

För att summera, en lärare är en person som utöver att undervisa, också stöder barnen i deras svåra situation under familjekriser och som ser till att skolan är en trygg punkt trots kaoset runtomkring. Det vore därför särskilt viktigt att förstå hur familjekriser påverkar lärare och deras arbete för att kunna påverka förutsättningarna för barnen. Genom att förstå vad familjekriser kräver av lärare och vilket eventuellt stöd lärare skulle behöva i deras arbete med barn i kris, kan man också från skolans sida bättre stödja de barn som genomgår kriser inom familjen.

1.2 Syfte

Syftet med avhandlingen är att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan. Utgående från syftet har följande forskningsfrågor utarbetats:

- 1) Vilka erfarenheter har lärare av olika familjekriser?
- 2) Hur påverkar familjekriser lärararbetet?
- 3) Vad kan göras för att förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?

1.3 Avhandlingens disposition

Studien görs som en kvalitativ undersökning med ett fenomenologiskt synsätt. Datat för undersökningen samlas in genom semistrukturerade temaintervjuer av sex stycken finländska lärare i olika lågstadieskolor.

I följande kapitel presenteras bakgrundsinformation som introduktion till ämnet. Kapitlet utgör också den teoretiska referensramen för forskningsuppgiften. Avhandlingens tredje kapitel presenterar avhandlingens forskningsuppgift, tillförlitlighet och trovärdighet. I avhandlingens fjärde kapitel presenteras forskningsresultaten och kapitel fem utgörs av en konklusion och diskussion om avhandlingens innehåll.

2 Teoretisk bakgrund

Detta kapitel behandlar familjekriser och familjekrisers inverkan på barnen och lärarna i skolan. Målsättningen är att presentera och diskutera hur lärare och deras arbete påverkas av kriser som barnen upplever inom sina familjer. För att ge en djupare förståelse för familjekriser och deras uppkomst, börjar kapitlet med en introduktion till temat familjekriser. Sedan behandlas familjekriser och deras inverkan på barnen och lärarna, fortsatt av skolans och lärarnas ansvar samt skyldigheter för barn som genomgår kriser inom familjen. Kapitlet innehåller även en reflektion över stödet som lärare har i arbetet med barn kris.

2.1 Familjekrisers uppkomst

Begreppet kris kan definieras på olika sätt och ur olika synvinklar. I denna avhandling som behandlar familjekriser och sociala samt psykologiska konsekvenser av kriser anses en definition av Cullberg, med betoning på psykologisk kris, vara lämplig. Cullberg (2006, s. 19) definierar kris som: ”ett psykiskt kristillstånd [man befinner] sig i då ens tidigare erfarenheter och inlärd reaktionssätt inte är tillräckliga för att man ska förstå och bemästra den livssituation som man råkat in i”. Cullbergs definition har av Nationalencyklopedin (u.å.) tolkats som ”reaktionen på en livssituation där individens tidigare erfarenheter inte är tillräckliga för att denne ska kunna bemästra situationen utan ett betydande psykiskt lidande”. En annan definition på kris i psykologisk mening är:

”En kris uppkommer då det råder obalans mellan å ena sidan styrkan och svårighetsgraden hos problemet och å andra sidan våra omedelbara inre resurser att inom en viss tidsrymd komma fram till en lösning. Obalansen orsakar en ökande inre spänning som ger en känsla av press och upprördhet vilket i sin tur minskar vår effektivitet. De inre balansåterställande och direkt problemlösande funktionerna sätts ur spel. Vi tar till både inre och yttre resurser till gränsen av vår förmåga för att finna lämpliga lösningar. Om problemet kvarstår med samma styrka och svårighetsgrad, utan att vi kan lösa det, förs vi fram mot en total desorganisation – sammanbrott.” (Edvardson, 1985, s. 15.)

Cullberg (2006, s. 19) indelar kriser i traumatiska kriser och livskriser (kallas även utvecklingskriser) baserat på den utlösande situationen som ger upphov till kris. Traumatiska kriser uppkommer på grund av plötsliga och oväntade yttre påfrestningar,

exempelvis fattigdom eller dödsfall. Cullberg menar att även livskriser uppkommer genom yttre händelser, men att dessa kriser är mera naturliga och en vanlig utveckling i livet, exempelvis att få barn eller att pensioneras. Cullbergs indelningar av kris handlar om kriser i allmänhet, men för att applicera denna teori till familjekriser kan man långt tolka det som att familjekriser främst är traumatiska kriser. På ett vis kan livskriser också vara en bidragande orsak till familjekriser, men familjekriser i sig som ofta är plötsliga, omfattande och orsakade av yttre händelser kan därför klassas som traumatiska kriser.

Familjer riskerar att brytas sönder av situationen som de upplever vid familjekriser, därmed riskerar även individernas skyddsnät att brista (Cullberg, 2006, s. 137). Kriser som drabbar familjer kan dock vara olika och påverka familjer på olika sätt. En kris påverkar eventuellt inte en familj lika starkt som den påverkar en annan familj. Varje familjekris är individuell och går inte att jämföra. Krisernas utveckling inom familjer beror på vilken inverkan krisen har på familjemedlemmarna och på familjens sociala situation (Cullberg, 2006, s. 136), det vill säga vilket stöd familjemedlemmarna har i sin omgivning. Om stödet saknas är risken att familjerna drabbas hårdare av kriserna. Utöver stöd i omgivningen finns också andra faktorer som inverkar på hur kriser utvecklas inom familjer, faktorer som familjernas ekonomiska situation och sammanhållningen samt kommunikationen mellan familjemedlemmarna (Black & Lobo, 2008).

Men vad orsakar egentligen kriser inom familjer? Har utvecklingen av samhället påverkat familjer och gjort det lättare för familjerna att drabbas av kriser? Eller beror uppkomsten av kriser inom familjer på att en del individer har sämre utgångsläge än andra och risken att drabbas av kriser därmed är större? Faktorer som orsakar kriser inom familjer kan variera från familj till familj, även om olika familjer drabbas av samma slags kris. Bakomliggande orsaker till olika kriser inom familjer är alltså många och en kris inom familjen kan ge upphov till en ny familjekris, eftersom kriser ofta avlöser varandra.

Skilsmässa är ett livsskede som kan ge upphov till kris inom familjer både under skilsmässoprocessen och tiden efter skilsmässan. Bland vuxna i Finland är det vanligt att äktenskap och samboförhållanden resulterar i separation. Bakomliggande orsaker till skilsmässor kan vara många, eventuellt grundar de sig i en annan kris inom

familjen. Ekonomiska problem är en tärande situation som kan tänkas orsaka problem i parrelationer och leda till att föräldrarna väljer att separera (Karvonen & Salmi, 2016). Missbruk hos den ena föräldern är en annan tung situation som kan leda till skilsmässa (Parkkari, 2015). En del väljer eventuellt att separera trots goda förhållanden, detta på grund av samhällets påverkan samt att det är allmänt accepterat att skilja sig.

Fattigdom är en annan livssituation som kan orsaka kris inom familjer. Fattigdom kan tänkas uppkomma då plötsliga förändringar drabbar individerna, exempelvis arbetslöshet, flytt, olyckor eller om individerna drabbas av en annan kris inom familjen. Fattigdom kan uppkomma genom skilsmässa då den tidigare gemensamma ekonomin bland föräldrarna upphör. Missbruk bland antingen ena eller båda föräldrarna kan leda till att ekonomin inom familjen påverkas (Grahm, 2010). Fattigdom sammanhänger ofta med psykisk ohälsa (Lund m.fl., 2011), vilket kan anses vara en annan bakomliggande faktor till fattigdom för en del individer. Andra faktorer som kan inverka på fattigdom är stora utgifter eller skulder som drabbar individerna, lägre utbildning och överlag sämre utgångsläge till högre inkomst.

Psykisk ohälsa kan också ge upphov till kris inom familjer. Aktuella studier visar att invånarna i Finland generellt mår bra, men att depression blivit vanligare i samhället bland både kvinnor och män (Koponen, Borodulin, Lundqvist, Sääksjärvi & Koskinen, 2018, s. 84). Faktorer som kan tänkas orsaka psykisk ohälsa bland invånarna är många. Individers levnadsvanor, umgängeskrets och uppväxt är exempel på några faktorer. Psykisk ohälsa kan dessutom sammanhålla med andra upplevda kriser. Psykisk ohälsa kan som tidigare nämnts orsaka fattigdom, men fattigdom kan också orsaka psykisk ohälsa. Fattigdom kan utveckla psykisk ohälsa bland individer genom att medföra ångest och rädsla (Patel & Kleinman 2003, s. 611). Risken finns att upplevda kriser som inte bearbetats på ett bra sätt kan leda till psykisk ohälsa.

Genomgång av tunga perioder i livet får eventuellt individer att börja missbruka alkohol och narkotika, vilket är en annan livssituation som kan orsaka familjekriser. Skilsmässa kan upplevas som en tung period vilket gör att missbruk lätt uppkommer hos individer som tröst för att dämpa eventuell ångest och sorg (Becker & Murphy, 1988). Detta fenomen har även bekräftats empiriskt av Salvatore m.fl. (2016) som påvisar en stark relation mellan skilsmässa och alkoholmissbruk. Detta samband kan

också kopplas till det tidigare diskuterade fenomenet att missbruk i sin tur också kan orsaka skilsmässor. Familjer med missbruk har visats sammanhånga med arbetslöshet (Socialstyrelsen, 2013, s. 34), vilket kan tänkas vara en annan möjlig faktor som ger upphov till missbruk hos en del individer. Studier visar att 15 procent av invånarna i Finland i åldern 18 – 63 år använder sig av receptbelagda mediciner för att orka med sitt arbete och med de ökade kraven i arbetslivet. Två procent av invånarna använder sig av droger för att klara av arbetet. (Ehyt, 2017.) Stora krav i arbetslivet kan därmed också tänkas vara en bakomliggande faktor till missbruk hos individer. Om individer upplever sitt arbete som betungande under en längre tid och användningen av mediciner och droger antingen fortsätter eller ökar under tiden, kan detta leda till missbruk för individerna.

Sjukdomsfall och dödsfall, antingen plötsliga eller väntade, är två andra tunga livssituationer som kan utveckla kris inom familjer. Orsaker till sjukdom och dödsfall är många och varierar mycket mellan individer. Dessa uppkommer eventuellt genom olycksfall, på grund av levnadsvanor eller av arvsmassan. Andra upplevda kriser kan självklart även leda till sjukdom och dödsfall, för en del individer kan en sjukdom leda till dödsfall. Av de individer som dör till följd av olyckor och våld i Finland, är självmord en av de vanligaste orsakerna till dödsfall (Statistikcentralen, 2017b). Orsaken till att individer väljer att begå självmord är mycket individuellt, dock kan psykisk ohälsa, fattigdom och missbruk antas vara bakomliggande faktorer till självmord. Ett plötsligt självmord inom familjer kan ge upphov till kris för familjemedlemmarna och samtidigt ge upphov till nya kriser inom familjer.

Krisers utveckling inom familjer beror som tidigare nämnts på vilket stöd familjer i kris har i sin omgivning, familjernas ekonomiska situation och sammanhållningen samt kommunikationen mellan familjemedlemmarna. Stöd från mor- och farföräldrar samt bekanta är viktigt för familjer som genomgår kriser. Om stödet från dessa av olika orsaker saknas, finns risken att situationen för familjer i kris förvärras. Utöver stöd från mor- och farföräldrar och bekanta utgör även samhället med dess instanser ett viktigt stöd för familjer i kris. Dock kan man tänka att stödet som finns för familjer i samhället är ganska regionalt, mera stöd finns där det finns mera resurser. Stödet som finns för familjer i städer kan alltså tänkas vara större än stödet för familjer på landsbygden. För familjer som känner att de inte får det stöd från samhället som de skulle behöva under genomlidandet av kriser, kan detta eventuellt förvärra krisen eller

orsaka att en ny kris uppkommer inom familjen. I familjer i kris där det enbart finns en förälder med inkomst, kan den spända ekonomiska situationen bidra till att den aktuella krisen förvärras och att nya kriser uppstår. Kriser kan tänkas utvecklas ordentligt i de familjer där den ensamstående föräldern dessutom är arbetslös. Om familjemedlemmarna trots den tunga situationen kan hålla samman och kommunicera med varandra, är risken troligen mindre att krisen inom familjerna förvärras. Ofta krävs det dock att det finns en stark person inom familjen som orkar vara positiv och hålla samman familjen under den tunga perioden. För barn i kris kan detta tänkas vara avgörande för hur barnen påverkas av krisen.

För en del familjer i kris kan det också tänkas vara svårt att be om hjälp av andra eller att söka stöd från olika instanser. En del individer upplever eventuellt att det är ett stort och skrämmande steg att söka hjälp för familjens kris. Andra väljer kanske att inte be om hjälp på grund av att de finner familjens situation som skämmande eller på grund av rädsla för att deras barn ska omhändertas. I många familjer hemlighålls familjekriser (Socialstyrelsen, 2013, s. 15), vilket leder till att familjerna på grund av detta inte söker stöd för den rådande krisen. I familjer i kris där individerna inte söker stöd eller hjälp finns risken att situationen inom familjerna försvåras eller att nya kriser uppkommer. Det kan också tänkas vara så att det finns familjer i kris som sökt hjälp, men att stödet som de fått inte hjälpt familjens situation. Detta kan orsaka att individerna känner sig hjälplösa och ensamma, vilket i sin tur kan leda till att kriserna förvärras eller att fler kriser uppkommer.

I en del familjer i kris kan situationen på grund av olika orsaker tänkas gå så långt att barnen omhändertas av socialmyndigheten. Undersökningar visar att föräldrars missbruk av alkohol och droger är den största orsaken till att barn omhändertas av socialmyndigheten (Barnard & McKeganey, 2004, s. 553). Studien baseras på amerikanska förhållanden, men man kan dock anta att förhållandena är relativt likadana i Finland eftersom missbruk i många fall medför oförmåga att kunna ta hand om sina barn. Detta har även bekräftats av Socialstyrelsen i Sverige (2013, s. 35), som menar att missbruk inom familjer är den vanligaste orsaken till att barn placeras i ersättande hem. Det är därför lätt att anta att sannolikheten för att barn omhändertas är större i familjer där båda föräldrarna missbrukar. För barn som omplaceras i nya familjer eller fosterhem och även för föräldrarna, kan situationen innebära en ny kris att genomgå. Ur en annan synvinkel kan detta också vara lösningen på krisen.

Oberoende av krisers slag och uppkomst påverkar familjekriser alla medlemmar i en familj. Skolan är en institution som har nära kontakt till familjer, framförallt barnen i familjerna och därmed påverkas också skolan och lärarna av kriserna som familjerna genomgår. Det är dock inte familjekriserna i sig själva som påverkar lärare, utan det är barnen som genomgår kriserna som sedan indirekt påverkar skolan och lärarna. Lärare har mycket kontakt med barnens föräldrar, därmed påverkas förstås lärarna av kriser även via föräldrarna. Men det är ju ändå barnen som lärarna träffar och jobbar tillsammans med flera timmar varje vecka. Lärare kan inte hindra symptomen som uppkommer hos barn i kris, men det är viktigt att lärarna vet hur familjekriser uppkommer och vad dessa kan tänkas bero på för att lättare kunna visa förståelse och stödja barnen och deras familjer.

2.2 Familjekrisers inverkan på barn och lärare

Livssituationer som drabbar familjer och som ger upphov till familjekriser är som presenterats många och av olika slag. Hos en del familjer uppkommer eventuellt skilsmässa, psykisk ohälsa eller en allvarlig skada eller sjukdom, medan det hos andra uppkommer våld, psykisk funktionsnedsättning, missbruk, fattigdom eller dödsfall. För att avgränsa avhandlingens omfattning kommer familjekriserna som behandlas endast att inkludera skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall. Avgränsningen till dessa sex olika kriser är motiverad av flera orsaker. För det första har dessa kriser varit relevanta under en lång tid och kommer troligtvis också att vara relevanta i framtiden. För det andra är dessa kriser något av det värsta som kan hända barn och deras familjer. Barnen kan också sällan påverka dessa, utan är tvungna att finna sig i familjens situation. Kriserna är också i många fall märkbara för lärarna, inte alltid direkt, men de påverkar åtminstone i de flesta fall barnen mycket starkt, vilket lärarna sedan lägger märke till och även borde försöka hitta lämpliga stödmetoder till.

Nedan behandlas de sex olika familjekriserna var för sig. Aktuell statistik presenteras med hur många barn som årligen påverkas av de olika familjekriserna i Finland, det vill även säga antalet barn i kris som finländska lärare stöter på i deras arbete i skolan. Vidare diskuteras varför livssituationerna leder till kris för barn och hur barns välmående och skolgång påverkas av kriserna, samt hur lärare och deras arbete i sin tur påverkas av kriserna som barnen genomgår.

Presentation av valda familjekriser

Skilsmässa

Årligen berörs cirka 30 000 barn och ungdomar av sina föräldrars skilsmässor i Finland (Parkkari, 2015). Ungefär 13 000–14 000 äktenskap per år resulterar i skilsmässa i Finland (Statistikcentralen, 2017a). Då man statistiskt ser på hur många finländska barn som årligen drabbas av sina föräldrars skilsmässor registreras enbart de barn vars föräldrar varit gifta och inte de barn vars föräldrar varit samboende som separerar. Detta bör tas i beaktande, eftersom antalet barn och unga som årligen drabbas av sina föräldrars skilsmässor i Finland i själva verket kan vara mycket högre än 30 000. Barn vars föräldrar varit samboende påverkas lika starkt av sina föräldrars separation som barn vars föräldrar varit gifta. Det är alltså ett stort antal finländska barn i skolåldern som årligen är med om sina föräldrars skilsmässa och som lärare i skolorna runtom i landet stöter på.

Skilsmässa är som tidigare nämnts en tung period för familjer att genomgå och som kan leda till kris inom familjerna. För barn innebär eventuellt en skilsmässa många förändringar som påverkar barnens vardag och välmående. Barn förlorar på grund av skilsmässor sin familj, eventuellt en förälder och sitt hem. Barnen har kanske svårt att förstå föräldrarnas skilsmässa eller så skuldbelägger de sig själva för sina föräldrars separation. Studier visar att skilsmässor påverkar barn på flera olika sätt och att skilsmässoprocessen och tiden efter skilsmässan inverkar på barns välmående och skolprestationer (Amato, 2001; Breivik & Olweus, 2006; Rissanen, 2015). Att barn påverkas olika av skilsmässor kan tänkas bero på hur föräldrarna sköter skilsmässan och vilket stöd familjen har i sin omgivning, vilket också tidigare i avhandlingen har lyfts fram som betydande faktorer för krisers utveckling.

En förändring som skilsmässor för med sig är nya familje- och boendeformer, vilket kan leda till en kris för barnen i familjerna. Efter att kärnfamiljen upplösts uppkommer nya familje- och boendeformer som familjer med växelvis boende, ensamförsörjande familjer och nyfamiljer (Breivik & Olweus, 2006; Rosenfeld, 2010). Gemensamt för dessa familjeformer är att den ursprungliga kärnfamiljen har splittrats och att barnens båda biologiska föräldrar inte längre bor tillsammans med de övriga i familjen. Undersökningar visar att barn med skilda föräldrar mår sämre och presterar sämre i

skolan än barn som bor i kärnfamiljer (Amato, 2001). Detta styrker antaganden och teorier om att skilsmässa är en tung situation för barn att genomgå. I studien framkommer dock inte om detta gäller för skilsmässobarn i allmänhet eller just under skilsmässoprocessen och tiden efter skilsmässan. Man kan tänka att barnen mår som sämst och klarar inte av att prestera då krisen är som mest aktuell, men att situationen lättar för barnen under tiden. Detta faktum är också viktigt för lärare att förstå, det vill säga att lärare kan försöka stödja barnen på ett sätt med antagandet att krisen inte varar för evigt, utan långsamt avtagande.

Familjer med växelvis boende innebär att barnen spenderar ungefär lika många nätter hos båda av de separerade föräldrarna (Rissanen, 2015). Detta betyder att barnen har fortsatt kontakt till båda föräldrarna efter skilsmässan, vilket är mycket viktigt för barnen. Studier visar att barn med fortsatt kontakt till båda föräldrarna efter en skilsmässa inverkar positivt på barnens välmående (Amato, Meyers & Emery, 2009; McIntosh & Chisholm, 2008). Växelvis boende kan dock också påverka barn negativt. Undersökningar visar att det kan orsaka stress att ha två hem att flytta runt till och att många barn med växelvis boende upplever att de inte har en fast punkt att bo på (Rissanen, 2015). Det kan också vara så att barnen inte trivs i föräldrarnas nya hem eller kanske barnen inte kan umgås med sina kompisar eller delta i fritidsaktiviteter om avståndet till dessa blir längre. Växelvis boende kan också inverka negativt på barnens välmående om de separerade föräldrarna inte kommer överens (McIntosh & Chisholm, 2008). Risken finns att barnen blir en kommunicerande länk mellan föräldrarna samt att föräldrarna smutskastar och skuldbelägger varandra inför barnen. För barn kan detta tänkas vara en tung situation och får eventuellt barnen att känna att de måste välja mellan sina föräldrar.

Barn i ensamförsörjande familjer bor enbart hos den ena föräldern. Man bör dock ta i beaktande att barnen trots detta kan ha kontakt med den andra föräldern. (Rissanen, 2015.) Barnen kan tänkas uppleva situationen med den nya boendeformen som tung i och med att den regelbundna kontakten med den andra föräldern bryts. För barnen kan den förändrade situationen tänkas vara svår att förstå och anpassa sig till, eftersom den vuxna trots allt fortfarande är barnets förälder. Studier visar att skilsmässor påverkar föräldrars välmående negativt och därmed även barnens välmående då dessa oroar sig för föräldrarnas situation (Amato, 2000; Clarke-Stewart & Brentano, 2006). I ensamförsörjande familjer ligger allt ansvar på den ena föräldern, vilket kan tänkas vara tungt

för föräldern. Föräldern känner eventuellt oro och stress över familjens situation, vilket leder till att föräldern på grund av omständigheterna inte har ork att engagera sig i barnen på samma sätt som innan. Barnen känner av stressen som föräldrarna genomgår och påverkas samtidigt negativt av denna. Den nya boendeformen kan även medföra en flytt för familjen om familjen inte har råd att bo kvar i sin bostad. Detta kan utöver krisen från skilsmässan innebära att en ny kris uppkommer för barnen då de dessutom tvingas flytta från sitt hem till ett annat.

I nyfamiljer bor barnen tillsammans med två vuxna, varav endast en av dessa är barnens biologiska förälder. I nyfamiljer kan också den andra partners barn ingå. (Rissanen, 2015.) För barn kan det vara svårt att acceptera att föräldern hittat en ny partner och att dessutom dela boende tillsammans med den nya partnern och eventuellt den nya partners barn. Barn i nyfamiljer känner eventuellt att föräldrarnas nya partner försöker ersätta barnens biologiska mamma eller pappa, vilket troligtvis är jobbigt för barnen. Situationen kan upplevas som extra tung för barnen om dessa inte kommer överens med föräldrarnas nya partner och partners barn, eller om föräldrarnas nya partner inte accepterar barnen. En nyfamilj kan också innebära en flytt till ett nytt hem för familjerna, vilket kan orsaka att en ny kris uppkommer för barnen.

Skilsmässor präglas ofta av bråk mellan föräldrarna, vilket också påverkar barnen. För barn kan det tänkas vara psykiskt betungande att vara omgiven av en miljö som består av bråk och oenigheter mellan föräldrarna. För vissa barn kan föräldrarnas separation ändå vara en långsiktigt positiv sak, eftersom barn i bråkande kärnfamiljer mår sämre än barn med skilda föräldrar som inte bråkar (Amato, 2001, s. 357). I en del familjer bråkar eventuellt föräldrarna om vårdnaden om barnen, vilket troligtvis är en jobbig process för barn att vara med om. En del föräldrar kan genomgå en skilsmässa utan bråk och utan att bråka öppet inför barnen, men oberoende om föräldrarna bråkar eller inte är skilsmässa trots allt en lika stor kris för barn att genomgå.

Dessa ovan diskuterade faktorer är alla tänkbara orsaker till varför skilsmässor leder till kris för barn. Skilsmässor inverkar som tidigare nämnts på barnens välmående och skolprestationer, vilket i sin tur också inverkar på lärarna och deras arbete. Enligt studier tar sig skilsmässor i uttryck på olika sätt för barn i olika åldrar. Skilsmässobarn i yngre skolålder (6–8 år) uppvisar mera sorg och är oroligare och mera deprimerade än jämnåriga barn i kärnfamiljer. Hos skilsmässobarn i äldre skolålder (9–11 år)

övergår sorgen till att uppvisa mera ilska över familjens situation. (Clarke-Stewart & Brentano, 2006, s. 113–114.)

Studier visar att skilsmässobarn i allmänhet uppvisar sämre beteende och är mera aggressiva än barn i kärnfamiljer. Barnen är mera deprimerade, har mera ångest och är olyckligare. Barnen har även sämre självkänsla och självförtroende än barn som inte behövt genomgå sina föräldrars skilsmässa. (Amato, 2001.) Dessa beteenden som barnen uppvisar på grund av skilsmässor blir synliga i många sammanhang för lärarna i skolan. Lärarnas uppgift blir att försöka hitta olika strategier för att stödja och hjälpa barnen, samt att visa förståelse för den svåra situationen som barnen genomgår. Skilsmässobarn har svårt att samarbeta med andra, är inte lika populära bland barn och har sämre relationer till andra barn (Amato, 2001). Inom skolan ska barnen kunna samarbeta och jobba tillsammans. Skilsmässobarnens uppvisade beteende gör eventuellt att andra barn tar avstånd från dessa. Lärarnas uppgift blir att försöka få samarbetet mellan barnen i klassen att fungera och se till att ingen lämnas utanför.

Alfvén och Hofsten (2004, s. 31, 36) beskriver olika symptom som kan uppkomma bland små barn i samband med föräldrarnas skilsmässa. Sömnpblem, nedsatt aptit och magont är vanligt förekommande. Barnen kan också bli klängiga eller till och med gå bakåt i utvecklingen. Alfvén och Hofsten menar att symptom som dessa är naturliga och övergående, men att en del barn kan behöva stöd i form av professionell hjälp. Skilsmässor påverkar inte enbart familjer utan även omgivningen runtomkring, exempelvis lärarna i skolan. Symptomen som barnen uppvisar hemma blir troligen synliga även för lärarna. Detta styrker tidigare påståenden om att skilsmässor är tunga situationer för barn att genomgå, som dessutom inverkar på lärarna och deras arbete.

Skilsmässobarn uppvisar också sämre resultat i standardiserade prov och har sämre betyg än barn i kärnfamiljer (Amato, 2001). Detta ställer krav på lärarna att försöka få barnen att prestera trots den svåra situationen som de genomgår. Lärare behöver eventuellt anpassa stödet åt barnen, vilket kan tänkas vara krävande för lärarna eftersom de samtidigt behöver ta de övriga barnens individuella behov i beaktande. Detta kan tänkas vara extra utmanande för de lärare med flera barn i klassen som samtidigt genomgår sina föräldrars skilsmässa.

Barnen och lärarna påverkas av de olika familje- och boendeformerna som uppkommer efter skilsmässor. Barnen känner på grund av familje- och boendeformerna skam, rädsla för att bli övergivna, sorg över förlusten av ena föräldern samt oro över föräldrarnas nya parförhållanden (Clarke-Stewart & Brentano, 2006, s. 108). Lärarna påverkas i sin tur av att barnen kanske inte alltid har med sig rätt material till skolan beroende på om de är hos mamma eller pappa. Detta gör att lärarna tvingas vara förberedda på att söka fram och ha med extra material åt dessa barn. För lärare kan det också tänkas vara betungande att se barnen komma till skolan på fredagar med packning då de följande vecka ska bo hos antingen mamma eller pappa. Detta i synnerhet om barnen lider av situationen.

Eftersom skilsmässor ofta präglas av bråk mellan föräldrar finns risken att lärare hamnar mellan föräldrarna och blir en kommunicerande länk mellan dessa gällande barnen. En del föräldrar kan också tänkas smutskasta varandra inför lärarna, vilket medför svårigheter för lärarna då de blir tvungna att avgöra vilken förälder de ska tro på. Lärarna har en tung uppgift att försöka få föräldrarna att samarbeta för barnens skull. Skilsmässor är tunga förändringar för såväl barnen som föräldrarna att genomgå. Lärarnas uppgift blir eventuellt att stödja både barnen och deras föräldrar under skilsmässor.

Missbruk

Missbruk inom familjer är, precis som skilsmässor, tunga situationer i vardagen för barn att genomgå och som kan orsaka kris för barn. I familjer med missbruk är det antingen den ena föräldern som missbrukar eller så är båda föräldrarna missbrukare. Missbruk kan innebära missbruk av olika saker, men avhandlingen avgränsas till att behandla missbruk av rusmedel, såsom alkohol och narkotika. Avgränsningen till dessa görs för det första på grund av att missbruk av alkohol och narkotika är någorlunda vanligt och på ett sätt ett ganska klart och tydligt definierat missbruk. För det andra är missbruk av rusmedel ett ganska säreget slags missbruk som skiljer sig åt en del från exempelvis spelmissbruk. För det tredje påverkar föräldrars missbruk av alkohol och narkotika barnen och i sin tur även lärarna.

Undersökningar visar att 65 000 till 70 000 barn i Finland bor i familjer där antingen ena eller båda föräldrarna lider av missbruk. Närmare bestämt har sex procent av alla

minderåriga finländska barn åtminstone en förälder som missbrukar rusmedel. (Otsamo, 2016.) I familjer med missbruk är det vanligt att föräldrarnas problem hemlighålls för utomstående (Socialstyrelsen, 2013, s. 15), vilket i samband med att missbruk inte heller är offentligt, innebär att det är svårt att föra exakt statistik över antalet barn och barnfamiljer som påverkas av missbruk. Det är inte heller alla gånger enkelt att dra en specifik gräns för vad som anses som missbruk, det vill säga då användningen av rusmedel övergår till missbruk. Detta betyder att antalet barn i Finland som bor i familjer med missbruksproblem och som även lärarna stöter på i skolorna, kan vara många fler till antalet.

Barn med missbrukande föräldrar löper större risk att drabbas av sämre generell utveckling och välmående än barn med föräldrar som inte missbrukar (Christoffersen & Soothill, 2003; Osborne & Berger, 2009). På samma sätt beskriver även Socialstyrelsen (2013, s. 33) att föräldrars missbruk är en tung situation i vardagen som medför konsekvenser för barns hälsa och utveckling både i familjen och i skolan. Föräldrars missbruk innebär även en ökad risk för olika problem hos barnen i framtiden. I familjer där båda föräldrarna lider av missbruk är barnen särskilt utsatta (Osborne & Berger, 2009, s. 363).

Möjliga orsaker till varför missbruk leder till kris för barn är många. Vardagen i familjer med missbruk karaktäriseras av kontinuerlig stress, brist på struktur och planering samt oförutsägbarhet. Missbruk har till stor del en negativ inverkan på föräldrarna och medför att dessa kan vara frånvarande, nedstämda och tillbakadragna samt uppvisa ett utagerande beteende. Det är vanligt att föräldrarna är mera lättretliga och mindre lyhörda samt att de inte orkar engagera sig i barnens aktiviteter och behov. (Socialstyrelsen, 2013, s. 36.) För barn som lever i familjer med missbruk kan situationen tänkas vara psykiskt tung och påfrestande. Det kan också tänkas att barnen förlorar tryggheten och känner att föräldrarna sviker dem. Barnen har eventuellt svårt att förstå familjens situation och varför föräldrarna beter sig som dom gör. För barn kan det vara svårt att förstå att föräldrarna troligtvis inte vill bete sig illa mot dem, utan att missbruket gör att föräldrarna kan bete sig opassande under verkan av rusmedel. Barnen kan på grund av detta tänkas beskylla sig själva för föräldrarnas missbruk.

Missbruk av alkohol och droger inverkar i många fall på föräldrarnas förmåga och möjligheter att ta hand om sina barn (Barnard & McKeganey, 2004, s. 553;

Socialstyrelsen, 2013, s. 36). Det kan antas att barn i missbrukarfamiljer ofta kommer i andra hand om föräldrarna väljer rusmedlen före barnen. Risken finns att barnens grundläggande behov försummas, vilket samtidigt äventyrar barnens välmående. Barn i familjer med missbruk har oftare kläder som är i dåligt skick samt får mindre mat hemma än barn i familjer där föräldrarna inte missbrukar (Johnson & Leff, 1999, s. 1093). Studier visar att olika riskfaktorer som psykisk ohälsa och våld är vanligare i familjer med missbruk än i andra familjer, samt att konfliktnivån i dessa familjer är högre (Johnson & Leff, 1999, s. 1092; Socialstyrelsen, 2013, s. 33). Föräldrarna kan tänkas uppvisa våld mot varandra, men även mot barnen, vilket medför otrygghet och rädsla. Vidare diskuteras att barn till föräldrar med alkoholmissbruk löper större risk än andra barn att utsättas för fysiska övergrepp och vanvård, men att risken för att barn utsätts för övergrepp och vanvård ändå är störst då föräldrar i samband med missbruksproblem lider av psykisk ohälsa eller personlighetsstörning. (Socialstyrelsen, 2013, s. 33.) Dessa faktorer medför allvarliga situationer för barnen i familjerna och innebär samtidigt konsekvenser för föräldraskapet. Missbruk inom familjer kan därmed i många fall tänkas leda till omplacering av barnen, vilket innebär en fortsatt tung situation för barnen ett genomgå, men som i många fall ändå kan tänkas vara en räddning för barnen.

Studier visar att föräldrar med missbruksproblem ofta kräver att barnen ska prestera i en tidigare ålder än föräldrar som inte missbrukar (Johnson & Leff, 1999, s. 1092). I familjer med missbrukande föräldrar tvingas barnen i vissa fall att ta ett stort ansvar, både i vardagen, för syskon och även för föräldrarna. För barn kan situationen att behöva ta på sig vuxenansvaret leda till psykiska problem. (Socialstyrelsen, 2013, s. 36.) Förutom att situationen är krävande och psykiskt betungande kräver det ytterligare ansvaret dessutom tid av barnen, eftersom de är tvungna att hjälpa till i hemmet och samtidigt sköta skolrelaterade uppgifter. Risken finns att barnen känner sig misslyckade om de inte klarar av situationen. Familjesituationen kan också tänkas påverka barnens relation till kompisar. Barnen vill eventuellt inte bjuda hem kompisar eftersom de skäms över familjens situation eller så har barnen ingen ork att umgås med kompisar. Barnen kan också tänkas glida ifrån sina kompisar då de på grund av familjens situation blir tvungna att växa upp tidigare än kompisarna.

Som tidigare diskuterats hemlighålls ofta familjekriser inom familjer. Vanligt är att föräldrar med missbruksproblem tvingar eller hotar barnen till att hålla tyst om

familjens situation (Socialstyrelsen, 2013, s. 15). Detta påverkar eventuellt barnen negativt eftersom de inte kan eller vågar söka hjälp av utomstående. Situationen är tärande för barn att genomgå och skulle kunna underlättas av att barnen skulle ha en annan vuxen i omgivningen att prata med och ta stöd av. Att familjekriser hemlighålls innebär att det kan vara svårt för lärare att veta vilka barn som lever i familjer med missbruk, vilket också gör det svårare för lärarna att kunna stödja dessa barn. Lärarna har eventuellt misstankar om missbruk inom familjer om barnen uppvisar symptom och beteenden som kan förknippas med att föräldrarna missbrukar.

Som tidigare nämnts i avhandlingens inledande kapitel har barn som mår bra bättre förutsättningar för att lyckas i skolan än barn som mår dåligt. Chen, Li och Rubin (1995) menar att orsaken till detta är att barn som mår bra bättre kan koncentrera sig på skolans arbete och uppgifter. Barn i familjer med missbruk löper en större risk att drabbas av sämre välmående, vilket betyder att barn i dessa familjer kan tänkas ha sämre förutsättningar för att lyckas i skolan. Barnen får även mindre hjälp och stöd med skoluppgifter av föräldrarna (Johnson & Leff, 1999, s. 1093), vilket också påverkar barnens förutsättningar. Barnen kan ofta tänkas komma till skolan med ogjorda läxor. Barnard och McKeganey (2004, s. 554) menar i sin tur att barn i missbrukande familjer trots deras tunga familjesituation kan lyckas i skolan, men att många av barnen trots allt underpresterar, skolkar mycket från lektioner samt uppvisar dåligt beteende i skolan. Detta styrker tidigare antaganden om att föräldrars missbruk påverkar barnens prestationer i skolan och även lärarna.

I tidigare forskning har det enhetligt påvisats att barn i familjer med missbrukande föräldrar riskerar att ha inlärnings- och koncentrationssvårigheter (Socialstyrelsen, 2013, s. 32) samt ADHD och ODD (Barnard & McKeganey, 2004, s. 554; Osborne & Berger, 2009, s. 360). Den kaotiska familjesituationen i missbrukande familjer kan leda till att barnen uppvisar ett utagerande eller inåtvänt beteende, exempelvis aggressivitet, passivitet och tillbakadragenhet. Konsekvenserna av detta blir eventuellt att barnen utvecklar osäkerhet, ångslan, bristfällig jagutveckling, försening i utvecklingen och kontaktsvårigheter. (Socialstyrelsen, 2013, s. 36.) Barnens beteenden avspeglas med stor sannolikhet i skolan, vilket innebär att lärarna möter dessa beteenden och därmed behöver visa förståelse och ha kunskap för hur de ska ta emot, stödja och motverka dessa. Barnens uppvisade beteenden kan också komma att påverka deras relation till kompisar, eventuellt tar dessa avstånd från barnen på grund

av rädsla eller att de inte vet hur de ska hantera barnens beteenden. Detta blir igen lärarnas ansvar att se till att inget barn lämnas ensam eller hamnar utanför.

Fattigdom

I Finland har det funnits en stigande trend bland fattigdom i barnfamiljer mellan åren 2012 till 2014. År 2014 fanns det 63 400 fattiga barnfamiljer i Finland, i vilka det ingick 126 000 barn. Under samma år hörde fem procent av alla barn i Finland till familjer som levde helt på olika statliga bidrag. (Karvonen & Salmi, 2016.) Det är svårt att avgöra hur fattigdomen i finländska barnfamiljer har utvecklats efter detta. Eftersom att ekonomin i Finland har varit relativt oförändrad kan det antas att det knappast skett stora förändringar, men att det klart kan finnas variation åt något av hållen. Det är alltså ett stort antal barn i Finland som lever i familjer med fattigdom, som också lärarna stöter på i sitt arbete.

Fattigdom inom familjer är en psykiskt tung situation som drabbar föräldrarna och som påverkar barnen och deras välmående negativt. Undersökningar visar att familjers ekonomiska situation inverkar på barns välmående och skolprestationer (Brooks-Gunn & Duncan, 1997; Evans, 2004; Rissanen, 2015). Fattigdom har skadlig inverkan på barns kognitiva, psykiska och socioemotionella välmående (Evans, 2004). Fattigdom inom familjer är en situation som barnen inte kan undkomma, eftersom barnen med sin unga ålder är beroende av föräldrarna. Fattigdom kan på många sätt leda till kris för barn. Nedan presenteras olika faktorer i familjer med sämre ekonomisk situation som kan antas orsaka kris för barnen.

Situationen i familjer med fattigdom kan medföra en spänd relation mellan föräldrarna. Evans (2004, s. 78) som undersökt miljön som barn i fattigdom lever i, visar att det uppkommer mycket bråk i familjer med fattigdom samt att föräldrarna har en strängare barnuppfostran. För barnen i familjerna är det troligtvis tungt att dagligen ta del av föräldrarnas bråk. Det kan tänkas att föräldrarna inte egentligen vill att deras svårigheter ska gå ut över barnen, men att pressen över den ekonomiska situationen får föräldrarna att agera på ett olämpligt sätt. Barnen känner sig eventuellt försummade av föräldrarna, vilket också kan tänkas orsaka att barnen provocerar föräldrarna. Stressen som föräldrarna upplever påverkar även barnen. Barn i mindre bemedlade

familjer uppvisar signifikant mera stressfaktorer än barn i familjer med bättre ekonomisk situation (Evans, 2004, s. 87).

Vardagen i familjer med fattigdom är kaotisk med mindre struktur och rutiner (Evans, 2004). Fattigdom kan sägas ha allvarliga och negativa konsekvenser för föräldrarnas funktionsförmåga. Det är vanligt att barn i dessa familjer upplever våld och splittring inom familjerna, samt att föräldrarna separerar (Evans, 2004). Dessa faktorer kan tänkas orsaka otrygghet, rädsla och stress för barnen. Barn i familjer med en sämre ekonomisk situation riskerar också att placeras i fosterfamiljer (Evans, 2004, s. 78). Situationen kan tänkas gå så långt att föräldern eller föräldrarna inte längre har ekonomisk möjlighet att förse barnen med nödvändigheter, vilket leder till att barnen omhändertas. Det kan dock tänkas att situationer som dessa sammanhänger med andra upplevda kriser inom familjen, exempelvis missbruk.

Familjens situation kan också påverka barnens relation till kompisar och leda till utanförskap eller mobbning. I en familj med fattigdom har föräldrarna eventuellt inte möjlighet att bekosta hobbyer eller materiella saker, vilket gör att barnen inte kan vara lika delaktiga som andra barn. Barnen skäms kanske över familjens situation och väljer att avstå från saker på grund av denna. Dessa antaganden bekräftas i och med Evans (2004) undersökning, som visar att barn i fattiga familjer har ett mindre socialt stödjande nätverk än barn i familjer med bättre ekonomi. Familjernas ekonomiska situation är med stor sannolikhet också synlig i skolan. Förutom att barn i fattiga familjer kan tänkas hamna utanför gruppen, saknar de eventuellt skidor, skridskor och liknande utrustning eller har barnen inte möjlighet att delta i evenemang och resor som skolan ordnar. Detta är något som skolan i sin tur ofta förväntar sig att barnen har möjlighet till. Lärarnas uppgift blir att se till att barnen trots familjernas situation får vara delaktiga och delta som de övriga barnen.

Som tidigare presenterats inverkar familjernas ekonomiska situation på barnens skolprestationer. Detta har även bekräftats i senaste PISA-undersökningen (OECD, 2016, s. 206) från år 2015, i vilken det framkommer att familjers socioekonomiska status inverkar på barnens framgång och prestationer i skolan. Föräldrarnas ekonomiska situation sammanhänger i sin tur även med deras engagemang i barnens skolgång. Undersökningar visar att föräldrar med en sämre ekonomisk situation engagerar sig mindre i sina barns skolgång, jämfört med föräldrar med en bättre

ekonomisk situation. Föräldrar med en sämre ekonomisk situation visar mindre intresse för barnens läxor och andra skoluppgifter, är mindre uppmärksamma på hur barnen presterar i skolan, samtidigt som de är mindre medvetna om vilka skolämnen som barnen tycker om och vilka de inte tycker om. (Evans, 2004, s. 81.) Föräldrarnas bristande engagemang, medvetna eller omedvetna, inverkar förutom på barnens skolprestationer även på lärarna och deras arbete. Detta leder eventuellt till att barnen inte gör sina läxor, att de presterar sämre eller att deras motivation för skolarbetet minskar. Situationen kan tänkas vara tung för lärare och leda till att lärarnas arbetsmängd ökar.

Barn i familjer med fattigdom kan också sägas ha sämre utgångspunkt att lyckas i skolan än barn i familjer med bättre ekonomi. Familjens situation medför att barnen har färre saker i hemmet att få kunskap ifrån och att lära sig av. Evans (2004) menar att barn i fattiga familjer läser mindre och att barnen även har mindre böcker hemma. I undersökningen publicerad år 2004 visar Evans att barnen dessutom har sämre tillgång till datorer och internet i hemmet. Liknande kan man anta att barn i fattiga familjer i dagens läge skulle ha sämre tillgång till moderna datorer och teknik som exempelvis surfplattor, vilka används i skolor och som kan underlätta barnens skolgång. Fattigdom hämmar barnens möjligheter och prestationer. Situationen medför eventuellt att barn i fattiga familjer får svårare att göra sina läxor och att barnen kunskapsmässigt hamnar efter andra barn, vilket i sin tur också påverkar lärarna.

Enligt studier där föräldrar och lärare undersökts, uppvisar barn i familjer med fattigdom generellt mera problem med beteende och uppförande än barn i familjer med bättre ekonomisk situation. Detta tar sig i uttryck genom att barnen är aggressiva, utagerande, deprimerade och tillbakadragna, samt att barnen bråkar mera och är mera ångestfyllda. (Brooks-Gunn & Duncan, 1997, s. 62.) Barn i fattiga familjer löper också större risk att drabbas av förseningar i utvecklingen och inlärningssvårigheter (Brooks-Gunn & Duncan, 1997, s. 61). Dessa problem som barnen uppvisar i skolvardagen både under lektioner och på raster kan tänkas kräva tid av lärarnas jobb och orsaka större arbetsbörda. Lärarna får troligen reda ut situationer som lett till bråk mellan barnen, vilket tar tid av lärarnas övriga arbetsuppgifter.

Psykisk ohälsa

Psykisk ohälsa är ett sammanfattande begrepp som betecknar flera olika typer och nivåer av psykiska problem. Psykisk ohälsa kan sträcka sig allt från mindre allvarliga och tillfälliga problem så som nedstämdhet och oro, till allvarliga och omfattande diagnoser som exempelvis depressionssjukdomar, ångestsyndrom och psykos-sjukdomar. Det bör tas i beaktande att psykisk ohälsa innefattar många andra psykiska problem och diagnoser än dessa nämnda. År 2016 vårdades sammanlagt 174 052 patienter i öppenvården inom den psykiatriska specialiserade sjukvården i Finland (Institutet för hälsa och välfärd, 2018). Undersökningar visar att åtminstone fem procent av den finländska vuxna befolkningen årligen lider av allvarlig depression (Institutet för hälsa och välfärd, 2016a). Den vanligaste psykosjukdomen i Finland är schizofreni, varav en procent av finländarna lider av (Institutet för hälsa och välfärd, 2016b). Senaste undersökningen bland den finländska befolkningen i åldern 30 år visar att nästan två procent av den finländska befolkningen lider av panikångest (Institutet för hälsa och välfärd, 2015). Statistiken visar således att många vuxna invånare i Finland lider av psykisk ohälsa, vilket innebär att det finns många barn bland barnfamiljer i Finland vars ena förälder eller båda föräldrarna lider av psykisk ohälsa. Man bör dock beakta att det kan finnas många individer som inte heller diagnostiserats eller sökt vård, det vill säga att antalet individer i Finland med psykisk ohälsa kan vara många fler till antalet. Barn i familjer med psykisk ohälsa går i skolan, vilket i sin tur innebär att lärarna kommer i kontakt med krisen inom familjerna och även påverkas av detta.

Undersökningar överensstämmer med att barn med föräldrar som lider av psykisk ohälsa påverkas negativt av familjens situation. Föräldrarnas psykiska problem har en negativ inverkan på barnens välmående och skolprestationer. (Cooklin, 2010; Maybery, Ling, Szakacs & Reupert, 2005; Reupert & Maybery, 2007; Socialstyrelsen, 2013, s. 38–42.) Studier visar att barn i familjer med psykisk sjukdom även riskerar att själva utveckla psykisk ohälsa då de blir äldre (Cooklin, 2010, s. 141; Maybery m.fl., 2005, s. 79; Socialstyrelsen, 2013, s. 40).

Den svåra situationen inom familjer med psykisk ohälsa kan på många sätt leda till kris för barnen. Barn i familjer med psykisk ohälsa lever i en tärande hemmiljö som avviker från andra barns hemmiljöer, vilka inte präglas av psykisk ohälsa. Falkov

(2004) menar att barn, vars föräldrar lider av psykisk ohälsa, lever med symptomen och beteenden av psykisk sjukdom. Barnen både ser och känner av sjukdomen, men på grund av oförmåga att förstå föräldrarnas sjukdom leder situationen ofta till ångest, rädsla och förvirring. Detta bekräftas också av Socialstyrelsen (2013, s. 40), som visar att allvarliga depressioner och schizofreni hos föräldrarna kan medföra att barnen upplever eller involveras i beteenden som vanföreställningar, hallucinationer eller starka känsloutbrott. För barnen kan situationen tänkas vara mycket tung och skrämmande.

I familjer med psykisk ohälsa blir barnen lidande och deras relation till föräldrarna påverkas. Vardagen i familjer med psykisk ohälsa är kaotisk och saknar struktur (Reupert & Maybery, 2007; Socialstyrelsen, 2013, s. 39). Vid psykisk sjukdom och eventuell medicinering av dessa, är det vanligt att föräldrarna uppvisar oro, ångest, koncentrationssvårigheter och trötthet (Socialstyrelsen, 2013, s. 39). För barnen kan det vara svårt att förstå föräldrarnas uppvisade reaktioner och beteenden, och vad dessa dessutom beror på. Studier visar att barnen ofta uppfattar föräldrarnas beteende som avvisande och skrämmande, vilket orsakar att barnen har svårt att våga förlita sig på sina föräldrar (Socialstyrelsen, 2013, s. 39). Barnen beskyller också ofta sig själva för föräldrarnas sjukdom (Cooklin, 2010), vilket kan tänkas sammanhänga med barnens oförståelse för föräldrarnas sjukdom och uppvisade beteenden.

Psykisk ohälsa kan medföra konsekvenser i form av olika stressfaktorer, exempelvis ansträngd ekonomi, vilket i sin tur kan leda till ökade konflikter i hemmet. Forskning visar att det inom familjer med psykisk ohälsa ofta förekommer våld och missbruk, samt att barns fysiska och känslomässiga behov försummas i familjer med psykisk ohälsa. I familjer där den ena föräldern lider av psykisk ohälsa, kan den andra föräldern bli så upptagen av problemen att även den har svårt att uppmärksamma och tillgodose barnens behov. (Socialstyrelsen, 2013, s. 39.) Psykisk ohälsa kan således inverka på föräldraskapet och på föräldrars förmåga att ta hand om sina barn och leda till att barnen omhändertas (Maybery m.fl., 2005, s. 79; Reupert & Maybery, 2007, s. 364). Det kan tänkas att barn i ensamförsörjande familjer med en psykiskt sjuk förälder och barn i familjer där båda föräldrarna lider av psykisk ohälsa är särskilt utsatta. Barnen i dessa familjer saknar en förälder som orkar och har förmåga att ta hand om dem. Reupert och Maybery (2007, s. 365) lyfter fram mor- och farföräldrarnas ökade ansvar för barn till föräldrar med psykisk ohälsa. I många fall kan det tänkas att mor- och

farföräldrarna får ta ett stort ansvar för barnen, då föräldrarna brister i sitt föräldraskap. För barnen kan mor- och farföräldrarnas stöd innebära en räddning, men samtidigt vara en mycket tung situation eftersom den eventuellt medför bråk mellan föräldrarna och mor- och farföräldrarna, separation från föräldrarna och en flytt till ett nytt hem.

Som ovan konstaterats är det en tuff situation för barn att leva med föräldrar som lider av psykisk ohälsa. Undersökningar visar att familjernas situation påverkar barnens välmående på olika sätt och därmed även barnens skolgång och lärarna. Barn med föräldrar som lider av psykisk ohälsa riskerar att ha signifikant lägre fysisk, psykisk och social hälsa. Enligt undersökningar uppkommer mera beteende- och utvecklingsproblem samt emotionella problem hos barn i familjer med psykisk ohälsa, än hos barn i familjer där ingen psykisk sjukdom förekommer. (Maybery m.fl., 2005; Reupert & Maybery, 2007, s. 362–363.) Föräldrars psykiska ohälsa har även en negativ inverkan på barns uppmärksamhets- och koncentrationsförmåga samt kognitiva och språkliga utveckling. Många barn och unga i familjer med psykisk ohälsa uppvisar rädsla och oro för föräldrarnas sjukdom och familjens framtid. (Cooklin, 2010.) Oron kan tänkas påverka barnen både hemma och i skolan, därmed också barnens ork till koncentration och prestation i skolan. I familjer med psykisk ohälsa kan man tänka att föräldrarna på grund av deras sjukdom inte heller orkar bry sig i barnens läxor eller skolgång. Vissa föräldrar kanske inte ens har kraft att bry sig om deras barn är i skolan eller inte. Situationer som dessa påverkar lärarna och leder till att ett stort ansvar för barnen faller på lärarna.

I familjer med psykisk ohälsa ställs det ofta stora krav på barnen. Barn i dessa familjer får många gånger ta på sig rollen som vuxen och ansvara för såväl sig själva som syskon och även föräldrarna (Cooklin, 2010; Reupert & Maybery, 2007, s. 364; Socialstyrelsen, 2013, s. 41). För barnen är situationen troligen psykiskt betungande och tar dessutom ork och tid av barnen. Barnens ansvar inom familjerna begränsar deras skolprestationer, relation till kompisar och deras personliga utveckling (Reupert & Maybery, 2007). Vanligt bland barn i familjer med psykisk ohälsa är att de känner skam för familjens situation. Äldre barn som kan reflektera över situationen vill på grund av denna inte bjuda hem kompisar eller att föräldrarna ska besöka skolan. (Socialstyrelsen, 2013, s. 42.) På grund av skammen kanske barnen inte heller berättar för lärarna eller kompisarna om föräldrarnas problem. I de fall där föräldrarna inte

heller informerat lärarna om problemen, kan barnens uppvisade problem och beteenden tänkas vara svåra för lärarna att förstå.

På grund av föräldrarnas psykiska sjukdom och den tunga situationen som uppkommer inom familjerna, kan barnen uppvisa ett förändrat beteende både hemma och i skolan. Det är vanligt att barn reagerar på föräldrarnas sjukdom genom att bli tillbakadragna, deprimerade, får lägre självkänsla eller att de tar avstånd från andra. Cooklin (2010) lyfter fram att familjens situation kan få barnen att börja mobba andra eller att barnen själva blir mobbade. Barnen kan också bli våldsamma eller uppvisa andra självdestruktiva beteenden (Cooklin, 2010; Reupert & Maybery, 2007). Barnen kan i vissa fall ta efter symptomen som föräldrarna uppvisar, i synnerhet vid ätstörning (Cooklin, 2010).

Sjukdom

Sjukdomar som drabbar invånare i Finland är många och antalet invånare som årligen insjuknar i olika sjukdomar är stort. Det är svårt att på ett tydligt sätt avgöra hur många individer som årligen drabbas av olika sjukdomar i Finland, samt att det är svårt att dra en entydig gräns mellan allvarliga och mindre allvarliga sjukdomar. Cancer är en utbredd folksjukdom som cirka 30 000 finländska kvinnor och män insjuknar i årligen. De senaste undersökningarna visar att sammanlagt 32 799 kvinnor och män insjuknade i cancer i Finland under år 2015. (Finlands cancerregister, u.å.) År 2012 drabbades sammanlagt 4 052 kvinnor och män i arbetsför ålder av hjärt- och kärlsjukdomar i Finland (Institutet för hälsa och välfärd, 2014). Många av de vuxna individerna som drabbas av olika sjukdomar har med stor sannolikhet barn i skolåldern. Detta innebär att det är ett stort antal barn som årligen påverkas av sina föräldrars sjukdomar, som också lärarna stöter på i skolorna.

Sjukdom inom familjen är en tung situation att genomgå, vilken kan innebära en tid av ovisshet, rädsla och sorg för alla familjemedlemmar. Undersökningar visar att föräldrarnas sjukdom och situationen som uppkommer inom familjer som drabbas av sjukdom, inverkar på barnens välmående och skolprestationer (Socialstyrelsen, 2013, s. 22–26; Visser, Huizinga, van der Graaf, Hoekstra & Hoekstra-Weebers, 2004, s. 688). Föräldrarnas sjukdom kan, precis som avhandlingens tidigare behandlade

familjesituationer, ge upphov till kris för barnen. Många faktorer inverkar på varför sjukdom inom familjen kan tänkas leda till att kris uppkommer.

Sjukdomen som drabbar föräldrar kan leda till stora förändringar i familjernas vardag. Eventuellt blir det långa och många sjukhusvistelser för föräldrarna, vilket förmodligen är jobbigt för barnen. Man kan också tänka att känslorna som barnen upplever då de besöker sina föräldrar på sjukhuset är mycket starka. Barnen är troligtvis oroliga för föräldrarna, samtidigt som saknaden av föräldrarna hemma kan tänkas vara stor. Föräldrarnas sjukhusvistelse kan eventuellt leda till att barnen måste tas om hand av någon utomstående. På grund av sjukdomen kan föräldrarna också få vård hemma eller behöva personlig assistans. Studier visar att barn anser att det är påfrestande att ha vårdpersonal och personliga assistenter hemma (Socialstyrelsen, 2013, s. 24). Detta kan tänkas bero på att barnen på grund av dessa ständigt blir påminda om föräldrarnas sjukdom.

Det kan tänkas att barnen har svårt att förstå både föräldrarnas sjukdom och förändringarna som medföljer, samt att frågorna som barnen skulle vilja ha svar på är många. Olika sjukdomar som drabbar föräldrarna kan orsaka att föräldrarna får personlighetsförändringar och blir glömska, aggressiva eller otåliga (Socialstyrelsen, 2013, s. 25). För barnen kan föräldrarnas förändrade beteende vara svårt att förstå och hantera. Eventuellt beskyller barnen sig själva för föräldrarnas annorlunda beteende, på grund av att de inte vet vad som orsakar detta hos föräldrarna. En öppen kommunikation inom familjerna om föräldrarnas sjukdom och vad sjukdomen innebär vore därmed mycket viktigt för barnen. Detta stärks av Socialstyrelsen (2013, s. 23) som hänvisar till olika undersökningar, vilka visar att kommunikation om föräldrarnas sjukdom är viktigt för barnens välmående. Det kan därmed tänkas att barn i familjer där man inte pratar öppet om en förälders sjukdom, påverkas mera av situationen än barn i familjer där man har en öppen kommunikation om sjukdomen.

Samtidigt som sjukdom inom familjer är en tung situation för barnen att genomgå är det även en betungande situation för föräldrarna i familjen. Föräldrarnas förmåga att hantera sjukdomen är dock avgörande för barnens välmående (Socialstyrelsen, 2013, s. 22). Sjukdom kan ta mycket energi från både den sjuka och friska föräldern och orsaka att föräldrarna känner oro för familjens framtid. Barnen känner eventuellt av föräldrarnas oro och brist på engagemang, vilket i sin tur påverkar barnen. I en familj

där ena föräldern drabbas av sjukdom faller familjens ansvar på den friska föräldern. Pressen och det ökade ansvaret medför eventuellt att föräldern inte har samma ork och tid som innan att ge till barnen, vilket leder till att barnen försummas. Föräldern har kanske inte tid eller saknar ork till att skjutsa barnen till aktiviteter eller hitta på något med barnen. Studier i den neurologiska sjukdomen multipel skleros visar att det finns risk att partnern till en person med multipel skleros drabbas av depression, vilket ökar sannolikheten för psykiska problem hos barnen (Socialstyrelsen, 2013, s. 25). Detta kan också tänkas gälla vid andra sjukdomar. Studierna bekräftar således att föräldrarnas förmåga att hantera sjukdomar inverkar på barnens välmående.

Föräldrarnas sjukdom påverkar barnens vardag och skolgång. Det kan tänkas vara svårt för barnen att släppa tankarna och oron om föräldrarna och deras sjukdom både hemma och i skolan. Barnen oroar sig för föräldrarna, familjen och sin egna framtid (Socialstyrelsen, 2013, s. 22), vilket kan tänkas ta ork och tid från kompisar och även påverka barnens koncentration på skoluppgifter. Studier visar att barn med föräldrar som har en neurologisk sjukdom ofta tidigt får ta på sig en vuxenroll och ett ökat ansvar för syskon och den sjuka föräldern (Socialstyrelsen, 2013, s. 24). Situationen kan dock tänkas vara likadan för barn i familjer med andra sjukdomar. Det ökade ansvaret inom familjerna tar också med stor sannolikhet tid och energi från sociala relationer och skolarbetet. Detta kan tänkas synas i skolan genom att barnen drar sig undan, har mindre kompisar, presterar sämre under lektioner samt att barnen kommer till skolan med ogjorda läxor.

Sjukdomar som drabbar familjer och situationen som uppkommer på grund av dessa, är alltså tunga situationer som kan ge upphov till kris och som eventuellt får barnen att uppvisa olika symptom och förändrade beteenden. Undersökningar visar att barn vars föräldrar insjuknar i cancer löper en ökad risk att drabbas av depression, ångest och sorgereaktioner. Andra symptom som kan uppkomma hos barnen är huvudvärk, ilska, problem med sömn och aptit. (Socialstyrelsen, 2013, s. 26; Visser m.fl., 2004, s. 684.) Bland barn som växer upp med föräldrar som lider av en allvarlig neurologisk sjukdom är ångest, beteendeproblem, depression och sociala problem vanligt förekommande. Även ensamhet, huvudvärk och ätstörningar har uppmärksamats hos barnen. (Socialstyrelsen, 2013, s. 26.) De beskrivna problemen kan också tänkas uppkomma vid andra sjukdomar än de ovan nämnda. Barnens reaktioner blir troligtvis märkbara i skolan för både lärare och övriga barn. Lärarnas uppgift blir att stödja barnen så gott

som de kan och att dessutom koppla in andra instanser som kurator och psykolog, för att också med professionell hjälp stödja barnen i deras svåra situation.

Dödsfall

I Finland finns det till skribentens kännedom ingen tydlig statistik över hur stort antal barn och minderåriga som mister en eller båda föräldrarna till följd av dödsfall. Motsvarande statistik för Sverige visar att cirka tre procent av barn och minderåriga årligen mister en förälder till följd av dödsfall under sin uppväxt (Socialstyrelsen, 2013, s. 27). Fastän statistiken är från Sverige och fem år gammal, ger den ändå en riktlinje för i vilka sfärer denna motsvarande siffra kunde röra sig i Finland, eftersom levnadsstandarden och förutsättningarna i Finland och Sverige är mycket lika och har inte förändrats något väsentligt de senaste åren. Detta visar att ett stort antal barn i Finland årligen berörs av sin förälders bortgång, samt att lärarna i skolorna stöter på många barn som förlorat en förälder till följd av dödsfall.

Att förlora en förälder är en mycket tärande och kaotisk situation för barn att genomgå, som också inverkar på barnens välmående. Studier visar att föräldrars bortgång medför konsekvenser för barnens psykiska hälsa på både kort och lång sikt (Socialstyrelsen, 2013, s. 27), samt att barnens skolprestationer påverkas negativt (Cerel, Jordan & Duberstein, 2008, s. 40; Uittomäki, Mynttinen & Laimio, 2011, s. 8). Studier som undersökt nordiska barn visar att föräldrars bortgång även ökar sannolikheten för dödsfall och självmordsförsök hos barnen (Socialstyrelsen, 2013, s. 27).

Den turbulenta och ovissa tiden som uppkommer inom familjer med dödsfall kan på många sätt tänkas orsaka kris för barn. Oberoende om föräldrarnas bortgång sker oväntat och snabbt genom olyckor, sjukdom eller självmord, eller om föräldrarnas död är väntad på grund av en allvarlig sjukdom, är situationen mycket tung för barn att genomgå. En plötslig bortgång av föräldrar påverkar dock barns psykiska hälsa särskilt mycket (Socialstyrelsen, 2013, s. 27; Uittomäki m.fl., 2011, s. 10). I familjer där en förälder dör vänds tillvaron upp och ner. Barnen förlorar en av de viktigaste personerna i sina liv, samt en stor trygghet och ett betydande stöd. Vardagen kan tänkas bestå av oro och stora förändringar. Barnen känner eventuellt att de måste ta på sig den bortgångna förälderns ansvar, vilket kan vara mycket betungande för barnen. För barn kan föräldrarnas död även vara svår att förstå och ta till sig. På grund av detta kan man

tänka att många unga barn tar på sig skulden för föräldrarnas död. För barnen kan föräldrarnas bortgång också tänkas orsaka rädsla för att någonting ska hända barnen själva eller att familjen drabbas av ännu ett dödsfall.

Tiden efter en förälders bortgång präglas av stor sorg för både barnen och den kvarlevande föräldern. Kraven på den ensamma föräldern blir också stora. Utöver att föräldern måste hantera både sina egna och barnens reaktioner som uppkommer, ligger även allt ansvar för barnen, hemmet och ekonomin på den ensamma föräldern. Den påfrestande situationen kan eventuellt innebära att föräldern inte orkar med barnen och allt som hör till i vardagen. Barnen får därmed inte den uppmärksamhet och det känslomässiga stöd som de egentligen skulle behöva från föräldern. Barnen känner sig eventuellt försummade och övergivna. Det kan också tänkas att barnen inte vågar belasta föräldern med sin egna sorg, då barnen märker att föräldern inte mår bra. Den jobbiga situationen kan i samband med sorgen och saknaden efter den bortgångna föräldern tänkas medföra negativa konsekvenser för barnens välmående. Detta bekräftas även av Socialstyrelsen (2013, s. 30) som visar att bristande känslomässigt stöd från sörjande föräldrar vid dödsfall kan orsaka försening av barns utveckling. De ökade kraven på föräldern gör eventuellt att föräldern inte heller har kraft eller ork att engagera sig i barnens skolgång och läxor. Detta påverkar i sin tur barnens skolprestationer negativt och även lärarna.

För barn i ensamförsörjande familjer där föräldern dör eller i familjer där båda föräldrarna omkommer, kan föräldrarnas död tänkas innebära en mycket turbulent tid med många negativa konsekvenser för barnen. Frågorna hos barnen kan tänkas vara många: var ska de bo och vem kommer att ta hand om dem? Risken finns att barnen omplaceras i nya hem, vilket kan innebära att krisen förvärras för barnen.

Den tunga situationen som uppkommer vid föräldrars bortgång påverkar alltså barnens välmående negativt och leder till att barnen uppvisar ett förändrat beteende. Studier visar att barn utöver naturliga och omedelbara reaktioner som chock, skuld, sorg, förnekelse och avstängdhet, med tiden uppvisar andra problem som koncentrations-svårigheter, ilska och rastlöshet samt sömn-, vikt- och aptitproblem (Socialstyrelsen, 2013, s. 27, 30). Hos barnen uppkommer också beteendestörningar, aggressivitet, ångest, social tillbakadragenhet och personlighetsförändringar (Uittomäki m.fl., 2011, s. 7). Cerel m.fl. (2008, s. 40) visar att det hos barn vars föräldrar dör på grund av

självmod, dessutom uppkommer oro, depression och skam. Man kan dock anta att dessa beteenden är vanliga bland barn även vid andra dödsorsaker än självmord. Dessa ovan beskrivna problem blir troligtvis synliga i skolan för lärarna, eftersom barnen kan tänkas ha svårt att lämna känslorna och problemen hemma. Barnens beteenden kan också tänkas inverka på deras relation till kompisar. Eventuellt tar kompisarna avstånd från barnen på grund av deras beteende eller kanske också barnen i kris tar avstånd från sina kompisar. Barnen i kris anser eventuellt att kompisarna inte förstår den svåra situationen som de hamnat i.

Eftersom dödsfall sker plötsligt kan föräldrars bortgång tänkas bli en chock och orsaka en svår situation också för lärarna. Lärarnas uppgift blir liksom vid de tidigare nämnda kriserna att stödja barnen och visa förståelse för deras uppvisade problem. Detta genom att låta barnen vara ledsna och sörja föräldrarnas bortgång. Lärarna måste utöver detta fundera hur de ska behandla dödsfallen i klassen och hur de ska förklara för de andra eleverna varför barnen kan tänkas vara ledsna och nedstämda. Viktigt är att lärarna diskuterar med barnens andra förälder om hur föräldern vill att lärarna ska behandla dödsfallet och barnen i fråga under familjens svåra situation. Lärarna måste även ta hänsyn till föräldrarnas önskan och respektera denna. Föräldrars dödsfall kan i sin tur tänkas påverka lärarnas arbete i och med att lärarna eventuellt måste ändra och anpassa stoffet i undervisningen för att inte orsaka en jobbig situation för barnen.

Enligt studier kan sorgereaktioner variera mycket mellan barn, från nästan inga synliga reaktioner alls till mycket intensiva och långvariga sorgereaktioner. Det är också vanligt att barn uppvisar återkommande sorg i takt med barnens ökande mognad och förmåga att förstå sin förälders bortgång. (Socialstyrelsen, 2013, s. 30–31.) Detta innebär att barnens sorg för sin förälders bortgång kan bli återkommande i skolvardagen och återspegla sig i barnens skolprestationer under en längre tid. Lärarna måste därmed visa förståelse och stödja barnen i skolan under jobbigare perioder.

Sammanfattning av familjekriserna

I kapitel 2.2 presenterades och diskuterades statistik och tidigare forskning om de olika familjekriserna skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall. Som konstaterats berörs tusentals barn och unga i Finland årligen av de olika kriserna, som också lärarna stöter på runtom i skolorna. För alla behandlade kriser

konstaterades, på basen av tidigare forskning och statistik, att dessa inverkar negativt på barns välmående och skolprestationer. Familjekriserna är alltså tunga situationer för barn att genomgå, vilket medför stora förändringar i barnens vardag. Kriserna och situationerna som uppkommer inom familjerna får barnen att uppvisa ett förändrat beteende och olika symptom, som med all säkerhet blir märkbara för lärarna i skolan och som påverkar dessa och deras arbete. Kriserna inverkar även på föräldrarnas förmåga att stödja barnen och engagera sig i barnens skolgång, vilket i sin tur också påverkar lärarna.

Enligt tidigare forskning inverkar de behandlade familjekriserna på barnens förmåga att prestera och fungera i skolan. Skolan och lärarna får därmed en mycket viktig uppgift i att stödja barn som genomgår familjekriser. En uppgift som eventuellt inte är så enkel. Vad hör till skolans och lärarnas ansvar och vilka uppgifter hör till någon annans ansvarsområde? Vem stöder lärarna? För att reda ut och redogöra för dessa frågor, fortsätter avhandlingen med att behandla skolans och lärarnas ansvar för barn som genomgår kriser inom familjerna. Lärarna är ofta dock inte helt ensamma med uppgiften och därför behandlas också stödet som lärarna kan få i arbetet med barn i kris.

2.3 Skolans och lärarnas ansvar för barn i kris

I och med att barnen spenderar mycket tid i skolan, har lärarna och skolan som institution en viktig uppgift i att stödja barnens välmående och skolgång. Barn i kris behöver stöd för att kunna delta i undervisningen och för att ta sig igenom familjens kris.

I Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen beskrivs lärarnas ansvar för barnen i skolan. Lärarnas uppgift är förutom att undervisa ”att följa med och främja elevernas lärande, arbete och välbefinnande, att värdesätta och rättvist bemöta varje elev, att upptäcka eventuella svårigheter i god tid samt att handleda och stödja eleverna” (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 35). Lärarna har således en viktig uppgift för alla barn i skolan, men lärarnas hjälp och stöd kan tänkas vara av synnerligen stor betydelse för barn som genomgår just familjekriser. I många fall kan lärarna vara det enda trygga vuxna stödet i barnens vardag. Men vad är egentligen skolans och lärarnas

roll för barn som genomgår familjekriser och vad hör egentligen inte till skolans och lärarnas ansvar?

Enligt lagen om grundläggande utbildning (628/1998) ska skolans undervisning genomföras i samarbete med hemmen. Vårdnadshavarna har dock det primära ansvaret för fostran av sina barn och att barnen fullgör läroplikten (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 36). Men vad händer då föräldrarna på grund av krisen inom familjerna inte orkar fostra och stödja barnens skolgång? Som det konstaterades i föregående kapitel, leder situationen inom många familjer till att barnen försummas och att föräldrarna är mindre engagerade i barnens läxor och skolgång. Detta leder eventuellt till att lärare upplever sig ha ett allt större ansvar för barnen och barnens skolgång.

Många föräldrar väljer att berätta om krisen inom familjerna för att informera barnens lärare. Som diskuterats tidigare i kapitel 2, hemlighålls dock ofta familjekriser inom många familjer. Barnens avvikande beteenden blir märkbara för lärarna, men på grund av familjernas hemligheter kan lärarna ha svårt att veta vad barnens problem egentligen beror på. Barnen kan också tänkas vilja skydda sina föräldrar och därmed välja att inte berätta om familjens situation för utomstående. Lärarnas ansvar blir att försöka få fram vad barnens förändrade beteende och försämrade välmående beror på för att kunna stödja barnen. Lärarnas relation till föräldrarna är viktig, men vid situationer som dessa kan det tänkas att relationen i vissa fall rubbas. Föräldrarna vill eventuellt inte att lärarna blandar sig i familjens problem. För lärarna kan situationen upplevas som tung, men det är ändå viktigt att lärarna visar att de bryr sig om barnen. Enligt 25 § i barnskyddslagen (88/2010) är alla anställda inom undervisningsväsendet dessutom skyldiga att göra en barnskyddsanmälan, om barn på grund av olika omständigheter antas fara illa i hemmet. Detta kan troligtvis också i vissa fall rubba relationen mellan lärarna och föräldrarna.

Undersökningar visar att många föräldrar inte uppmärksammar eller också blundar för tecken på att deras barn inte mår bra, på grund av sin känslomässiga relation till barnen (Socialstyrelsen, 2010, s. 31). Likadant kan man tänka att föräldrar som genomgår kriser inte uppmärksammar eller också blundar för barnens välmående och beteendeförändringar, på grund av den tärande situationen som föräldrarna själva genomgår. Lärarna har därmed ett stort ansvar för att upptäcka olika beteendeförändringar hos barnen. Detta eftersom lärarnas tidiga insatser kan förebygga en

fortsatt negativ utveckling av barnens problembeteenden och försämrade välmående (Socialstyrelsen, 2010, s. 10).

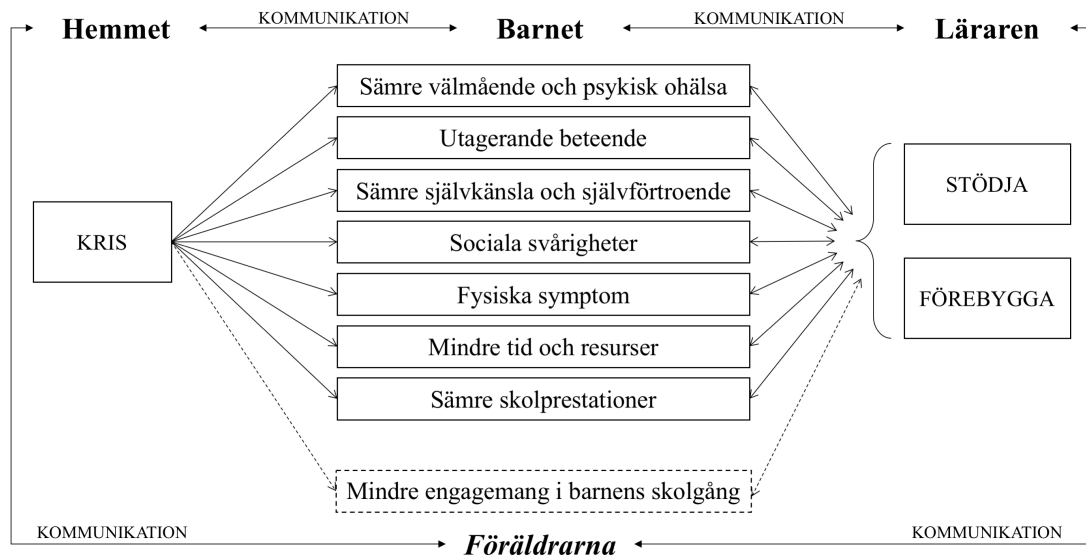
Utöver lärarnas ovan behandlade ansvar för barn i kris, är skolan som institution skyldig att upprätthålla en fungerande elevvård genom vilken skolan ska stödja barnens välbefinnande, hälsa och framgång i skolan (Lag om elev- och studerandevård, 1287/2013; Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 78). Enligt lagen om elev- och studerandevård (1287/2013) är skolorna i Finland också skyldiga att anordna individuell elevvård, som ska finnas för eleverna i form av psykologtjänster, kuratorstjänster och hälsovårdstjänster. För att stödja barn i kris finns således ett yrkesövergripande samarbete mellan undervisningsväsendet och social- och hälsovårdsväsendet (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 35). Samarbetet ska förmodligen också underlätta och stödja lärarnas arbete med barn, som på grund av kriser inom familjerna, uppvisar sämre välmående och problembeteende. Men vad händer om dylika tjänster inte finns tillgängliga under skolvardagar då behoven av dessa är mycket stora eller om samarbetet på grund av olika orsaker inte fungerar? Mindre skolor som inte har en egen hälsovårdare vid skolan har kanske regelbunden tillgång till tjänster som dessa en gång i veckan, medan kommuners begränsade ekonomi, det vill säga allokeringen av finansiering, kan tänkas orsaka att köerna till psykologer och kuratorer blir långa. Slutligen faller eventuellt ansvaret på lärarna att hitta olika stödmeter som hjälper barnen för stunden.

Lärarna har alltså ett stort ansvar för barn som genomgår familjekriser. En uppgift som kanske inte är så enkel och som troligen kan upplevas som svår för lärarna. Frågor som uppstår är därmed: har lärare den kunskap som de behöver för att stödja barns välmående och svåra beteenden? Finns det något som berättar hur lärare ska agera vid olika familjekriser? Den finländska lärarutbildningen ger lärarna kunskap i pedagogik och inte psykologi. Lärarna ges heller ingen utbildning i hur de ska agera vid olika familjekriser. Detta innebär att det för många lärare kan tänkas vara svårt att veta hur de ska stödja barn som genomgår svåra familjesituationer. Lärarnas ansvar för barn i kris kan för många lärare också troligen bli övermäktigt. I synnerhet för nyutexaminerade lärare med mindre erfarenhet av att jobba med barn som genomgår familjekriser, kan uppgiften tänkas vara svår.

2.4 Familjekrisers inverkan på lärarnas arbete

Hittills i kapitel 2 har bakgrundsinformation om krisers uppkomst och inverkan på barnen presenterats och diskuterats, för att bättre kunna förstå hur dessa kriser påverkar lärarna. För att illustrera den tidigare presenterade informationen och teorierna, har en teoretisk modell utvecklats i Figur 1, som sedan bygger vidare till att visa hur lärare involveras i, stöder och påverkas av familjekriser. Bakgrundsinformation från kapitel 2.1 och 2.2 presenteras på den vänstra halvan i Figur 1. Dessa samband och teorier är essentiella för att uppnå avhandlingens syfte, det vill säga att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan. För att bygga vidare på den teoretiska modellen i enlighet med syftet, illustreras i Figur 1, på den högra halvan, sambandet mellan barnens förändrade beteenden och symptom av familjekriser och vilken relation dessa har till lärarna. Samtidigt illustreras också, med motsatt riktade pilar, hur lärare stöder och förebygger barnens sämre välmående, skolprestationer och andra uppvisade symptom samt beteenden. Avhandlingen fortsätter med att först djupare presentera den utvecklade teoretiska modellen och sedan redogöra för teorier och antaganden om hur lärarna påverkas av och upplever barnens familjekriser.

I Figur 1 illustreras hur kriser inom familjerna leder till olika symptom och förändrade beteenden för barnen, som har grupperats i olika kategorier. Dessa påverkar i sin tur lärarna och deras arbete, vilka får som uppgift att stödja och i viss mån även förebygga barnens beteenden. Lärarna påverkas också indirekt av föräldrarnas problem i familjekriser, vilket illustreras med en streckad linje. Av figuren framgår också att det finns en relation och kommunikation mellan alla olika parter. För att komma fram till kategorierna för olika symptom och beteenden, gjordes en sammanställning av alla symptom och beteendeförändringar som identifierades i kapitel 2.2. Dessa grupperades sedan till lämpliga kategorier på en högre nivå. Den detaljerade sammanställningen, med kategoriernas innehåll, presenteras i Bilaga 1.

Figur 1. Illustrerad teoretisk modell för avhandlingen.

Lärarna måste ta till olika åtgärder för att barnen ska kunna hantera krisen inom familjerna. Som presenteras i Figur 1, leder kriser inom familjer till sämre skolprestationer för barn, vilket innebär att många barn som genomgår familjekriser eventuellt får underkänt i prov och misslyckas i skolan. Skolmisslyckanden är i sin tur en *riskfaktor*¹ för utvecklandet av sämre välmående och psykisk ohälsa, såsom depression och nedstämdhet (Socialstyrelsen, 2010, s. 26), vilket betyder att lärare har en viktig uppgift i att stödja och förebygga skolmisslyckanden. I den teoretiska modellen i Figur 1, visas att kriser inom familjer också leder till sämre välmående och psykisk ohälsa för barn. Barn som mår dåligt och lider av psykisk ohälsa kan på grund av bristande ork och skolans krav tänkas underprestera och misslyckas i skolan. Barnens försämrade välmående kan i samband med skolmisslyckanden leda till att symptomen förvärras och hindra barnen från att tillfriskna (Socialstyrelsen, 2010, s. 26). Detta understryker också att det är viktigt att lärare stöder och förebygger barnens skolmisslyckanden.

För att stödja och förebygga skolmisslyckanden måste lärare anpassa undervisningen enligt barnens förmåga och minska prestationskraven i skolan. Då kriserna är som mest

¹ Med riskfaktorer menas något som ökar risken för att utveckla exempelvis sämre välmående och psykisk ohälsa. Riskfaktorerna kan vara biologiska, psykologiska eller sociala. Flera samtidiga riskfaktorer ökar risken för till exempel sämre välmående och psykisk ohälsa. Exempel på riskfaktorer i skolan är prestationsångest, skolmisslyckande och mobbning. (Socialstyrelsen, 2010, s. 25.)

aktuella och barnen mår som sämst kan kraven på barnen minskas genom att barnen befrias delvis eller helt från skolarbetet. (Socialstyrelsen, 2010, s. 33, 36.) I klasser med många andra barn, alla med sina individuella behov, innebär situationen troligtvis att kraven på lärarna ökar och att lärarnas arbetsmängd blir större. För lärare är det kanske också svårt att veta hur mycket tid och resurser utöver det vanliga som de kan ge åt barn som genomgår familjekriser. Detta kan i sin tur tänkas inverka på lärarnas tid till att hinna stödja alla barn i klassen. För barn som befrias från skolarbetet är det viktigt att barnen inte möts av några omedelbara krav på att ta igen de missade uppgifterna då skolgången tas upp igen (Socialstyrelsen, 2010, s. 36). I vissa fall kan situationer som dessa tänkas leda till särbehandling av barn som genomgår familjekriser. Det är mänskligt att lärare sympatiserar med barn i kris och att lärarna vill stödja barnen. Man kan därmed anta att en del lärare fortsätter anpassa undervisningen och har lägre krav på barnen också en lång tid efter att familjekriserna inträffat. Eventuellt godkänns barnen i prov med rädsla för att krisen annars förvärras. Som presenterats i kapitel 2.2, är det vanligt att barn i samband med föräldrars bortgång uppvisar återkommande sorg i takt med barnens ökande mognad och förståelse. Detta kan i sin tur medföra att det är svårt för lärare att veta när de ska sluta anpassa undervisningen och öka kraven på barnen. Särbehandling av barn som genomgår familjekriser kan i sin tur säkert vara svårt för många lärare att medge. Lärare vet att särbehandling av barn inte är en professionell handling, utan att alla barn ska behandlas likvärdigt. Samtidigt är det svårt att dra en specifik gräns för särbehandling, det vill säga då lärarnas hänsynstagande till barnens kris övergår till särbehandling av barnen.

Speciallärare har en central roll i att stödja och förebygga barns inlärningssvårigheter och skolmisslyckanden. Som presenteras i Figur 1, leder familjekriser till att barn uppvisar olika symptom och förändrade beteenden, vilka i sin tur troligen försvårar speciallärarnas arbete att stödja barnens svårigheter. Barn som på grund av kriserna uppvisar koncentrationssvårigheter, trötthet eller samarbetssvårigheter påverkar speciallärarnas arbete, genom att barnens symptom och beteenden kräver tid av speciallärarnas egentliga arbete att stödja barnens inläring.

I Figur 1, presenteras hur familjekriser leder till sociala svårigheter hos barn, att barnen exempelvis börjar mobba andra eller att barnen själva blir mobbade av andra barn. Mobbning är en annan *riskfaktor* som kan utveckla sämre välmående och psykisk

ohälsa hos barn (Socialstyrelsen, 2010, s. 26), som alltså förvärrar krisen för barnen. Lärare har därmed en viktig uppgift i att också förebygga, ingripa och stoppa mobbning i klassen. Många barn berättar inte för lärarna att de blir mobbade (Strohmeier & Noam, 2012), vilket försvårar lärarnas arbete att kunna ingripa och stödja barnen. Lärarna lägger eventuellt märke till att barnen uppvisar ett försämrat välmående i skolan, men på grund av att lärarna inte informerats om mobbningen, kan det tänkas vara svårt för lärarna att veta vad barnens försämrade välmående egentligen beror på. För att kunna reda ut problemen måste lärarna prata med barnen, föräldrarna och de övriga eleverna, vilket troligen är en svår och tidskrävande uppgift.

Relationen mellan lärare och barn som genomgår familjekriser är viktig. Undersökningar visar att en trygg skolmiljö med goda relationer till lärare och stöd från lärarna är viktiga *skyddsfaktorer*² som skyddar barn från att utveckla sämre välmående och psykisk ohälsa (Kiviniemi, 2000, s. 148; Socialstyrelsen, 2010, s. 25). Goda relationer till lärare, som karaktäriseras av förtroende, få konflikter och omtanke, har också visats ha positiv inverkan på skolprestationer för barn med sämre välmående, sociala svårigheter och utagerande beteende som aggressivitet, tillbakadragenhet och ångest (Baker, Grant & Morlock, 2008). Relationen mellan lärare och barn, återges i den teoretiska modellen i Figur 1, som kommunikationen mellan läraren och barnet. En god relation mellan lärare och barn kan alltså vara ett viktigt stöd för krisen som barnen genomgår, oberoende av krisens orsak, typ eller följder. Däremot om relationen mellan lärarna och barnen är dålig sedan tidigare, kanske barnen inte uppskattar lärarnas engagemang. Detta försvårar i sin tur lärarnas arbete att stödja barnens välmående. Lärarna borde i fall som dessa, trots eventuella tidigare konflikter, försöka skapa en bra relation till barnen genom att prata med dem, stödja och finnas till för dem i vardagen.

Undersökningar visar att barn inte alltid pratar med sina föräldrar om sitt välmående och sina problem, eftersom de är rädda för att föräldrarna inte ska bry sig eller för att de inte vill oroa föräldrarna (Socialstyrelsen, 2010, s. 33). Barnen vill troligen inte

² Med skyddsfaktorer (motsats till riskfaktor) menas något som skyddar individer från att exempelvis utveckla sämre välmående och psykisk ohälsa. Även skyddsfaktorerna kan vara biologiska, psykologiska eller sociala. Flera skyddande faktorer ger ett bättre skydd mot exempelvis sämre välmående och psykisk ohälsa. Skyddsfaktorer i skolan är en trygg skolmiljö, framgång i skolan och skolnärvaro utan skolk. (Socialstyrelsen, 2010, s. 25.)

belasta föräldrarna med mera problem än vad krisen inom familjerna redan orsakat för föräldrarna. Detta påvisar betydelsen av bra relationer mellan lärare och barn som genomgår kriser. Socialstyrelsen (2010, s. 33, 36–37) menar, för att lärare ska kunna skapa goda relationer till barn med olika problem, måste lärarna bemöta barnen på ett bra sätt. Det är viktigt att lärarna tar sig tid till att lyssna på barnens problem. Lärarna måste också ställa frågor för att bättre kunna stödja och förebygga problemen, men samtidigt visa lyhördhet och respekt för barnens integritet. Utöver detta måste lärarna uppmuntra barnen till att våga prata om problemen och även informera barnen om vilka andra personer som de kan prata om familjens kris tillsammans med. Barnen behöver veta att de har lärarnas stöd även efter att professionell hjälp kopplats in.

Det finns alltså olika sätt för hur lärare kan skapa bra relationer och lättare kan stödja barn som genomgår familjekriser. Man kan dock anta att saker som dessa inte alltid är självklara för alla lärare. En del lärare vet eventuellt inte hur de ska gå till väga för att stödja barn i kris. För nytexaminerade lärare med mindre erfarenhet kan uppgiften att stödja och förebygga symptom och beteenden hos barn som genomgår familjekriser tänkas vara en svår uppgift. Kunskapen om detta kan också tänkas sammanhålla med lärarnas intresse, engagemang och empati för barn i kris. Lärare som själva genomgått en kris inom sina familjer har kanske ett större intresse och engagemang för att stödja och hjälpa barn som genomgår familjekriser. Vissa lärare har eventuellt svårare att upptäcka olika symptom och beteenden hos barn samt visar mindre engagemang för att själva stödja barnens kris. Som det konstaterades i kapitel 2.3, ger inte den finländska lärarutbildningen lärarstuderande kunskap i hur man ska stödja barn som genomgår svåra situationer som familjekriser. Lärarnas erfarenheter och kunskap om att stödja barn som genomgår familjekriser beror åtminstone delvis på vilken fortbildning lärare får runtom i skolorna som de jobbar i.

Relationen mellan föräldrarna och barnen är också viktig. Stödjande och samarbetande föräldrar är en annan *skyddsfaktor* som förhindrar barn från att utveckla sämre välmående och psykisk ohälsa (Socialstyrelsen, 2010, s. 25). Relationen mellan barnen och föräldrarna, återges i den teoretiska modellen i Figur 1, som kommunikationen mellan barnen och föräldrarna (via hemmet). En bra relation mellan barnen och föräldrarna kan alltså förhindra att barnen drabbas av sämre välmående och psykisk ohälsa under familjekriser. Föräldrarnas bristande stöd och engagemang för barnen under genomgången av familjekriser kan medföra att relationen mellan barnen och

föräldrarna skadas. I situationer som dessa blir lärarnas stöd till barnen av ännu större betydelse. Det ökade ansvaret för barnen och deras välmående är troligen många gånger betungande för lärarna. Detta kräver inte enbart tid av lärarnas övriga arbete, utan situationen kan också vara tärande för lärarna då barnen försummas av föräldrarna och inte har någon hemma som stöder dem under familjens kris.

En annan *skyddsfaktor* som skyddar barn från att drabbas av sämre välmående och psykisk ohälsa samt andra symptom och beteenden, kan också tänkas vara relationen mellan lärarna och föräldrarna. Relationen mellan lärarna och föräldrarna återges i den teoretiska modellen i Figur 1 som kommunikationen mellan lärarna och föräldrarna. En fungerande relation och dialog mellan lärarna och föräldrarna kan hjälpa både lärarna och föräldrarna att bättre stödja barnens kris. Lärarna och föräldrarna kan tillsammans diskutera och stödja varandra och således komma fram till metoder för hur de på bästa möjliga sätt kan stödja barnen både hemma och i skolan. Som det presenterades i kapitel 2.2 kan familjekriser inverka på föräldrarnas ork och engagemang i barnens skolgång, vilket också påverkar relationen till och samarbetet mellan lärarna. Detta innebär att lärarna i vissa fall med barn i kris måste klara sig utan föräldrarnas hjälp, vilket i sin tur kan tänkas försvåra lärarnas arbete att stödja barnen samt påverka lärarnas ork och välmående. Lärarna får på grund av föräldrarnas bristande engagemang mindre information om barnen och familjernas situation, som kunde vara betydande i lärarnas arbete att stödja barnens kris.

På grund av sitt ansvar för att stödja och förebygga olika beteenden och symptom hos barn som genomgår familjekriser, känner lärare ibland att de får ta på sig en annan yrkesroll. Undersökningar visar att lärare ibland upplever sig vara terapeuter och socialarbetare på grund av olika problem som de stöter på i sitt arbete (Kiviniemi, 2000, s. 147). Detta är en annan tung situation som även denna kan inverka på lärarnas ork och välmående. Utöver att stödja barnen som genomgår familjekriser, får lärare eventuellt också fungera som stöd för föräldrarna under svåra situationer. Trots att det är vanligt att familjekriser hemlighålls inom en del familjer, visar Kiviniemi (2000, s. 149) att många föräldrar ändå vill berätta för lärarna om olika problem inom familjerna. Föräldrarna vill kanske diskutera krisen inom familjerna eller hur de kan stödja barnens välmående, uppvisade beteenden och skolgång. Detta innebär troligen att lärarna upplever att de får ta på sig en annan yrkesroll. Uppgiften kräver tid av lärarnas övriga arbete, men är också viktig. Genom att lyssna på föräldrarna förstår

lärarna bättre barnens beteenden (Kiviniemi, 2000, s. 149) och kan även bättre stödja barnen.

I en undersökning av Reinke, Stormont, Herman, Puri och Goel (2011) visas att många lärare (89 %), som i sitt arbete stöter på barn med sämre välmående och olika problembeteenden, anser att det är skolans ansvar att stödja problemen och att lärarna har en central roll i detta. Undersökningen visar däremot att endast en liten del av lärarna (34 %) anser sig ha den kunskap och de färdigheter som behövs för att kunna stödja barnen. I och med detta framkommer att många lärare är i behov av mera utbildning och stöd i deras arbete att stödja barn med sämre välmående och olika problembeteenden. Undersökningen styrker tidigare antaganden om att lärare på grund av brist på kunskap från lärarutbildningen saknar betydande färdigheter för att stödja barns välmående och problembeteenden. I undersökningen framkommer inte de intervjuade lärarnas erfarenhet av yrket eller familjekriser. Man kan dock anta att lärare med mera erfarenhet av att stödja barn som genomgår svåra situationer som familjekriser, har mera kunskap och färdigheter i detta. Trots erfarenheter av att stödja barn som genomgår familjekriser, kan uppgiften ändå vara svår. Detta eftersom alla barn är olika och ingen familjekris är lik en annan.

För lärare är uppgiften att stödja och förebygga olika symptom och beteenden hos barn som genomgår familjekriser många gånger betungande. I en undersökning av Kiviniemi (2000, s. 149) visas att lärare upplever att de ibland stöter på svåra problem i sitt arbete, som inverkar på lärarnas egna ork och välmående. De i studien intervjuade lärarna menar att de vid problematiska fall kan känna sig otillräckliga och ha ångest på grund av problemen. Likadant kan man tänka att lärarnas arbete att stödja barnens problem, ibland också föräldrarnas problem, är en tung uppgift för många lärare som inverkar på deras välmående. Barnens situation leder eventuellt till att många lärare på grund av medkänsla försöker göra mer för barnen i kris än vad som egentligen hör till lärarnas uppgifter. Tankarna om barnen och deras situation kan för många lärare ibland vara svåra att släppa, vilket leder till att funderingarna över barnen följer med lärarna hem efter jobbet och påverkar dessa även utanför skolan. Detta kan för många lärare, både nyutexaminerade och mera erfarna lärare, bli en övermäktig och ohållbar situation som inverkar på deras ork och välmående. För nyutexaminerade lärare med mindre erfarenhet kan engagemanget i barnens problem dock vara en större utmaning

än för mera erfarna lärare. Erfarna lärare har med sin erfarenhet troligen lärt sig hur de ska hantera barnens problem för att själva inte äventyra sitt välmående.

Som tidigare nämnts kan en bra relation mellan lärare och föräldrar underlätta lärarnas arbete att stödja barnens kris. En bra relation och ett fungerande samarbete mellan lärarkollegorna är också betydande i arbetet med barn som uppvisar olika problem. Utan ett fungerande stöd och samarbete inom kollegier, vid hantering av problematiska fall hos barnen, är det lätt att lärarna känner sig väldigt ensamma med problemen. Genom att berätta och dela med sig av erfarenheter kan lärarna få nya perspektiv och psykiskt stöd för hanteringen av problemen. Rektorns roll som förman är också viktig för detta. Forskningsresultat tyder dock på att samarbetet mellan kollegorna inte alltid är enkelt. Detta eftersom vissa lärare ogärna berättar om egna problemsituationer och misslyckanden, fastän dessa känner att deras erfarenheter skulle kunna stödja andra eller att de själva skulle behöva stöd och råd av andra lärare. (Kiviniemi, 2000, s. 151–152.) I kollegier där samarbetet mellan lärare och rektor inte fungerar, kan arbetet med barn som har olika problem också tänkas försvåras och bli tyngre. Tystnadsplikten påverkar även möjligheten till samarbete mellan lärarna i skolorna. Lärare får inte lämna ut sekretessbelagda uppgifter om enskilda barn, som lärarna fått kännedom om eller som gäller den individuella elevvården, till utomstående personer³ (Lag om elev- och studerandevård, 1287/2013). Detta innebär att lärarnas möjlighet att få hjälp och stöd av andra lärare inom kollegiet eventuellt begränsas.

Reinke m.fl. (2011) visar att många lärare anser att skolpsykologerna med deras yrkesroll har ett större ansvar än lärarna att stödja barnens välmående och olika beteenden. Detta har även påvisats i Kiviniemis (2000, s. 149) undersökning, som visar att lärare upplever att ansvaret för barnen är en del av deras arbete, men vid problematiska situationer tar lärare gärna stöd av psykologer, familjerådgivning eller kuratorer. Som det presenterades i kapitel 2.3, finns ett yrkesövergripande samarbete mellan undervisningsväsendet och social- och hälsovårdsväsendet, som stöder lärarnas arbete med barn som genomgår familjekriser. Personal inom hälso- och sjukvården har enligt finsk lagstiftning tystnadsplikt (Lag om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården, 559/1994), vilket innebär att dessa inte får sprida information om barn

³ Med utomstående avses personer som inte är delaktiga i utredningen av barns behov av individuellt inriktade elevvårdstjänster eller i genomförandet av insatserna eller i uppgifter i anslutning till utredningen eller genomförandet (Lag om elev- och studerandevård, 1287/2013).

vidare till lärarna. Undantag finns vid anordnandet och genomförandet av individuella elevvårdsfall (Lag om elev- och studerandevård, 1287/2013). Tystnadsplikten kan i sin tur inverka på samarbetet mellan lärarna och myndigheterna. Detta eftersom skolhälsovårdarna, kuratorerna och psykologerna innehar information om barnens välmående, som kunde underlätta lärarnas arbete att stödja barnens välmående, skolgång och förändrade beteenden. För lärare kan ett icke fungerande samarbete med myndigheterna förmodligen upplevas som tungt och orsaka frustration.

2.5 Konklusion

Som konstaterats i kapitel 2, ger familjekriser upphov till olika symptom och förändrade beteenden för barn som lärarna ska stödja och till viss mån även förebygga. Det man i den teoretiska referensramen ännu inte teoretiskt kan påvisa, är hur lärare med olika preferenser faktiskt ändrar sitt beteende, sina metoder eller om de överhuvudtaget gör det i sitt arbete att undervisa och stödja barn som genomgår familjekriser. Fast man kan spekulera i hur eller om lärare ändrar sitt beteende och sina metoder i arbetet med barn som genomgår kriser, är det ändå viktigt att förstå hur lärarna tänker, varför lärarna ändrar sitt beteende och vad lärarna vill åstadkomma.

Samtidigt som lärarna tar till olika åtgärder, skulle det också vara bra att veta vad som är lätt eller svårt i arbetet och vilka saker som lärarna skulle behöva extra stöd med i uppgiften att stödja barnens kris. Förstår vi ännu vad familjekriser egentligen kräver av lärarna och vilket stöd lärarna eventuellt skulle behöva i sitt arbete att stödja symptomen och beteenden som uppkommer hos barn som genomgår familjekriser?

Eftersom det i skolorna arbetar lärare med olika preferenser, vore det också viktigt att på samma gång få en sorts förståelse för om det finns en viss typ av lärare som skulle vara i behov av mera stöd än andra. Detta kan man teoretiskt spekulera fram, men det behövs också en objektiv syn på problemet för att kunna bygga vidare på teorin med hjälp av praktiska exempel och samtidigt kontrollera teorins praktiska relevans.

3 Metod och genomförande

I detta kapitel presenteras avhandlingens forskningsuppgift. Kapitlet inleds med en redogörelse för undersökningens forskningsmetod. Därefter beskrivs valet av datainsamlingsmetod och respondenter samt undersökningens genomförande. Även bearbetning och analys av data beskrivs. Kapitlet avslutas med en diskussion om avhandlingens tillförlitlighet, trovärdighet och etiska aspekter.

3.1 Fenomenologisk forskningsansats

Studien görs som en kvalitativ undersökning med fenomenologi som forskningsansats. En kvalitativ metod, där man utgår från lärarnas perspektiv, har valts eftersom studien försöker skapa en djupare förståelse för lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan. En kvalitativ forskningsmetod lämpar sig för avhandlingens undersökning eftersom syftet och forskningsfrågorna inte strävar efter att mäta eller påvisa hur mycket kriser påverkar lärare, utan snarare att undersöka hur lärare upplever arbetet med barn som genomgår familjekriser. Lärarnas upplevelser av familjekriser kan vara känslomässiga, eftersom mycket känslor och psykologiska aspekter är inblandade. Dessa känslor och upplevelser går inte direkt att mäta styrkan eller omfattningen på, utan för att uppfylla syftet med avhandlingen undersöks vilka känslor som upplevelserna av familjekriser orsakar hos lärarna och hur upplevelserna påverkar lärarna. Man kan anta att lärares upplevelser av familjekriser är mycket olika, både i form av typ och omfattning. Det kan finnas många olika synpunkter och åsikter som inte kan mätas och den teoretiska referensramen som utformats diskuterar just dessa olika synvinklar. En kvalitativ undersökningsmetod är därför lämplig för att se om lärarnas upplevelser och berättelser återspeglar teorin.

En fenomenologisk forskningsansats strävar efter att ge en trogen beskrivning av människors upplevelser av olika aspekter. Inom fenomenologin är således upplevelser det centrala, inte mätningar, statistik eller tolkningar av människors upplevelser. Fenomenologin innefattar även människors attityder, känslor, åsikter och övertygelser. (Denscombe, 2016, s. 143–145.) Fenomenologi som forskningsansats lämpar sig eftersom man i avhandlingen är intresserad av att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan. Man vill också i undersökningen få reda på lärarnas attityder, känslor och åsikter gällande arbetet med

barn i kris. Det handlar exempelvis inte om att fastställa hur ofta lärarna stött på familjekriser under deras yrkesverksamma år. Respondenterna som ställer upp på intervju har erfarenhet av att jobba med barn som genomgår familjekriser, men man vet inte hur lärarna upplever arbetet med barn som genomgår familjekriser.

3.2 Temaintervju som datainsamlingsmetod

I undersökningen används temaintervju som datainsamlingsmetod, vilket är en semistrukturerad intervjuform med ett bestämt tema som diskuteras. Hirsjärvi och Hurme (2008, s. 47) baserar i sin bok, *Tutkimushaastattelu*, sin förklaring av temaintervju på en bok av Merton, Fiske och Kendall (1956), *The focused interview*. Enligt denna definition har en temaintervju främst fyra säregna egenskaper, jämfört med andra intervjumetoder. Den första egenskapen är att alla som intervjuas har upplevt en speciell situation eller händelse. Den andra egenskapen är att forskare har undersökt fenomenet eller händelsen i fråga för att få en förståelse för viktiga strukturer, processer och helheter för att sedan ha kunnat skapa en uppfattning om situationen i fråga. Den tredje egenskapen är att forskaren på basen av sin analys utvecklar en strukturell ram för sin intervju. I den fjärde och sista egenskapen särskiljer sig temaintervjun genom att intervjun riktas till de intervjuades subjektiva erfarenheter och upplevelser av situationen som forskaren på förhand analyserat.

Metoden har valts eftersom man genom intervjuer med lärarna kan få en bättre förståelse för lärarnas upplevelser och erfarenheter av att jobba med barn som genomgår familjekriser, än genom exempelvis en enkätundersökning. Med en enkät skulle man på ett sätt färdigt definiera lärarnas upplevelser av familjekriser. Genom intervjuer får man också en bättre uppfattning av lärarnas känslor och empati för barn i kris. Då man mäter synvinklar för lärarnas upplevelser av familjekriser kan det finnas många psykologiska aspekter. Därför vill man att lärarna ska bidra med sina egna tankar och åsikter gällande problemet. Under intervjuer kan följdfrågor ställas, vilket understryker att intervju som datainsamlingsmetod är bättre än exempelvis enkäter för denna avhandlings ändamål. Jämfört med till exempel observationer eller användning av sekundärdata, kan man i intervjuer lättare styra innehållet direkt mot familjekriser. Genom observation av lärare är det även svårt att kunna skapa en egentlig förståelse för hur lärare upplever familjekriser.

Datat för undersökningen samlas in genom semistrukturerade intervjuer, där respondenterna ges möjlighet att svara på förutbestämda frågor utgående från sina egna erfarenheter. Målet med intervjuerna är att få dessa att löpa som samtal mellan skribenten och respondenterna, inte som muntliga förhör. Lärarna ska inte känna att det finns rätta eller fel svar på frågorna, utan man vill enbart ha lärarnas syn på upplevelserna av arbetet med barn som genomgår familjekriser.

3.3 Val av respondenter och undersökningens genomförande

Eftersom syftet med avhandlingen är att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan, ska respondenterna arbeta som lärare och ha erfarenhet av att jobba med barn som genomgått familjekriser. För att få ett tillförlitligt resultat, som på ett mångsidigt sätt representerar lärares upplevelser av familjekriser, har man i valet av respondenter beaktat sådana aspekter som diskuterats i den teoretiska referensramen. Som det konstaterades i kapitel 2, kan lärare med olika erfarenhet av yrket tänkas uppleva arbetet att stödja barn som genomgår familjekriser på olika sätt. Därmed har lärare med olika erfarenhet valts som respondenter. Lärare som jobbar i skolor med olika resurser och kapacitet har också beaktats i valet av respondenter. Detta eftersom det i kapitel 2 konstaterats att mindre skolor eventuellt har mera begränsad tillgång till olika resurser och att lärare i mindre och större skolor därmed kan tänkas uppleva arbetet att stödja barnens kris olika. Som respondent har även en speciallärare valts, eftersom det i kapitel 2 presenterades att också speciallärares arbete att stödja barns skolsvårigheter påverkas av familjekriser. Till undersökningen valdes därmed följande sex respondenter: en nyutexaminerad lärare (mindre än tre års erfarenhet), en erfaren lärare (mera än tio års erfarenhet), en pensionerad lärare, en lärare från en liten skola (under 80 elever), en lärare från en stor skola (över 200 elever) och en speciallärare. Kriteriet för respondenterna är att alla lärare ska jobba i olika skolor, det vill säga att inga respondenter jobbar som lärare i samma skola, för att undvika erfarenheter av samma barns familjekriser.

Trots att avsikten med studien inte är att undersöka skillnader mellan manliga och kvinnliga lärares upplevelser av familjekriser, är skribentens tanke att intervjua lärare av båda könen. Detta eftersom kvinnliga och manliga lärare kan tänkas uppleva familjekriser och stödjandet av barns kriser på olika sätt. Eventuellt finns skillnader i hur flickor och pojkar söker stöd för kriser hos kvinnliga och manliga lärare.

En intervjuguide (Bilaga 2) sammanställdes utifrån avhandlingens syfte och de utarbetade forskningsfrågorna. Frågorna i intervjuguiden utformades utifrån den teoretiska referensramen, där speciellt kapitel 2.4, som behandlar den utvecklade teoretiska modellen, utgjorde en viktig roll. I intervjuguiden finns frågor om exempelvis barns välmående, skolprestationer och de närmaste anhörigas engagemang i barnens skolgång, som tangerar lärarnas erfarenheter av olika familjekriser. Exempel på frågor som tangerar familjekrisers inverkan på lärarnas arbete, är lärarnas ansvar och betydelse för barn som genomgår familjekriser och relationen till barnens föräldrar eller närmaste anhöriga. Frågor som tangerar förbättring av lärarnas situation i arbetet med barn i kris är exempelvis lärarnas upplevelser av kunskap i arbetet med barn i kris, samarbete med andra lärare, rektorer och myndigheter samt lärarnas upplevelser av att ta på sig en roll som inte hör till ansvarsområdet. För att undersöka lärares upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete i skolan formades således intervjufrågor som berör dessa aspekter. Även om intervjufrågorna undersöker lärarnas upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete, vill man genom frågorna också utreda lärarnas empati för barnen. Med en förståelse för respondenternas empati för barn i kris, blir man medveten om hur långt lärarna är beredda att hjälpa barn som genomgår familjekriser. Intervjuguiderna anpassades till respondenterna genom olika följdfrågor som förbereddes innan intervjuerna. Strukturen på intervjuerna var identiska med samma intervjufrågor, men relevanta förändringar gjordes i följdfrågorna för just den specifika läraren. Till exempel för den nyutexaminerade läraren förbereddes följdfrågor för att diskutera hur lärarens korta erfarenhet inverkar på upplevelserna av familjekrisers inverkan på läraren och lärarens arbete. För läraren i en liten skola förbereddes i sin tur följdfrågor för att diskutera hur eventuella resursbrister inverkar på upplevelserna av familjekrisers inverkan på läraren och lärarens arbete. De planerade följdfrågorna var inte specificerade för att leda fram ett visst svar, utan snarare för att läraren ska svara mera exakt på frågorna.

Innan datainsamlingen genomfördes kontaktades sammanlagt tolv rektorer och lärare i Österbottniska lågstadieskolor via e-post, i syfte med att hitta respondenter till undersökningen. I e-postmeddelandet till rektorerna (Bilaga 3) gavs information om forskningens syfte och vad intervjumaterialet skulle användas till. Rektorerna ombads vidarebefordra e-postmeddelandet till lärarna på skolan eller fråga sin lärarkår om någon ville delta i undersökningen. Några lärare (en nyutexaminerad lärare, en

pensionerad lärare och en speciallärare) kontaktades direkt per e-post (Bilaga 4), eftersom dessa till skribentens kännedom uppfyllde kriterierna för att kunna vara respondenter.

Utav de ursprungliga tolv rektorerna och direkta kontakten till de tre lärarna, erhöles enbart fem lärare som respondenter. För att nå upp till minst sex respondenter, kontaktades ytterligare rektorer och lärare, tills den sjätte respondenten som uppfyllde kriterierna hade hittats. Tanken var att om flera lärare kunde delta i undersökningen skulle lärarna intervjuas, eftersom detta enbart skulle öka studiens tillförlitlighet. Till undersökningen hittades inga manliga lärare som var villiga att ställa upp som respondenter. Manliga lärare kontaktades personligen, men dessa ansåg att de inte hade tillräckligt med erfarenhet av familjekriser för att kunna ställa upp på intervju. Respondenterna som deltog i undersökningen var således kvinnliga lärare.

Intervjuerna genomfördes på respektive lärares skola i maj år 2018. Lärarna intervjuades avskilt i sina klassrum för att inte störas av andra. Den första intervjun gjordes som en pilotstudie för att testa den färdiga intervjuguiden. Eftersom pilotstudien visade att intervjuguiden lämpade sig väl, kunde pilotstudien användas som material till studien och intervjuguiden lämnades oförändrad. Längden på intervjuerna var cirka en timme långa. I samband med intervjuerna informerades respondenterna om att intervjuerna kommer att spelas in och att svaren behandlas konfidentiellt. Inspelningen av intervjuerna skedde med lärarnas samtycke.

Av konfidentiella skäl nämns inte de intervjuade lärarnas namn eller skolorna som lärarna jobbar i. Respondenterna kommer i fortsättningen av avhandlingen benämnas för: nytexaminerad lärare, erfaren lärare, pensionerad lärare, lärare i liten skola, lärare i stor skola och speciallärare.

3.4 Bearbetning och analys av data

Intervjuerna transkriberades för att kunna bearbeta materialet grundligt. Intervjuerna transkriberades av skribenten och texternas längd varierade mellan cirka 5 000 till 9 000 ord per intervju. I samband med transkriberingen valdes att konvertera dialektala uttryck och talspråksformer till ett mera lättbegripligt skriftspråk, utan att ändra innebörden i utsagorna.

Det transkriberade intervjumaterialet bearbetades genom att materialet systematiskt lästes igenom. För att lättare och mera systematiskt kunna analysera intervjuerna och för att hitta kategorier och teman, lästes de transkriberade intervjuerna en fråga åt gången från alla intervjuer. Detta för att också kunna jämföra och relatera frågorna till varandra, samt för att se likheter och skillnader i respondenternas erfarenheter och upplevelser av familjekriser. Analysmetoden som används i avhandlingen är således kvalitativ innehållsanalys. Detta tillvägagångssätt baseras på metoden för innehållsanalys av Denscombe (2016 s. 392), där det utvalda textavsnittet är de transkriberade intervjuerna som sedan brutits ned och analyserats en fråga i taget för att kunna utarbeta relevanta kategorier. Intervjumaterialet lästes och analyserades systematiskt för att sedan koppla innehållet i texten till de utarbetade kategorierna.

Då den kvalitativa innehållsanalysen baseras på resultat från en temaintervju, görs analysen utgående från de fyra kriterier som särskiljer temaintervjun. Detta betyder att man i innehållsanalysen tolkar och analyserar det som lärarna upplevt i en specifik situation, det vill säga familjekriser. Den kvalitativa innehållsanalysen kopplas sedan också, i enlighet med definitionen på temaintervju, till den på förhand skapade uppfattningen om hur lärarna upplever och ser på familjekriser. Denna sammankoppling mellan teorin och empirin baseras i sin tur på de olika kategorierna som identifierats i den kvalitativa innehållsanalysen.

Analysen av intervjuerna påbörjades redan vid det första intervjutillfället, vilket gjorde att skribenten vid följande intervjuer hade erfarenhet och mera insyn i lärarnas upplevelser och erfarenheter. Baserat på det som analyserats, kunde skribenten ställa mera detaljerade följdfrågor och fick på grund av detta mera och nya synvinklar till följande intervjuer. Trots detta ställdes inga ledande frågor, frågor utanför ämnet eller de planerade intervjufrågorna. Med lärarnas synpunkter om arbetet med barn i kris, kunde skribenten kontrollera om dessa var något som också de andra lärarna hade tänkt eller reagerat på.

Resultatredovisningen av undersökningen, som presenteras i kapitel 4, delas in i tre kategorier enligt de tre forskningsfrågorna. Dessa kategorier är: (1) lärares erfarenheter av olika familjekriser, (2) familjekrisers inverkan på lärararbetet och (3) hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris? Utifrån det bearbetade intervjumaterialet delas de tre kategorierna in i ett varierande antal underliggande teman. De olika temana

har baserats på intervjufrågorna, för att systematiskt och ur olika synvinklar kunna diskutera och analysera forskningsfrågorna. Teman planerades redan vid utformningen av intervjufrågorna. Skribenten visste således vad man ville få svar på av respondenterna ur respektive forskningsfråga. Dessa teman var dock inte slutgiltiga, utan ändrades under resultatanalysen för att bättre svara på lärarnas alla upplevelser och erfarenheter av familjekriser. I Tabell 1, presenteras de tre kategorierna och kategoriernas underliggande teman, vilka ligger som grund för resultatredovisningen.

Tabell 1.

Kategorier och teman för resultatredovisning

Resultatens indelning i tre kategorier och 14 teman. Varje tema indelas i sin tur i olika mönster som behandlas separat vid resultatredovisningen av varje tema.

Kategori 1: Lärares erfarenheter av olika familjekriser
1. Krisernas frekvens och omfattning
2. Familjekrisers inverkan på barns välmående
3. Familjekrisers inverkan på barns skolprestationer
4. Familjekrisers inverkan på barns relation till kompisar
5. Familjekrisers inverkan på de närmaste anhörigas engagemang i barns skolgång
Kategori 2: Familjekrisers inverkan på lärararbetet
6. Lärarnas ansvar för barn som genomgår familjekriser
7. Lärarnas arbete i klassen
8. Lärarnas arbete utanför klassen
9. Familjekrisers inverkan på lärarnas välmående
10. Familjekrisers inverkan på lärarnas relation till barnens föräldrar eller närmaste anhöriga
Kategori 3: Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?
11. Lärarnas kunskap i arbetet med barn i kris
12. Lärarnas samarbete med andra lärare och rektorn
13. Lärarnas samarbete med föräldrar eller närmaste anhöriga
14. Lärarnas samarbete med andra myndigheter

De olika temana kommer i kapitel 4 att vidare delas in i mönster, vilka beskriver resultaten, det vill säga upplevelserna som lärarna har angående familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete i skolan. I intervjumaterialet hittas mönster, synsätt och upplevelser, som antingen är lika eller olika och som på det sättet förklarar och utgör innehållet i ett tema. Mönstren skapas genom att dessa plockas från var och en av intervjuerna. Sedan sammanställs mönstren och man diskuterar likheter och olikheter. I kapitel 4, stärks mönstren även av citat från respondenterna, för att lyfta fram och beskriva lärarnas upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete.

3.5 Tillförlitlighet, trovärdighet och etiska aspekter

Avhandlingens tillförlitlighet, kännetecknas av att undersökningen har skett på ett ändamålsenligt sätt, så att andra forskare kan använda forskningsinstrumentet vid andra tidpunkter och komma fram till samma resultat och slutsatser (Denscombe, 2016, s. 411). Avhandlingens undersökning baseras på intervjuer med olika lärare, där urvalet av respondenterna skett på ett systematiskt sätt. Intervjuguiden bestående av intervjufrågor, med tillhörande följdfrågor som anpassats efter de utvalda respondenterna, gör det möjligt för andra forskare att återskapa undersökningen och uppnå ett liknande resultat.

För att uppnå en god tillförlitlighet, har intervjuguiden utformats så att respondenterna inte ska känna att det finns rätta eller fel svar eller att respondenterna måste svara på ett visst sätt på intervjufrågorna. Man har försökt minimera skribentens inflytande under intervjuerna så att respondenternas utsagor motsvarar lärarnas verklighet. Valet av vad som tas med och inte tas med från intervjuerna, baseras enbart på hur relevant innehållet är med tanke på syftet, forskningsfrågorna och den teoretiska referensramen. Inga åsikter eller kommentarer lyfts fram eller tas bort enbart för att de är eller inte är i enlighet med skribentens åsikter, upplevelser och den teoretiska referensramen. Intervjuerna har genom det inspelade intervjumaterialet kunnat behandlas och analyseras enligt liknande principer, vilket stärker tillförlitligheten.

Den största risken för avhandlingens tillförlitlighet är de utvalda respondenterna. Om de deltagande respondenterna själva är intresserade och engagerade för att stödja barn som genomgår familjekriser, kan dessa ge en annan bild av lärares upplevelser av

familjekriser än vad lärare med mindre engagemang för familjekriser eventuellt upplever. Lärare med mindre intresse för familjekriser har i sin tur kanske inte lika många åsikter och upplevelser att uttrycka. Samtidigt har eventuellt lärare med mindre engagemang för familjekriser inte valt att ställa upp som respondenter i undersökningen. Lärarnas alla upplevelser och åsikter är lika viktiga för avhandlingens resultat, oberoende deras olika intresse för familjekriser, eftersom dessa ändå beskriver lärarnas upplevelser av familjekriser. Viktigt är därmed att respondenter med olika intresse deltar i undersökningen. Lärarna valdes slumpmässigt enligt de som ville och kunde fungera som respondenter, utan att skribenten hade någon kännedom om deras erfarenheter, intresse och åsikter. Som berättas i kapitel 3.3, hittades inga manliga lärare som var villiga att ställa upp som respondenter. Kvinnliga och manliga lärare kan i sin tur också tänkas uppleva familjekriser på olika sätt, beroende på hur barnen söker stöd för kriser hos dessa.

Trovärdigheten, att metoden undersöker vad den påstås undersöka (Kvale & Brinkmann, 2014, s. 296), stärks av att man med hjälp av den relevanta och väl utarbetade intervjuguiden har kunnat undersöka det som är avsett att undersöka i undersökningen. Intervjuerna med respondenterna, där respondenterna utgår från sina egna erfarenheter och upplevelser av familjekriser, stärker också undersökningens trovärdighet i och med att lärarnas upplevelser inte förvränger verkligheten. Avhandlingens trovärdighet ökar genom att det transkriberade intervjumaterialet bearbetas grundligt och delas in i kategorier, teman och mönster, vilket bidrar till att fullständiga svar fås på forskningsfrågorna. Resultatet som presenteras i resultatredovisningen i kapitel 4, bygger på det som framkommer i intervjumaterialet, i respondenternas utsagor. I resultatredovisningen beskrivs lärarnas upplevelser av familjekriser med hjälp av citat, vilket också ökar undersökningens trovärdighet.

Något som kan ha en negativ effekt på avhandlingens trovärdighet, är att man inte med säkerhet vet om skribenten tolkat respondenternas svar rätt eller om respondenterna svarat så som de faktiskt tänker på intervjufrågorna. Om respondenterna redan innan intervjuerna skulle ha fått fundera på intervjufrågorna, skulle också detta kunna tänkas inverka på respondenternas svar på intervjufrågorna. Skribenten är dock objektiv i analysen och tolkningen av intervjumaterialet, samt ser på helheten och inte på lösryckta ord. Som diskuterats i kapitel 2.2, kan familjer drabbas av många fler kriser än avhandlingens sex behandlade kriser. Det kan därmed vara så att fler kriser än dessa

skulle kunna ge ett någorlunda avvikande resultat på lärarnas upplevelser av familjekriser. Valet av kriser är dock motiverat och baserat i teorin.

En annan risk för trovärdigheten är de intervjuade lärarnas sätt att formulera sig och att tydligt uttrycka sina åsikter. Vissa lärare har bättre formulerade svar som är lättare att tolka och föra fram. För att inte få en överrepresentation av dessa lärares åsikter, tas blandningen av de intervjuade lärarnas svar i beaktande i resultaten för att få fram budskapet så tydligt som möjligt, precis som lärarna menat och sagt, fastän svaren inte alla gånger varit perfekt formulerade.

I avhandlingen har etiska aspekter tagits i beaktande för att uppfylla skribentens ansvar som forskare. Respondenterna har, både innan intervjuerna via e-postmeddelanden och under intervjutillfällena, tilldelats information om undersökningens syfte, tillvägagångssätt, konfidentialitet och intervjumaterialets användning. Respondenterna gav också samtycke till undersökningen, både till deltagandet i undersökningen och inspelningen av intervjuerna. Avhandlingens konfidentialitet uppfylls genom att varken respondenternas, skolornas eller barnens namn nämns. Enbart respondenterna själva kan eventuellt känna igen sina synpunkter genom citaten och respondenternas benämningar i resultatdelen. Det insamlade intervjumaterialet kommer inte att användas till någonting annat än att styrka avhandlingen.

Studien grundas på forskning och vetenskapliga teorier. Etiska aspekter har därmed tagits i beaktande genom källhänvisningar, som tydliggör skillnader mellan skribentens tankar och teorier och andra forskares forskningsresultat, vilket också stärker upphovsrätten.

4 Resultat

Detta kapitel presenterar undersökningens resultat, vars syfte är att ge en förståelse för lärares upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete i skolan. Resultatredovisningen sker enligt de redogjorda föreskrifterna i kapitel 3.4. Resultatkapitlet delas i det följande in i tre delar, utgående från kategorierna som definierades i kapitel 3.4, som baserades på forskningsfrågorna.

4.1 Lärares erfarenheter av olika familjekriser

Resultaten som presenteras i detta kapitel, utgör den första kategorin: Lärares erfarenheter av olika familjekriser. I Tabell 2, ges en översikt över den första kategorins underliggande teman och mönster som temana delats in i.

Tabell 2.

Lärares erfarenheter av olika familjekriser

I tabellen listas teman (1–5) för Kategori 1 och mönster för varje specifikt tema.

1. Krisernas frekvens och omfattning
1a. Stor variation i vilka kriser lärare upplever
1b. Familjekriser som hemlighålls
2. Familjekrisers inverkan på barns välmående
2a. Olika inverkan på barns välmående
2b. Beteenden bland barn i kris
2c. Förändring av välmåendet under krisens gång
3. Familjekrisers inverkan på barns skolprestationer
3a. Olika inverkan på barns skolprestationer
3b. Orsaker till sämre skolprestationer
4. Familjekrisers inverkan på barns relation till kompisar
4a. Förändring i kompisrelationerna
4b. Kompisars betydelse
5. Familjekrisers inverkan på de närmaste anhörigas engagemang i barnens skolgång
5a. Olika engagemang bland föräldrar
5b. Orken hos föräldrar saknas

Tema 1. Krisernas frekvens och omfattning

Lärarnas berättelser visar att det är stor variation i vilka familjekriser som lärarna upplevt (**mönster 1a.**). Läraren i liten skola och läraren i stor skola har båda upplevt alla kriser, det vill säga att lärarna har jobbat med barn som genomgått de sex familjekriserna skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall. Läraren i stor skola uppger att hon frivilligt och via diskussioner med rektorn valt att ha mera utsatta klasser, i vilka det förekommer fler barn som genomgår olika familjekriser. Den nyutexaminerade läraren har under sina två år som yrkesverksam lärare stött på alla familjekriser utom sjukdom. Den erfarna läraren har i sin tur under sina 34 år som yrkesverksam lärare jobbat med barn som genomgått tre av de ovan nämnda kriserna, nämligen skilsmässa, missbruk och psykisk ohälsa. Den pensionerade läraren berättar att hon aldrig stött på barn vars förälder avlidit under barnets skolgång. Specialläraren har jobbat med barn som genomgått skilsmässa, fattigdom, sjukdom och dödsfall.

Fyra av lärarna uppger att de under alla sina år som yrkesverksamma lärare jobbat med barn som genomgått familjekriser. Samma lärare berättar också att de många gånger haft flera barn samtidigt i sin klass som genomgått olika familjekriser. Läraren i stor skola är den enda som upplevt fall där en kris inom familjen lett till en annan, en gång sjukdom till dödsfall och en annan gång psykisk ohälsa till dödsfall. Gemensamt för lärarna är att de alla jobbat med barn som genomgått sina föräldrars skilsmässa. Dessutom nämner alla lärare att skilsmässor är mycket vanliga och att skilsmässobarn finns i nästan alla klasser.

Merparten av lärarna uppger att kriser hemlighålls inom många familjer (**mönster 1b.**). De familjekriser som lärarna ofta upplever att de inte blir informerade om från familjernas sida är psykisk ohälsa, missbruk, fattigdom och skilsmässa. Lärarna menar att situationen med kriserna troligen är skambelagd för både föräldrarna och barnen, och att det är därför som lärarna inte informeras om krisen inom familjerna.

Fattigdom, många gånger är det så att de som har det väldigt dåligt ställt så vill ju inte medge det riktigt. Utan de försöker ändå klara sig. (Pensionerad lärare)

Lärarna anser ändå att de på andra sätt blir medvetna om familjernas situationer. En av lärarna menar att man själv märker eller räknar ut kriser på olika sätt. Flera av lärarna berättar att man kan få reda på familjernas situationer genom andra människor utanför skolan. Lärarna menar att de genom medvetenhet om familjernas situationer, bättre förstår barnens uppvisade symptom och beteenden.

Psykisk ohälsa är kanske en sak som de inte säger, utan att man kanske märker eller räknar ut det själv att det är det som det beror på. Man anar att det kan ligga det bakom, men man har kanske det inte alltid bekräftat. (Lärare i liten skola)

Vi har ett syskonpar vars mamma och pappa nyligen har separerat men mamman och pappan ringde inte hit till skolan, så vi mera eller mindre fick höra det i byn. (Speciallärare)

Tema 2. Familjekrisers inverkan på barns välmående

I lärarnas berättelser framkommer att barnen påverkas olika av familjekriser (**mönster 2a.**). Krisens typ har inte någon märkbar inverkan på hur barnen påverkas, det är snarare barnens personlighet och egenskaper som avgör hur barnen påverkas. Alla lärare överensstämmer med att familjekriser är svåra situationer för barn att genomgå och att familjekriser har en negativ inverkan på barnens välmående. Lärarna menar att barn i kris mår dåligt. Många av lärarna anser att mycket beror på hur kriserna sköts inom familjerna och vilken hjälp familjerna får.

Jag skulle säga att det beror på barnen och förstås på kriserna. Men jag skulle nog säga att det också handlar väldigt mycket om barnens personligheter och bakgrund. Hur starka band man har inom familjerna och barnens självkänsla spelar stor roll. Det är många faktorer som påverkar, stödnät och allt annat förstås. (Lärare i stor skola)

Tre av lärarna beskriver dödsfall som en svårare kris för barn att genomgå än skilsmässa och fattigdom. Lärarna är dock noggranna med att poängtera att också skilsmässor och fattigdom är svåra kriser för barn att genomgå och påverkar barnens välmående negativt. Andra aspekter som många av lärarna nämner är att vissa barn i kris kräver mera uppmärksamhet och stöd av lärarna än andra barn i kris. Två av lärarna nämner det ökade ansvaret som de upplever att många barn i kris tar på sig. Specialläraren, den pensionerade läraren och läraren i stor skola påpekar också att välmåendet hos barn med specialbehov påverkas mycket negativt av familjekriser.

Det måste man nog förstå att ett dödsfall är ju en större kris än en skilsmässa, men en skilsmässa är ju en jättestor kris det också för ett barn. Förstås för dem är det ju det värsta som hänt eftersom det har hänt för just dem. Men inte krävs det ju lika mycket då iallafall som för ett barn som genomgår en stor sorg. Det är ju nog under en längre tid, en längre period, som det behövs det där riktigt extra stödet. (Lärare i liten skolan)

Läraren i liten skola berättar om ett fall där ett barn drabbades av sin mammas bortgång, vilket påverkade barnets välmående mycket negativt och ledde till att barnet började uppvisa olika symptom och ett förändrat beteende. Den nyutexaminerade läraren beskriver också två olika fall med barn som drabbats av sin ena förälders bortgång, men att hon inte märkt att barnen skulle uppvisa ett försämrat välmående eller några avvikande beteenden, annat än i samband med exempelvis morsdag eller farsdag.

Men så ser man kanske att han då sitter och sväljer lite mera. Han kanske också är rädd att jag skulle göra det till ett problem för honom, kanske att jag skulle säga ”ja men du behöver ju inte göra för du har ju som ingen” och så där. Men annars tycker inte jag att, jag vet inte heller. Alltså det påverkar ju antagligen men det märks inte så bra. (Nyutexaminerad lärare)

Den nyutexaminerade läraren och den pensionerade läraren nämner situationer med barn som drabbats av sina föräldrars skilsmässa, där barnens välmående inte synligt påverkats av familjens situation. Läraren i stor skola beskriver i sin tur ett fall med ett barn som drabbades av sina föräldrars skilsmässa, där barnets välmående påverkades mycket negativt.

Lärarna beskriver olika beteenden som de upplevt bland barn i kris i skolvardagen (**mönster 2b.**). Alla lärare menar att det är stor skillnad på vilka beteenden som barnen uppvisar, att dessa inte går att generalisera för en viss typ av kris. Gemensamt för många av barnen är ändå att de uppvisar ett beteende som avviker från barnens normala beteende. Lärarna berättar att många barn som genomgår familjekriser kan uppvisa ett utagerande beteende, vara stökiga, visa sig tuffa mot kompisar eller bråka med sina klasskompisar. En del av barnen kan vara lättirriterade, ha ojämnt humör eller få oförklarliga utbrott och börja ropa eller skrika.

Många barn kan istället bli inåtvända och tysta eller sitta i egna tankar och dra sig undan från kompisar. Vissa blir ängsliga, oroliga, känsliga, försiktiga eller mer nervösa för att göra fel. En del kan bli eftertänksamma och inte så spontana, medan andra kan

bli ledsna och gråter mycket. Isolerar sig, vill inte gå ut på rast, utan lämnar kvar i klassen. Hos vissa barn märker man igen inte av familjens kris. Den pensionerade läraren menar att man också kan avläsa barnens välmående i deras målningar, eftersom hon upplevt att barn i kris ofta använder dystra färger i målningarna. Några barn söker mycket uppmärksamhet och närhet av lärarna. De vill ofta prata med lärarna om olika saker och familjens situation. Andra barn vill igen inte prata med lärarna om familjens situation, utan hellre med en neutral person som exempelvis kuratorn.

Jag har också haft elever som har sagt att ”jag måste äta mycket idag då det är fredag, vi hade nästan ingenting i skåpet hemma”, ”de får ingen lön på flera dagar ännu”. Det är nog hemskt. Barnen blir ju involverade. (Speciallärare)

Läraren i liten skola berättar om ett fall med ett barn som fick psykiska problem efter mammans bortgång. Barnet började på grund av detta uppvisa tvångsbeteenden som att tvätta händerna ovanligt mycket och att sätta upp stolarna på pulpeten med ett visst system då skoldagen var slut. Den pensionerade läraren beskriver två olika fall som hon upplevt. Ett barn, inom vars familj fanns både skilsmässa och missbruk, reagerade på familjens kris genom att sluta äta i skolan. Ett annat barn visade rädsla för sin pappa och vågade inte åka hem efter skolan. Den nyutexaminerade läraren beskriver också ett fall där ett barn på grund av familjens kris började skära sig i armen.

Utifrån lärarnas beskrivningar förändras barnens välmående under familjekrisens gång (**mönster 2c.**). En gemensam aspekt i lärarnas berättelser, är att alla lärare anser att barnens välmående påverkas som mest då familjernas kris är som mest aktuell. För en del barn ökar välmåendet igen efter en tid, då krisen inom familjerna lindrats. Stöd från olika instanser har också stor inverkan på barnens välmående.

Hon hittade säkert de rätta redskapen för situationen då hon var på barnpsykiatriska avdelningen, då kunde de visa gör så och att det är okej att känna så. Hon kom nog ur det där tvångsbeteendet och blev ju så vanlig som man kan bli efter en sådan upplevelse. Och jag vet att det har gått jättebra för henne idag. (Lärare i liten skola)

Tre av lärarna har upplevt att barnens välmående försämrats vid utdragna kriser eller då en kris inom familjen lett till en annan. Den pensionerade läraren har i sin tur också upplevt att en av hennes elever omhändertogs på grund av en utdragen kris inom familjen. Den pensionerade läraren berättar att hon vet att det inte gått bra för barnet, nu då barnet blivit äldre.

Men jag har ett fall nu där jag vet att det hela tiden har funnits, hon har faktiskt också mist en förälder men det är nog några år sedan nu. Men det är dåligt där hemma och jag märkte nu nyligen att den eleven har börjat skära sig på årskurs 6. Det var som inte heller så att hon försökte dölja det med långärmat eller något, utan kortärmat och nästan som satt på timmarna så att jag skulle märka. Så det var väl nog ett rop på hjälp gissar jag. (Nytexaminerad lärare)

Tema 3. Familjekrisers inverkan på barns skolprestationer

Liksom mönster 2a., anser också lärarna att barnens skolprestationer påverkas olika av familjekriser (**mönster 3a.**). Alla lärare anser att familjekriser påverkar en del barns skolprestationer mera än andras. En del barns skolprestationer försvagas tillfälligt under familjekriser, medan andra barns skolprestationer försvagas under en längre tid.

Den nytexaminerade läraren beskriver barn i kris i hennes nuvarande klass. Ett av barnen saknar all motivation för skolarbetet, medan andra barn i kris sköter skolarbetet riktigt bra. Läraren i liten skola anser att en del barn i kris inte orkar sköta skolarbetet, medan andra sköter skolarbetet precis som de alltid har gjort eller också bättre än vad de tidigare har gjort. Läraren i stor skola påpekar också att vissa barn i kris presterar dåligt i prov, medan andra barn i kris gräver ner sig i skolarbetet och vitsorden höjs.

Barn i familjer med sämre ekonomiska förhållanden, de har ju på något sätt tagit tillvara det som har varit gratis, till exempel biblioteket och läst mycket böcker. På det sättet har ju barnen liksom varit noggranna med läxor, just därför att de kanske inte haft så där mycket annat på fritiden. (Lärare i liten skola)

Läraren i stor skola, den erfarna läraren och specialläraren anser att skolprestationerna för barn som genomgår allvarliga familjekriser, påverkas mera än skolprestationerna för barn som inte genomgår lika allvarliga familjekriser.

Barnet själv hade kanske en del svårigheter och specialbehov, men ändå så fick vi egentligen dra ner på alla krav. All undervisning. Skolan blev bara en trygg plats att vara på. Vissa dagar så satt hen i soffan och läste Bamse från att den kom till att den gick hem. För det var det ändå som den klarade av. Alla krav togs ner. Inga läxor, inga prov, inga krav på lektionerna. Allt som den gjorde så var bara plus. (Lärare i stor skola)

Lärarnas berättelser visar på olika aspekter som för många barn i kris kan orsaka sämre skolprestationer (**mönster 3b.**). Merparten av lärarna uppger att barn som genomgår familjekriser har svårt att koncentrera sig och att barnen är frånvarande under lektioner. Barnens tankar verkar hela tiden vara på något annat ställe. Några av lärarna

anser att barnen har svårt att hålla reda på saker och ofta glömmer att ha med till exempel gymnastikkläderna eller rätt material som skidor eller skridskor till skolan. Andra exempel som nämns av lärarna är att många barn i kris visar brist på motivation, är oroliga, trötta eller uppvisar ett störande beteende för att få uppmärksamhet under lektioner.

Samtliga lärare påpekar att läxorna ofta blir ogjorda och att skolarbetet inte utförs med samma noggrannhet som innan familjerna drabbades av kris. Den nyutexaminerade läraren upplever att ett av barnen i hennes klass inte ens försöker göra sina läxor. Läraren i liten skola och den erfarna läraren menar att en annan orsak till att barnens skolprestationer kan försämrats, är att det inte finns någon förälder hemma som har tid att förhöra läxor eller hjälpa till med provförberedelser.

Därför att läxorna är ju inte viktiga då man är i kris och då det är kämpigt med annat. Så det kan nog synas på det sättet att man inte har med sig det som man borde ha med till skolan. Om man har skrivit i veckobrevet att nu ska ni ha med det, den här veckan gör vi det och det och det. Och det kanske inte kommer med ändå. (Erfaren lärare)

Tema 4. Familjekrisers inverkan på barns relation till kompisar

Lärarna upplever att det för de flesta barn under genomgången av familjekriser sker en förändring i barnens kompisrelationer (**mönster 4a.**). Utgående från lärarnas berättelser är det barnen i kris som ofta själva drar sig undan från sina klasskompisar. Endast den nyutexaminerade läraren berättar om ett fall med ett barn i kris som uppvisade ett störande beteende för att få uppmärksamhet, vilket ledde till att kompisarna började undvika och irritera sig på barnet.

Lärarna uppger att de aldrig stött på mobbning av ett barn som genomgått en familjekris. De flesta lärarna anser ändå att familjekriser i många fall leder till utanförskap för barnen. Den pensionerade läraren är den enda som uppger att hon aldrig upplevt att familjekriser skulle ha lett till utanförskap.

Lärarna anser att utanförskap hos barn i kris kan bero på olika saker. Många anser att utanförskap beror på att barnen skäms för familjens situation eller att de reagerar på familjekrisen genom att bli inåtvända. Läraren i liten skola och den erfarna läraren menar att barn i kris anser att de andra eleverna inte förstår eller kan sätta sig in i barnens situation. Läraren i liten skola har upplevt att klasskompisarna blivit

förskräckta och haft svårt att förstå varför barn i kris betett sig på ett visst sätt. På grund av detta hade klasskompisarna svårt att veta hur de skulle bemöta barnen. Hon har också upplevt att det kan vara svårt för klasskompisarna att förstå varför barn i kris inte kan delta i vissa saker eller hobbyer. Läraren i stor skola har i sin tur upplevt att barn i kris kan ta avstånd från klasskompisarna på grund av att krisen gjort att barnen blivit tvungna att växa upp och mogna tidigare än sina jämnåriga.

Kan nog leda till utanförskap, absolut. Inte vet jag precis mobbning, men det där att man känner sig utanför och har svårt att komma i kontakt med de andra då de har en helt annan livssituation. De kan inte sätta sig in i barnets situation. (Erfaren lärare)

[...] det är en viss cykel och kläder det ska va, de har sina fyrhjulingar och de far hit och dit och på sina hobbyer. Då märker man också att de barnen jag tänker på så de kanske drar sig undan och byter kompisar. De är inte med de kompisar som de tidigare varit med. (Lärare i liten skola)

Dels så kan det ju hända att vissa kriser gör att barnen liksom måste växa upp och mogna snabbare än klasskompisarna. Detta kan synas genom att man liksom inte längre är intresserad av att springa med några käpphästar. (Lärare i stor skola)

Resultatet visar att kompisarna ändå har stor betydelse för många barn som genomgår familjekriser (**mönster 4b.**). Den pensionerade läraren, läraren i stor skola och den erfarna läraren, menar att många barn i kris tar stöd av kompisarna och att barnen behöver sina kompisars stöd. Den pensionerade läraren har upplevt att barnen öppnat upp sig för sina kompisar och berättat om familjens kris. Ibland har barnen också gråtit tillsammans. Den erfarna läraren har även upplevt att barn i kris ofta söker sig till andra barn som genomgår familjekriser. Hon menar att barnen genom varandras situationer och erfarenheter känner igen sig i svårigheterna och tar stöd av varandra.

Tema 5. Familjekrisers inverkan på de närmaste anhörigas engagemang i barnens skolgång

Lärarna upplever att föräldrarnas engagemang i barnens skolgång är olika bland föräldrar som genomgår familjekriser (**mönster 5a.**). Vissa föräldrar i kris är engagerade i barnens skolgång, medan engagemanget hos många andra föräldrar i kris saknas. Specialläraren är den enda av lärarna som enbart upplevt ett bristande engagemang i barnens skolgång bland föräldrar i kris. Den pensionerade läraren och den erfarna läraren anser att föräldrarnas engagemang i barnens skolgång under

genomgången av familjekriser mycket beror på familjekrisernas typ, utvecklingen av familjekriserna och stödet som familjerna har i sin omgivning. Dessa lärare, samt den nyutexaminerade läraren, har också upplevt att engagemanget i barnens skolgång bland föräldrar med missbruk och psykisk ohälsa är mindre än bland föräldrar som genomgår andra familjekriser.

Läxorna blir ofta ogjorda, men jag skulle inte säga att det är krisen där heller, för vi har nog föräldrar i kris som ändå stöttar sina barn. Det är förstärkt beroende på från vilken slags familj de kommer, hur föräldrarna mår och huruvida kontaktnät föräldrarna har som är avgörande. Det finns ju föräldrar som går igenom skilsmässa men som har ett stort kontaktnät som helst och då bär det. Men för det mesta stöttar nog föräldrar om de har kapacitet, kraft och vilja till det. (Pensionerad lärare)

Det är ju klart att då det är riktigt akut så är inte engagemanget 100 %. Sen då den akuta krisen är över, då börjar man som på nytt försöka stödja barnet. Men inte tycker jag att man är så där riktigt 100 % engagerad i barnets skolgång, utan det är nog andra saker som är viktigare just då. På det sättet känns det nog att barnet blir försummat, mera eller mindre medvetet. Man klarar väl inte av som förälder att ställa upp 100 % för barnet just då. (Erfaren lärare)

Majoriteten av lärarna uppger att orken hos föräldrar som genomgår familjekriser saknas (**mönster 5b**). På grund av detta brister också många föräldrars engagemang i barnens skolgång. Den nyutexaminerade läraren menar att föräldrars bristande ork till att stödja barnens skolgång också har en negativ inverkan på barnens motivation till skolarbetet och skolprestationer. Läraren i liten skola har i vissa fall med familjer i kris upplevt att mor- och farföräldrarna fått träda till och ta ett allt större ansvar för barnen och barnens skolgång. Detta eftersom föräldrarnas ork för att stödja barnens skolgång saknas. Läraren i stor skola menar ändå att föräldrarnas bristande engagemang inte alltid betyder att föräldrarna inte bryr sig om sina barns skolgång, enbart att orken för detta saknas.

De har inte kraft med det då de säkert har det svårt att ta sig igenom vardagen bara. (Lärare i liten skola)

Det betyder inte att de inte bryr sig, men de kanske inte klarar av att ha den kontakten som man borde ha. Sen är de ju oftast väldigt tacksamma då man tar kontakt, vare sig det är positivt eller negativt [...] Men mina erfarenheter är nog att det inte kanske riktigt finns ork och tid för att hålla kontakten och läsa alla veckobrev. (Lärare i stor skola)

4.2 Familjekrisers inverkan på lärararbetet

Resultaten som presenteras i detta kapitel, utgör den andra kategorin: Familjekrisers inverkan på lärararbetet. I Tabell 3, ges en översikt över den andra kategorins underliggande teman och mönster som temana delats in i.

Tabell 3.

Familjekrisers inverkan på lärararbetet

I tabellen listas teman (6–10) för Kategori 2 och mönster för varje specifikt tema.

6. Lärarnas ansvar för barn som genomgår familjekriser
6a. Finnas till för barnen
6b. Stödja barnens kris
7. Lärarnas arbete i klassen
7a. Arbetsmängd och krav på lärarna
7b. Arbetsmetod
7c. Samarbeten
7d. Särbehandling
8. Lärarnas arbete utanför klassen
8a. Arbetsmängd och krav på lärarna
8b. Arbetsmetod
8c. Samarbeten
8d. Särbehandling
9. Familjekrisers inverkan på lärarnas välmående
9a. Svårt att släppa tankarna om barnen och deras situation
9b. Behov av gränser och prioritering
10. Vikten och innebörden av en relation till föräldrar och närmaste anhöriga
10a. Familjekrisers inverkan på relationen
10b. Relationens inverkan på lärares arbete

Tema 6. Lärarnas ansvar för barn som genomgår familjekriser

Lärarna anser sig vara viktiga personer för barn som genomgår familjekriser och att lärarna därmed har en viktig uppgift i att finnas till för barnen i skolvardagen (**mönster 6a.**). Specialläraren upplever att hon är en viktig person för barn i kris, men samtidigt en mindre viktig person för vissa barn i kris. Hon menar att om barnen i kris är vana att jobba tillsammans med henne, blir hon också en viktig person för dessa. Men om barnen vanligtvis inte jobbar med henne, anser hon att hon inte nödvändigtvis

är en viktigare person än någon annan. Hon menar att klasslärarna är viktigare personer för barnen i dylika fall. Den nyutexaminerade läraren upplever också att hon är viktigare för vissa barn i kris än för andra barn i kris. Hon anser att detta beror på att en del barn i kris helt enkelt saknar personer som de kan prata med och ta stöd av.

Jag försöker finnas till, det måste man göra. [...] Speciellt om man vet att skydds nätet runt barnet är ganska tunt. (Lärare i liten skola)

Och som jag sade, man har barnen kanske fyra timmar per dag face to face. Jag tror på mötet med barnen, hur man ser på barnen och hur man bemöter barnen. Jag är viktig. [...] Om du bara organiserar goda lärandetillfällen för barnen så betyder du inte så mycket för barnen. Men om du visar att du tycker om hela gruppen, då går det också bättre för barnen. (Pensionerad lärare)

Samtidigt så tänker jag att om det jag gör på dagarna kan leda till att någon tycker nu eller om tio år att det var bra, så då har jag ju gjort någonting gott. Så jag vill nog tro att i alla de här kriserna där jag har haft elever, att jag på något sätt har varit en trygg och stabil punkt i kaoset runtomkring. Så hoppas jag och så har jag nog många gånger förstått att det har upplevts också. Det är kanske den viktigaste rollen man har, att finnas där och bry sig om. (Lärare i stor skola)

Samtliga lärare upplever att barn i kris söker tröst och förståelse på olika sätt. Barnen vill vara nära lärarna och ha deras uppmärksamhet. Många barn vill också prata om krisen inom familjerna. Läraren i liten skola menar att en del barn vill berätta om familjens situation och att man tillsammans pratar om den, medan de flesta barn ändå undviker att prata om familjens kris. Dessa vill istället prata med läraren om något helt annat. Den nyutexaminerade läraren berättar att hon upplevt situationer då hon varit kvar i klassrummet medan barnen varit på väg ut på rast, då barn i kris kunnat komma tillbaka och berätta helt orelevanta saker för henne. Hon menar att detta troligen är ett sätt för barnen att få hennes uppmärksamhet och att få prata med henne.

Utöver att finnas till för barn som genomgår familjekriser anser också lärarna att de har ett ansvar för att stödja barnens kris (**mönster 6b.**). Utifrån lärarnas beskrivningar vill alla intervjuade lärare hjälpa barnen och stödja deras välmående under genomgången av familjekriser. För att göra detta, menar den pensionerade läraren, att man som lärare måste försöka göra skolan till en trygg plats för barnen att vistas på. Lärarna ska visa barnen trygghet och acceptans samt att skolan är en plats där barnen får gråta ut om de så vill. Läraren i stor skola lyfter också fram att lärare ska vara

trygga och stabila personer, som får barnen att känna att det är okej att må som de mår på grund av familjekrisen. Den nyutexaminerade läraren påpekar lärarnas ansvar för att göra en barnskyddsanmälan om man misstänker att barn far illa. Den erfarna läraren lyfter också fram lärarnas ansvar att hålla kontakten till hemmet och förmedla olika fall vidare till kuratorn. Detta för att kunna stödja barnens kris.

Man måste tänka att man är medmänniska och att man har ett stort ansvar. [...] Eleven är ju i skolan en stor del av sin barndom, en stor del av dagen, så nog måste ju personerna som jobbar på skolan kunna ta ansvar för elevens välmående. (Lärare i liten skola)

I tidigare läroplanen står det att man inte enbart ska lära och undervisa, utan också att man ska fostra barnet och skapa förutsättningar till att barnet ska kunna växa upp till en harmonisk individ. Det är mitt ansvar. Inte är det någon kunskapsfabrik, utan skolan är ett ställe där vi ska få vara dem vi är och där vi ska få utvecklas tryggt. Så det hör till, det ansvaret kan man inte frånta sig. Då är det fel någonstans. (Pensionerad lärare)

Den pensionerade läraren, läraren i stor skola och specialläraren anser också att lärare har ett ansvar för att inte kräva samma sak i undervisningen av ett barn i kris som av de övriga barnen. Istället ska andra stödåtgärder sättas in. Lärarna menar att barn i kris, som mår dåligt, inte orkar prestera enligt sina fulla förmågor.

Jag tror, att man åt barn i kris ska sätta undervisningen åt sidan och inte haka upp sig på att barnen inte lär sig någonting. Det tror jag är ganska viktigt att man som lärare kommer ihåg, att man inte kräver för mycket av dem. Så det försöker jag nog tänka på. Det är min viktigaste uppgift för de barnen, inte att lära dem Europas floder. Det kanske inte är det väsentligaste just då. (Lärare i stor skola)

Då tycker ju inte jag i det fallet att fyrans tabell kanske är det viktigaste just den dagen. Då tycker jag att vi måste ta tid till att diskutera hur barnet mår istället. Så tar vi fyrans tabell en annan dag då han orkar bättre. (Speciallärare)

Tema 7. Lärarnas arbete i klassen

Lärarna har olika åsikter gällande arbetsmängden och kraven som ställs på lärarna i deras arbete i klassen med barn som genomgår familjekriser (**mönster 7a.**). Läraren i liten skola, den nyutexaminerade läraren och den pensionerade läraren anser inte att deras arbete gällande undervisningen försvåras på grund av barn som genomgår familjekriser. Läraren i liten skola förklarar att mycket beror på elevgruppen, familjekrisens typ och kontakten till föräldrarna. Hon anser inte att arbetet försvåras,

utan att arbetet istället blir mera krävande under en tid och att arbetsmängden ökar. Den nyutexaminerade läraren upplever att arbetet blir psykiskt tyngre, men anser ändå inte att arbetet försvåras eller att arbetsmängden påverkas. Den pensionerade läraren anser inte att arbetet försvårades eller att arbetsmängden ökade, eftersom att hon så helhjärtat engagerade sig för barnen i kris.

Jag vet inte om arbetet försvåras men det blir på ett annat sätt. Det är ju också så med läraryrket att det är så mångfacetterat, med många saker som påverkar. Vilken grupp man har och kontakten till föräldrar. Det är klart att, mera krävande blir det ju under en tid. Men jag tror nog att alla som idag väljer läraryrket är medvetena om att det inte enbart är att undervisa och åka hem. Det är många viktiga saker runtomkring som inte syns. (Lärare i liten skola)

Specialläraren, läraren i stor skola och den erfarna läraren anser i sin tur att arbetet försvåras på grund av barnens kriser. Specialläraren uppger att arbetet försvåras och att arbetsmängden ökar. Detta eftersom att tiden som är avsedd för specialundervisning istället går åt till att diskutera och stödja familjekrisen som barnen genomgår. Läraren i stor skola upplever också att barnens kriser försvårar hennes arbete och ökar arbetsmängden. Hon menar att utöver att planera undervisningen för hela elevgruppen, måste också undervisningen anpassas för många olika elever och innehållet i undervisningen måste många gånger beaktas för barnen i kris. Den erfarna läraren anser att arbetet blir mera utmanande och att arbetsmängden ökar till viss del. Hon upplever att tankarna och funderingarna om undervisningen ökar mera än själva arbetsmängden.

Nog om man tänker på att mitt arbete är att lära det där barnet fyrens tabell. Det är klart arbetet försvåras då om han tänker på sin mammas gudfar i det här fallet nu då som hade gått bort, vilket var en jättestor kris för honom. Det är klart att det försvårar mitt arbete. (Speciallärare)

Fyra av lärarna berättar att de varit tvungna att ändra sina arbetsmetoder i klassen på grund av barn som genomgått familjekriser (**mönster 7b.**). Den nyutexaminerade läraren, läraren i liten skola och läraren i stor skola menar att man många gånger i undervisningen stöter på stoff som handlar om olika familjekriser och att man då som lärare måste tänka på att inte ta upp saker som kan vara jobbiga för barnen. Läraren i liten skola påpekar att man som lärare måste vara väldigt finkänslig och lyhörd. Man måste tänka efter mycket noggrant vad man säger och när man säger något, så att man inte väcker någonting känsligt hos barnen. Läraren i stor skola menar att lärare måste

tänka på hur det kan påverka och vilka känslor det kan väcka hos barnen om man i undervisningen pratar om krisen som barnen genomgår. Hon anser att det därmed ibland är bra att tänka om och behandla annat stoff istället samt att även sänka sina egna krav för undervisningen. Hon menar att barn i klassen som genomgår familjekriser styr hennes arbete väldigt långt, men att det samtidigt skulle vara fel om man som lärare inte tog barnens kris i beaktande i undervisningen.

Men klart man måste komma ihåg ibland att man inte alltid tar pappa som exempel om man vet att det finns elever som inte har någon pappa till exempel. (Nytexaminerad lärare)

[...] barnen stöter ju på missbruk i undervisningen då man tar upp det på olika sätt redan i lågstadiet. Då måste barnen höra en sak som säkert inte alls är rolig för dem att höra. Anar man att det är några elevers föräldrar som har dessa problem så måste man vara väldigt finkänslig och noggrant fundera hur man tar upp det i klassen. Det är klart att man måste ta upp sakerna då de hör till läroplanen, men inte så att man på något sätt står och pekar finger inte. Man måste nog ta upp det väldigt naturligt. (Lärare i liten skola)

Och sen måste du ju vara väldigt försiktig med vad du tar upp. Säg nu att du har ett barn som lever i hem med missbruk, då är det kanske inte det fiffigaste att göra grupparbeten om alkohol och narkotika och dess påverkan på kroppen. Du måste ju planera din undervisning enligt barnen. Jag hade en elev vars pappa dog och just då i religionen skulle vi behandla begravning. Nå det gjorde vi ju inte just då. Utan vi lämnade det till några veckor senare. (Lärare i stor skola)

Specialläraren uppger att hon i undervisningen av barn i kris ibland blir tvungen att enbart fokusera på krisen i sig och återgå till den egentliga undervisningen en annan dag. Samtidigt menar hon att detta också är vanligt i hennes arbete som speciallärare i andra situationer än familjekriser. Ibland går inte saker som planerat, vilket leder till att hon blir tvungen att tänka om och omstrukturera sina planerade lektioner för att kunna vara flexibel och anpassa sig enligt barnens behov.

Tre av lärarna uppger att arbetet med barn som genomgår familjekriser, ibland under vissa lektioner, kräver samarbete med andra verksamma inom skolan (**mönster 7c**). Detta för att lärarna ska hinna stödja de barn i kris som behöver extra uppmärksamhet samt för att själva undervisningen inte ska påverkas. Den erfarna läraren och den pensionerade läraren berättar om samarbetet med assistenter. Den erfarna läraren menar att assistenten ibland kan hoppa in och hjälpa under lektioner, att assistenten tar hand om barnet i kris så att hon själv kan fortsätta med undervisningen. Beroende på

situationen kan det också hända att assistenten får sköta undervisningen och att hon själv tar hand om barnet i kris. Den pensionerade läraren berättar att hon också tog hjälp av assistenter så att hon själv kunde fortsätta med sin undervisning. Båda lärarna menar att assistenterna är viktiga för detta, eftersom att själva undervisningen i klassen inte får påverkas av barnens familjekriser.

Jag tog hjälp av assistenter, eftersom det ju är min primära uppgift som lärare att ansvara för undervisningen. [...] Vi måste anlita om stödpersoner, för det får ju inte bli så att undervisningen i klassen generellt lider av att vi har barn som behöver extra uppmärksamhet. Utan då måste vi ta till stödpersoner som finns i skolan. (Pensionerad lärare)

Den nytexaminerade läraren berättar att hon genom samarbetet med specialläraren och läraren i svenska som andraspråk, som finns med under vissa lektioner, hinner ge stöd åt de barn i kris som behöver extra uppmärksamhet. Hon påpekar också att samarbetet med specialläraren och den andra läraren är viktigt för detta, eftersom barnens kriser inte ska påverka de andra elevernas undervisning.

Lärarna upplever att barn som genomgår familjekriser särbehandlas under lektioner (**mönster 7d**). Läraren i liten skola och den pensionerade läraren berättar att de mycket väl anser att barn som genomgår familjekriser särbehandlas. Läraren i liten skola menar att barnen ges mera uppmärksamhet, man pratar lite extra med barnen och kontrollerar hur barnen mår. Läraren i liten skola och den pensionerade läraren berättar också att de övriga eleverna inte anser att särbehandling av barn i kris är orättvist, utan de menar att eleverna ser att barnen i kris behöver få extra uppmärksamhet av lärarna.

Särbehandling blir det nog och det måste det ju få bli. De andra eleverna tycker inte ens att det är orättvist, de ser nog att barnet i kris behöver lite extra omtanke. Barn förstår. (Pensionerad lärare)

De övriga lärarna anser att barn som genomgår familjekriser till viss del särbehandlas under lektioner. Den nytexaminerade läraren beskriver en situation med ett barn i kris som inte brukar ha med gymnastikkläder till gymnastiklektionerna. Hon förklarar att hon inte kan bli arg på barnet, eftersom hon tror att barnet inte ens har några gymnastikkläder hemma och att situationen därmed leder till särbehandling av barnet. Specialläraren, läraren i stor skola och den erfarna läraren menar i sin tur att de inte särbehandlar ett barn i kris mera än någon annan elev. Läraren i stor skola uppger också att barns behov av särbehandling kan vara mycket individuellt. Ett barn i kris

behöver kanske särbehandlas för att må bra eller klara av vardagen i skolan, medan ett annat barn i kris inte behöver någon särbehandling alls. Hon påpekar dock att fast man som lärare särbehandlar ett barn som genomgår familjekriser, får man inte glömma bort klassen som helhet.

Nog kan det hända att man säger ”ja men du skippar det här om det inte fungerar idag”. Jag tror ju inte att alla lärare gör så, men så är jag överlag som lärare och det är så jag arbetar. Så att det bara skulle vara elever i kris som får någon särbehandling är det inte. Men det är klart att om man märker att barnen har det jobbigt så då får de nog någon sorts särbehandling. Lite medmänniska måste man ju vara och inte bara lärare. (Speciallärare)

Jag måste ju ändå säga att jag särbehandlar, jag behandlar alla elever olika. Jag vill vara rättvis och behandla dem lika, men barnen är ju ändå så olika varandra. Man är ju också lite olika mot olika elever, det kommer man inte från. Speciellt om de har några speciella problem så då kan det hända att man beter sig lite annorlunda. Man måste göra det. (Erfaren lärare)

Inte behöver det bli. Det där måste man ju se väldigt individuellt. [...] Behöver barnet någon särbehandling för att må bra och klara av dagen eller mår barnet bättre av att man gör så litet som möjligt, liksom synligt av det. Det är nog väldigt stor skillnad tycker jag. Det beror nog på personen och krisen. Men nog skulle jag säga att man till viss del sätter extra tid och resurser på den här eleven. Men man får ju inte glömma bort de övriga eleverna. (Lärare i stor skola)

Tema 8. Lärarnas arbete utanför klassen

I lärarnas berättelser framkommer att arbetsmängden och kraven som ställs på lärarna också ökar utanför klassen och undervisningen (**mönster 8a.**). Läraren i liten skola berättar att hon ibland varit tvungen att läsa och ta till sig ny kunskap och litteratur inom ett visst område, för att bättre kunna stödja barnens kriser. Läraren i liten skola och läraren i stor skola lyfter också fram lärarnas ansvar att se till att inget barn som genomgår familjekriser lämnas utanför eller blir mobbad av andra elever. Läraren i stor skola menar att hon ibland behövt prata med eleverna om att om någon vill vara ensam en stund så måste man ge den personen plats att vara för sig själv. Hon berättar att hon också fått söka efter skidor och skridskor både hemma och i skolan åt de barn i kris som inte har material hemma att ta med till exempelvis gymnastiklektionerna.

Nä men nu var de ju hos pappa, de är hos mamma, vi har inte hunnit köpa nya eller vi har inte råd att köpa nya. Så nog påverkar det ju. Nog har man fått söka i egna gömmor och i

skolans gömmor och sett till att man liksom gör det snyggt sen, att ”okej du kan skrinna med de här”. (Lärare i stor skola)

Fyra av lärarna upplever att det är svårt att hinna stödja barnen som genomgår familjekriser. Lärarna menar dock att detta inte enbart gäller barn i kris, utan att det i en klass med många andra elever med svårigheter kan vara svårt att hinna stödja alla. Läraren i stor skola anser att om ett barn är i en jättesvår kris, leder situationen till att de andra eleverna åsidosätts. Men ibland kanske barnens kris just då också måste pågå utan hennes hjälp, beroende på om krisen är långvarig eller inte. Den pensionerade läraren berättar att hon under hennes år som yrkesverksam lärare inte var säker på om hon räckte till för alla men att hon gjorde sitt bästa för eleverna.

Den nytexaminerade läraren och specialläraren är de enda som anser att deras tid räcker till att stödja både barnen i kris och de övriga eleverna. Den nytexaminerade läraren upplever att hon har för mycket arbete och att hon ofta känner sig stressad, men anser ändå att hennes tid räcker till att hinna stödja både barnen i kris och de övriga eleverna. Båda lärarna menar att deras tid räcker till på grund av bra resurser i skolorna. Den nytexaminerade läraren samarbetar ofta med skolans speciallärare under lektionerna och i speciallärarens skola jobbar förutom hon själv också en annan speciallärare några dagar per vecka.

Fyra av lärarna upplever att de i sitt arbete med barn som genomgår familjekriser ibland fått ta på sig en roll som egentligen inte hör till deras ansvarsområde eller som de inte har yrkesmässig kunskap om. Läraren i stor skola anser att detta troligen beror på samhället och lärarnas personligheter. Några av lärarna menar trots detta att situationen inte stör dem. Specialläraren anser att en bred roll ingår i hennes arbetsbeskrivning, eftersom hon är med i skolans elevvårdsteam. Den pensionerade läraren förklarar att man som lärare inte egentligen har tid för detta, eftersom man som lärare betalas för antalet undervisningstimmar. Hon anser ändå att alla lärare borde engagera sig utanför undervisningstimmar.

Lärarens roll håller på att förändras. Den har förändrats under de 14 åren som jag har jobbat. Jag vet inte vem som ändrar den, men jag tror att det är samhället, kanske också vi själva. Ibland tror jag att vi lärare tar på oss för mycket. Men det kanske handlar om att lärare oftast har en viss sorts personlighet. Man vill hjälpa och man är engagerad och så vidare. Men ibland tycker jag faktiskt att läraren har en roll som vi inte är utbildade för eller har resurser till. Det beror säkert på oss själva men också på samhället, att det inte finns andra resurser.

Skolan ska fixa allting, så även Finlands ekonomi. Det känns ju lite så. Allt ansvar läggs på skolan. (Lärare i stor skola)

Jag är ju utbildad lärare, att det, jag är ju inte psykolog på något sätt. Jag har nog upplevt det, faktiskt många gånger. Och det känns inte bra. (Erfaren lärare)

Läraren i liten skola och den nyutexaminerade läraren är de enda som inte upplever att de fått ta på sig en annan yrkesroll i deras arbete med barn i kris. Lärarna anser att uppgiften är en del av deras arbete, att uppgiften hör till lärarnas yrkesroll.

Jag ser nog det mest som en del av arbetet. Man vet att man stöter på sådant här och det kommer svåra situationer. Vissa dagar är lättare och vissa saker kräver lång tid och mycket tålamod. [...] Det är ju så att då man är inne i någonting så man gör ju det som bara då. Jag tycker att det hör till. Jag har som inte reflekterat runt det egentligen, utan det bara går av farten av sig själv. Man vill ju att det ska vara så egentligen. (Lärare i liten skola)

Nog tycker jag väl att det är min uppgift. Jag tänker vem skulle annars ta hand om det? Det är ju jag som är mest tillsammans med eleverna. Och det finns ju andra som kan hjälpa då också om man känner att man inte klarar av det själv. (Nyutexaminerad lärare)

Den pensionerade läraren berättar att det ofta hände att föräldrar sökte stöd och ville diskutera familjens situation tillsammans med henne. Hon vill inte säga att hon blev en terapeut för föräldrarna, men ändå en förtroendefull person och ett slags bollplank som föräldrarna kunde diskutera med. Hon påpekar att detta skedde mera då hon blivit äldre och jobbat många år, än då hon var ung och ny lärare. Hon berättar om ett fall då hon en gång blev tvungen att kontakta en psykolog och kalla till möte, på grund av två separerade föräldrar som inte alls kunde samarbeta, vilket påverkade barnet på ett sorgligt sätt. Hon berättar också att hon hade föräldrar som många gånger kontaktade henne och inte hjälpinstanserna direkt, vilket ledde till att hon själv kontaktade skolkuratoren och skolpsykologen åt föräldrarna. Hon beskriver även situationer med familjer i kris då hon blivit kontaktad både vid nyårsafton, tidiga helgmorgnar och sena kvällar av föräldrar. Hon påpekar ändå att detta inte alltid var ett professionellt agerande av henne.

Det hände ganska ofta att föräldrar kom och ville diskutera sin situation och sökte stöd. I de fall så måste man ju nog hålla sig väldigt så där neutral. Vår uppgift är ju inte heller att lärare är en terapeut. Fast åtminstone var jag det ganska ofta. Inte är det ju vår uppgift, men man kan lyssna på dem. Därför då förstår man ju barnet bättre om man lyssnar på båda föräldrarna. (Pensionerad lärare)

Några av lärarna berättar att familjekriser leder till att lärarna blir tvungna att ta till olika arbetsmetoder för att på olika sätt kunna stödja barnen i kris under skolvardagen (**mönster 8b.**). Läraren i liten skola berättar att hon försöker hitta olika lösningar beroende på barnens problem. Hon menar att hon ibland måste agera som det för tillfället verkar bäst för barnen. Om ett barn har en sämre dag på grund av familjekrisen låter hon kanske barnet stanna inomhus med en kompis under rasten eller att hon själv är i klassrummet under rasten tillsammans med barnet. Hon beskriver även ett fall då skoldagen blev för problematisk och tung för ett barn i kris och att hon därmed blev tvungen att kontakta hemmet och skjutsa hem barnet.

[...] Eller så får du vara inne någon rast med en kompis i klassen eller så är jag i klassen. Lite olika lösningar beroende på vad det är för problem. Nog har det ju varit så pass också med någon elev att skoldagen blivit för svår, det har blivit så akut eller problematiskt att jag blivit tvungen att kontakta hemmet och vi har åkt hem helt enkelt, skjutsat hem eleven, för att eleven inte orkat i skolan. Man måste nog bara ta de lösningar som för tillfället verkar bäst. (Lärare i liten skola)

Den nyutexaminerade läraren och den erfarna läraren berättar också att de suttit inne under raster tillsammans med barnen och funderat och pratat om familjens kris. Den erfarna läraren påpekar dock att hon inte kan sitta en hel dag tillsammans med barnen, utan att hon så fort som möjligt försöker ordna annan hjälp åt barnen. Hon anser att det för 20 år sedan var lättare att jobba som lärare, eftersom hon då inte upplevde lika många familjekriser. Hon menar ändå att det finns andra fördelar idag, till exempel att barnen är mera öppna och vågar prata om familjens situation. Specialläraren berättar också att hon försöker säga åt barn som genomgår svåra kriser inom familjen, att det bara är att komma och knacka på hennes axel eller dörren till hennes rum om de vill prata.

Lärarna nämner olika personer som de samarbetar med utanför klassen, för att bättre kunna stödja de barn som genomgår familjekriser (**mönster 8c.**). Alla lärare anser att samarbete med familjerna är viktigt vid familjekriser. Läraren i liten skola och läraren i stor skola menar att det är viktigt att man ser till familjens önsknings och kommer överens med familjen om hur man ska ta upp krisen i klassen med de övriga eleverna eller om man överhuvudtaget ska berätta något. Den nyutexaminerade läraren påpekar också att det är viktigt att man diskuterar med föräldrarna om de anser att barnen behöver få någon slags särbehandling i skolan. Den erfarna läraren menar att det är

viktigt att informera föräldrarna om hur det går för barnen i skolan och hur barnen mår under genomgången av familjekriserna.

Ofta blir det ju vid fall som dessa att komma överens med familjen, att kan jag få berätta i skolan vad som har hänt och så där. (Lärare i liten skola)

Så att man måste ju också se till barnen och familjerna vad de önskar. Det är jätteviktigt att lyssna på barnen och familjerna då det blir kris, hur man vill att det ska hanteras. Att man inte drar alla under samma kam. (Lärare i stor skola)

Lärarna berättar att samarbetet med instanser så som kuratorer och psykologer är mycket viktigt för att stödja barn i kris. Många av lärarna berättar att de ofta pratar med barnen och sedan förmedlar problemen vidare till skolkuratoren. Läraren i liten skola anser att hon inte har tillräckliga kunskaper i psykologi och att hon därför kontaktar skolkuratoren och skolpsykologen som kan stödja barnet ytterligare. Den nyutexaminerade läraren menar också att det är skönt att man som lärare inte ensam måste stödja barnens kris, utan att det finns andra som har bättre kunskap om just hanteringen av kriserna. Specialläraren påpekar även kuratorernas och psykologernas betydelse. Hon anser att det är viktigt att det inte enbart är läraren som ansvarar för att stödja barnen under deras kriser. Hon menar att om det enbart skulle vara hennes uppgift, skulle ansvaret bli för stort. Den erfarna läraren anser i sin tur att uppgiften att stödja barn som genomgår familjekriser mera är skolkuratorns uppgift än hennes som lärare.

Om jag såg att ett barn mår dåligt så då gick jag och sade åt kuratorn att ”skulle du kunna lägga in en tid åt den här flickan eller pojken, för nu ser jag att flickan mår dåligt”. Sedan ringde jag också hem och frågade barnet eller så fanns det också föräldrar som ringde och frågade att ”skulle du kunna ordna en tid”. (Pensionerad lärare)

Men jag tycker inte att det ska vara en person som har det där ansvaret. Det blir som så stort på något sätt. Man måste ju kunna dela på det. För då tror jag nog att man förr eller senare går in i väggen om det bara är min uppgift eller bara din att se till att det här barnet nu orkar då pappan har dött. Jag tror inte att det skulle fungera om allt skulle stå på en persons axlar. Så jag tycker inte att det är någons, att det är din uppgift eller det är min, utan det är nog ett sorts kollektivt samarbete. Det måste det vara. (Speciallärare)

Andra samarbeten som lärarna nämner är samarbetet med kollegorna och rektorn. Läraren i liten skola berättar att det känns lättare då hon med tillstånd av föräldrarna fått diskutera barnens situationer med kollegorna och vet att hon har kollegornas stöd.

Läraren i stor skola berättar också att hon fått mycket stöd från kollegor och rektorn i svåra situationer gällande familjekriser. Hon berättar att hon aldrig skulle ha klarat av att gå igenom situationer som hon upplevt utan rektorns stöd.

Men nog har jag ju tillbringat till exempel timal i telefonen på kvällstid med min rektor. För att fundera och vända och vrida på det att, vad kan vi göra och hur kan vi göra. Hur kan vi stöda eller hur kan vi gå vidare och kan vi se till att eleven får det den behöver och kräva. [...] Jag skulle ju aldrig klarat av det jag har gått igenom utan till exempel stöd av min rektor. Så det är nog jätteviktigt och att prata. Fast du har tystnadsplikt så behöver du prata av dig med antingen din rektor eller någon annan kollega eller medarbetare som du kan ösa ur dig åt. Absolut inte hålla någonting för dig själv. (Lärare i stor skola)

Läraren i liten skola och den pensionerade läraren berättar också att de samarbetat med stadens församling. Läraren i liten skola menar att församlingen kan hjälpa familjerna i kris ekonomiskt eller med livsmedel. Den pensionerade läraren berättar att hon en gång via församlingen ordnade så att ett barn fick åka på läger. Hon berättar också att hon samarbetat med föräldraföreningen och ordnat böcker att ge som julklappar åt barn i kris.

Lärarnas berättelser visar att situationer med barn som genomgår familjekriser också kan leda till särbehandling av barnen utanför klassrummet (**mönster 8d.**). Två av lärarna, läraren i liten skola och den pensionerade läraren, beskriver situationer med barn i kris som lett till särbehandling av barnen, där lärarna anser att de agerade mera personligt än professionellt. Läraren i liten skola berättar att hon en gång under sommaren bjöd hem ett barn vars mamma hade dött. Detta för att tillsammans med barnet kunna prata om det som skett och för att det inte skulle bli det första mötet senare då skolan började. Hon menar att detta ledde till särbehandling av barnet eftersom hon inte bjöd hem några andra barn i klassen.

Jag hade kontakt med hen under sommaren och jag minns att jag hade hem eleven bjuden under sommaren så att vi fick prata lite. Så att det inte skulle bli det där första mötet när skolan skulle börja. Mamman hade faktiskt varit i kontakt med mig också så att jag skulle ta hand om barnet. [...] Nog kan det leda till särbehandling av eleven på ett sätt. Jag tänker att jag hade hem en elev bjuden den sommaren, så det hade jag ju inte gjort med de andra förstås. Men hon behövde ju det hon då. (Lärare i liten skola)

Den pensionerade läraren beskriver också en situation då hon bjöd hem ett barn i kris till sin sommarstuga under sommaren. Hon hade efter vårterminens slut haft kontakt

med familjen och även tidigare besökt familjens hem några gånger. Hon berättar att hon vid ett tillfälle frågade av pappan om barnet skulle få följa med ut till hennes sommarstuga, eftersom hon tyckte om barnet men också sympatiserade med barnet.

Så då på sommaren, jag hade kontakt med familjen hela tiden, frågade jag om pojken skulle få komma med till villan en lördag. Jag hade varit där och besökt familjen också i juni. [...] Men det var ju inte professionellt utan det gjorde jag bara för att jag tyckte så väldigt mycket om pojken. Och vet du jag är säker på att jag var hans mamma eller mormor, den enda han hade. Så där engagerade jag mig och det var riktigt hemskt, det var så hemskt. (Pensionerad lärare)

Tema 9. Familjekrisers inverkan på lärarnas välmående

I berättelserna framkommer att samtliga lärare har svårt att släppa tankarna om barnen och deras situation efter att de kommit hem från arbetet (**mönster 9a**). Alla lärare anser också att deras egna välmående påverkas negativt av familjekriserna som barnen genomgår. Lärarna berättar att de har svårt att stänga av och lämna tankarna om barnen i skolan. Istället tar de med sig tankarna om barnens kriser hem efter jobbet och funderar mycket på hur de på bästa sätt skulle kunna hjälpa barnen. Läraren i liten skola berättar att hon kan känna sig ledsen då hon ser att en av hennes elever mår dåligt på grund av familjekrisen eller då hon funderar på hur barnen ska klara sig hemma under loven. Den nyutexaminerade läraren beskriver att hon kan känna sig arg, trött, uppgiven och bekymrad vissa dagar då hon kommer hem från arbetet. Ibland känner hon också att hon skulle behövt göra mera för barnen i kris än vad hon hunnit med under skoldagen. Läraren i stor skola berättar att barnens familjekriser påverkar henne känslomässigt och gör att hon blir lättirriterad, vilket dessutom påverkar hennes egna familj.

Och nog är det tungt tycker jag att se att barn har det jobbigt. Det påverkar nog. Det är som hela tiden väldigt intensivt. Och du funderar kring de här frågorna, ”vad ska du göra och hur ska det gå”. Olika saker som hör ihop med de här eleverna. Speciellt om du har flera elever så är det ju som hela tiden att man tänker på det. (Erfaren lärare)

Att man tar det med sig och tänker på det och kan vara ledsen om man har sett att någon har det riktigt svårt under dagen. Eller vet att de ska, nu blir det ett långt lov och hur blir det då hos barnen. (Lärare i liten skola)

Specialläraren, läraren i liten skola och läraren i stor skola upplever att det är viktigt att man som lärare lär sig att dra gränser och prioritera vissa saker före andra **(mönster 9b.)**. Lärarna menar att det är viktigt att inte ta med sig barnens kriser hem, utan att istället lämna funderingarna om barnen i kris på arbetet. Specialläraren berättar att hon med åren blivit bättre på att sätta tankarna om familjekriserna ifrån sig. Hon menar att hon måste göra det för att klara av sitt arbete men också får att orka med sin egen familj. Läraren i liten skola menar att det är viktigt att man som lärare drar en gräns då man märker att man själv börjar bli utmattad. Hon anser dock att hon har svårt att veta var hon ska dra gränsen. Hon påpekar ändå att hon trots allt orkat på grund av veckosluten och sommarlovet. Läraren i stor skola anser också att det är viktigt att dra gränser för att man som lärare ska orka med sitt arbete. Hon menar att man annars riskerar att sätta alltför mycket tid och energi på barnens kriser. Hon berättar också att hon ibland skulle vilja bjuda barnen i kris hem till sig och ta hand om dem. Hon påpekar dock att hon i detta fall måste dra en professionell gräns, eftersom det inte är hennes uppgift.

Och så måste man ibland sätta gränser för en själv om man ska orka. Annars skulle man kanske sätta alltför mycket tid och energi. Kunna stänga av telefonen en stund eller låta den vara på tyst. Men det är nog svårt. [...] Sedan skulle man jättegärna ibland vilja ta hem de här barnen och sköta om dem, men då måste man dra den där gränsen att det är inte min uppgift, det kan jag inte göra. (Lärare i stor skola)

Läraren i stor skola berättar att man som lärare måste lära sig att tänka på sitt egna välmående för att inte själv hamna i kris. Hon anser att det är viktigt att man som lärare bearbetar svåra situationer och tar emot arbetshandledning. Eftersom barnen i hennes klasser varit mer utsatta för familjekriser påpekar hon att det är viktigt att ta paus från klasser som dessa, så att arbetet inte blir för överväldigande. Hon berättar också att hon själv vid en svår situation med en familjekris fick arbetshandledning för att orka med sitt arbete.

Du måste också tänka på ditt egna välmående. Hur hanterar jag det här för att inte själv hamna i kris eller gräva ner mig? Man måste gråta ibland, man måste svära ibland och man måste bearbeta det. Och absolut om man blir erbjuden arbetshandledning så ser jag det enbart som en positiv sak, inte som någonting att du inte klarar av arbetet. Jag har gått i arbets-handledning en gång för att själv orka och det var jättebra. (Lärare i stor skola)

Av lärarnas berättelser framkommer att samtliga lärare är empatiska, vissa mera än andra, och att alla lärare vill stödja barnen som genomgår familjekriser. Många av lärarna menar att de kan ta barnens kriser professionellt, men att det ibland är svårt att inte ta kriserna personligt. Detta eftersom det är lärarnas elever som det handlar om. Den pensionerade läraren beskriver en situation då hon en gång funderade om hon skulle kontakta socialen eller om hon faktiskt själv skulle ta hand om ett barn som genomgick en svår familjekris. Hon anser att det inte var professionellt att tänka så, men på grund av medmänsklighet för barnet var det svårt att inte ta barnets kris personligt. Den erfarna läraren är den enda som anser att barnens kriser inte blir personliga för henne, utan att hon kan ta kriserna professionellt. Specialläraren, läraren i stor skola och den pensionerade läraren menar att det var svårare som ny lärare att kunna ta kriserna professionellt, men att de lärt sig med åren att bättre hantera barnens kriser. Läraren i stor skola påpekar att man som lärare inte kan gå ett helt jullov och fundera hur barnet i kris har det hemma. Detta för att inte påverka sitt egna välmående.

Nog blir det väl mera att jag gör det som lärare. Men det är nog svårt att bara tänka att det är mitt arbete, för det handlar ju faktiskt om barnen. Nog kanske man tar det längre än vad man borde göra, men samtidigt så är det ju ett sådant arbete. (Nyutexaminerad lärare)

Jag tycker att jag blivit bättre på att ta det professionellt. Men det är klart att om det som, nog finns det ju också fall då man faktiskt kan ta det riktigt personligt, men nog är det sällan. Kanske nog mera i början då man som inte var riktigt erfaren. Man lär sig med åren. (Speciallärare)

Erfarenhet gör också mycket. Jag hade nog svårare förut att släppa än vad jag har i dagens läge. Jag har lättare att skärma av, det låter ju hemskt men, man lär sig nog. Man kan inte gå ett helt jullov och fundera att "hur går det för den eleven och kommer den till skolan på måndag, har den fått mat?" Du drar ner dig själv i ett träsk som du inte kommer upp ifrån. (Lärare i stor skola)

Tema 10. Vikten och innebörden av en relation till föräldrar och närmaste anhöriga

Lärarna berättar att familjekriser inverkar på lärarnas relation till barnens föräldrar och närmaste anhöriga (**mönster 10a.**). Samtliga lärare upplever att de trots kriser inom familjerna, i de flesta fall, haft en bra och förtroendefull relation till barnens föräldrar och närmaste anhöriga. Detta eftersom både lärarna och många av föräldrarna i kris vill barnens bästa. Fem av lärarna beskriver ändå olika situationer då relationen mellan lärarna och föräldrarna påverkats negativt av krisen inom familjerna.

Den erfarna läraren upplever att relationen och kontakten till föräldrarna inte fungerat i de fall då föräldrarna själva varit väldigt drabbade av familjens kris. Hon menar att föräldrarna på grund av detta inte orkat hålla en bra kontakt med henne. Läraren i liten skola upplever att föräldrar med missbruk eller psykisk ohälsa har svårt att se sin egna roll i skolan. På grund av detta påverkas också relationen mellan läraren och föräldrarna negativt. Den erfarna läraren och läraren i liten skola upplever att de många gånger haft en bra relation till den ena föräldern i kris men inte till den andra. Specialläraren upplever i sin tur att relationen mellan henne och föräldrarna påverkas negativt i de fall då föräldrarna lider av fattigdom eller missbruk. Hon anser att kriserna ofta medför skamkänslor för föräldrarna och att kontakten mellan henne och föräldrarna lätt blir känsligare. Hon påpekar också att relationen beror mycket på föräldrarnas personlighet och hur villiga de är att erkänna att de behöver hjälp.

Jag tycker nog att jag för det mesta haft en positiv upplevelse kring det. Det är klart att om det gäller till exempel missbruk eller någon som har psykisk ohälsa, så då ser de ju kanske inte sin egna roll så tydligt. Oavsett om det är en missbrukande förälder eller vad det än är, så nog vill de ju egentligen sitt barns bästa, till 99 %. Så nog har man ju ändå ett litet stöd fastän de kanske inte ser sin egna roll i problemet. (Lärare i liten skola)

Det är skillnad på kriser. Är det sjukdom eller dödsfall är det lite samma som med eleverna hur de betar sig. Då är det inte några skamkänslor utan då är det sorg eller på det viset. Men är det fattigdom eller missbruk så då är det ofta som en viss skam. Och då vill kontakten till föräldrarna kunna vara känsligare. (Speciallärare)

Den nyutexaminerade läraren beskriver ett fall med en förälder i kris som hon anser vara mycket ostabil. Föräldern har många gånger bokat in sig på lärandesamtal men aldrig dykt upp. Hon berättar att skolarbetet snart är slut men att hon aldrig träffat föräldern. Hon menar att det inte alls finns något engagemang hos föräldern och att relationen mellan henne och föräldern därmed påverkats negativt.

Bra relation i de flesta fallen. Men då som ett fall där det finns en förälder och den föräldern är väldigt ostabil, så jag har fortfarande inte träffat den föräldern. Bokat in sig på lärandesamtal och allting men dyker inte upp. Så jag har faktiskt inte träffat den föräldern ännu och vi slutar snart. Så där finns det ju som inte alls något engagemang. Och det har varit så hela tiden, alla år säger de. (Nyutexaminerad lärare)

Läraren i stor skola beskriver situationer då hon hamnat i kläm mellan mamman och pappan vid skilsmässorfall, vilket påverkat relationen mellan henne och föräldrarna

negativt. Hon upplever att det är svårt för henne i situationer som dessa att hålla sig neutral gentemot båda föräldrarna och att veta vem av föräldrarna som hon ska tro på då båda sprider lögn om varandra. Hon beskriver också att hon vid ett missbruksfall blivit utskälld och trakasserad av föräldrarna. Hon förklarar att det i denna situation var svårt att fokusera på barnet i kris och dess bästa, samtidigt som relationen till föräldrarna var spänd. Den erfarna läraren berättar också att hon upplevt situationer då hon hamnat i kläm mellan föräldrar vid skilsmässor, vilket påverkat hennes relation till föräldrarna negativt.

Men självklart så kan du ju till exempel vid skilsmässor hamna i kläm. Mamman ringer och gnäller på pappan och pappan ringer och gnäller på mamman. Och så ska du vara neutral. De sprider lögn om varandra. Hur ska du veta vem du ska tro på, jättesvårt. [...] Självklart kan du bli utskälld, du kan råka ut för vad som helst. Jag har egentligen bara en gång varit med om en sådan obehaglig situation och blivit riktigt trakasserad av föräldrar. (Lärare i stor skola)

Lärarna beskriver att en sämre relation till barnens föräldrar inverkar negativt på lärarnas arbete (**mönster 10b.**). Specialläraren påpekar att om situationen gäller ett barn i kris med stora stödbehov, som dessutom kräver mycket planering, försvåras hennes arbete av en sämre kontakt och relation till föräldrarna. Läraren i stor skola upplever att en sämre relation till föräldrarna gör att hon får mindre tid över till annat. Hon anser att problemen kräver tid från planeringen av övriga lektioner men också från hennes egna fritid. Hon berättar att problem som dessa är tidskrävande att lösa, vilket leder till att hon ibland blir tvungen att prioritera elevernas undervisning för att inte jobba dygnet runt.

Det beror ju också på hur pass mycket stödåtgärder den eleven behöver. Är det någon som behöver jättemycket hjälp så är det klart att det försvåras om det är en elev som jag ska jobba mycket med. Då innebär det en massa planer som ska skrivas och göras. Om relationen till föräldrarna inte fungerar så är det klart att det försvåras. (Speciallärare)

Nå det tar ju tid från allt annat. Det tar tid från min planering och från min familj, för sådant här tar tid. [...] Och då måste du klara av att, "okej vad sätter jag bort nu idag, jag har inte hunnit planera min omgivningsläralektion tills imorgon, då kanske vi ser på film eller gör någonting annat". Du måste kunna prioritera, för annars sitter du dygnet runt. (Lärare i stor skola)

Den erfarna läraren upplever att en sämre relation till föräldrarna orsakar svårigheter för henne att veta vad barnens förändrade beteenden beror på och varför barnen kommer till skolan med ogjorda läxor. Hon menar dessutom att det i dessa fall, till skillnad från det normala, är svårt att direkt kontakta hemmen för att diskutera problemen.

4.3 Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?

Resultaten som presenteras i detta kapitel, utgör den tredje kategorin: Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris? I Tabell 4, ges en översikt över den tredje kategorins underliggande teman och mönster som temana delats in i.

Tabell 4.

Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?

I tabellen listas teman (11–14) för Kategori 3 och mönster för varje specifikt tema.

11. Lärarnas kunskap i arbetet med barn i kris
11a. Regelbunden fortbildning
11b. Diskussion i kollegierna
12. Lärarnas samarbete med andra lärare och rektorn
12a. Mildare tystnadsplikt
12b. Mera engagemang från rektorns sida
13. Lärarnas samarbete med föräldrar eller närmaste anhöriga
13a. Mera engagemang från föräldrarnas sida
13b. Förändring av samhällsstrukturen
14. Lärarnas samarbete med andra myndigheter
14a. Mildare tystnadsplikt
14b. Förändring av myndigheternas system

Tema 11. Lärarnas kunskap i arbetet med barn i kris

Majoriteten av lärarna uttrycker osäkerhet om sin kunskap i arbetet med barn som genomgår familjekriser. I lärarnas berättelser framkommer att några av lärarna också är rädda för att agera fel i situationer gällande barn i kris. Alla lärare lyfter fram betydelsen och behovet av regelbunden fortbildning om barn i kris (**mönster 11a.**).

Läraren i stor skola, specialläraren, den erfarna läraren och den pensionerade läraren menar att erfarenheten som de fått under åren som yrkesverksamma lärare har hjälpt

dem att bättre hantera olika situationer med barn i kris. Lärarna anser att de trots sin erfarenhet ändå stöter på situationer med barn i kris då de inte har direkta svar eller färdigheter att agera. Lärarna är eniga om att de trots sin erfarenhet kunde förbättra sina kunskaper i att jobba med barn i kris.

Jag upplever att jag har fått mycket erfarenhet genom det jag har varit med om. Men det betyder ju inte att jag är redo och vet precis hur jag ska agera nästa gång då jag stöter på en elev i kris, det kan vara så olika saker som måste beaktas. (Lärare i stor skola)

Vanligt sunt förnuft brukar räcka långt. Men det är klart att man många gånger önskar att man skulle vara mera insatt i vad man måste göra i olika situationer och hur man ska göra. (Erfaren lärare)

Den nytexaminerade läraren anser att hon med sin korta erfarenhet inte har den kunskap som hon skulle behöva i arbetet med barn som genomgår familjekriser. Hon drar också paralleller till klasslärarutbildningen och menar att hon nu i efterhand hade önskat kurser där man behandlar arbetet med och bemötandet av barn som genomgår olika kriser. Detta eftersom man redan som ny lärare stöter på familjekriser i skolvardagen.

[...] men som om det skulle hända någon svår kris, inte känner jag mig riktig säker på sådant. Hur ska man göra för att inte göra saker värre? Jag kan väl inte påstå att jag upplever att jag har tillräckligt med kunskap. (Nytexaminerad lärare)

Läraren i liten skola, den nytexaminerade läraren och läraren i stor skola berättar att de själva sökt information från internet och läst litteratur för att bättre kunna stödja barn som genomgår familjekriser.

Det är viktigt att man får uppdatera sig och att man kanske också orkar läsa. Det är ju inte alltid så lätt att läsa litteratur som handlar om kris, utan det kan vara ganska tungt. Men man behöver nog göra det. (Lärare i liten skola)

Specialläraren anser att det är viktigt med regelbunden fortbildning för lärare, eftersom inlärd kunskap och information tenderar att falla i glömska om man inte är tvungen att använda dessa med jämna mellanrum. Hon önskar också att man i kollegiet ibland skulle ha mera fortbildning om krishantering. Personligen önskar hon mera fortbildning om hur man ska bemöta barn i fattigdom, eftersom fattigdom enligt henne är ett bortglömt fenomen i samhället. Läraren i liten skola önskar också att fortbildning om familjekriser skulle vara obligatoriskt för alla lärare. Detta eftersom att valfria

fortbildningar för det mesta innebär att det alltid är samma lärare som deltar i fortbildningarna. Läraren i liten skola påpekar att detta skulle vara viktigt för alla lärare, eftersom alla lärare någon gång stöter på barn som genomgår olika familjekriser.

Man skulle kanske med jämna mellanrum kunna ha mera fortbildning om krishantering. Det är svårt att säga. Man kanske tror att man kan men om man möter en elev i stor kris så inser man kanske att man skulle behöva mera kunskap. (Speciallärare)

Jag tycker att det skulle få vara mera fortbildning som skulle vara obligatoriskt. [...] Vid valfria fortbildningar så är vi nästan alltid samma lärare som är med på dessa. Därför skulle det faktiskt vara viktigt att fortbildningar skulle vara obligatoriska då och då. För vi stöter nog på de här eleverna allihopa. Jag tror inte att det finns en lärare som kan säga att hen inte har stött på familjekriser, för då vill man nog bara inte se det. (Lärare i liten skola)

Lärarna berättar att det inte finns några utskrivna riktlinjer för hur man ska agera vid familjekriser i skolorna som de jobbar i. Lärarna menar att skolorna har en utformad krisplan, men ingen utformad plan för hur lärarna ska agera vid olika familjekriser. Endast läraren i stor skola och den erfarna läraren berättar att det i deras skolas krisplan beskrivs hur man ska gå till väga om ett barns förälder dör. Läraren i liten skola anser att en utformad plan för familjekriser skulle vara svår att strukturera som en direkt handlingsplan, utan att det snarare skulle vara bra att ha något slag av en lista med saker att tänka på och som kan fungera som hjälp i olika familjekrissituationer.

Jag tror inte att man skulle kunna utforma en plan som berättar hur man ska göra vid skilsmässa och hur man ska göra vid dödsfall. Jag ser kanske inte en nytta med en färdig plan men kanske vissa saker som man kunde tänka på skulle man kunna ha listat. Det tycker jag skulle vara bra. Speciellt för de lärare som kanske inte är så insatta och inte har upplevt kriser så många gånger. En sorts checklista kanske. (Lärare i liten skola)

Resultaten visar att två av lärarna anser att mera diskussion om familjekriser i kollegierna skulle vara av betydelse i lärarnas arbete med barn som genomgår familjekriser (**mönster 11b.**). Läraren i liten skola menar att det skulle vara bra att man tillsammans med de övriga lärarna i kollegiet allmänt skulle diskutera familjekriser. Genom detta kunde alla lärare påminnas om att vara uppmärksamma för olika kriser som barnen i deras klasser kan tänkas genomgå. Hon påpekar att detta är något som lärare med mindre intresse för ämnet kan tänkas förbise.

Specialläraren anser också att det skulle vara viktigt att diskutera familjekriser i kollegiet. Detta för att göra alla lärare medvetna om att barn påverkas av kriser inom familjer. Hon menar att många lärare varken förstår eller tänker på hur familjekriser faktiskt påverkar barnen i vardagen. Genom att diskutera familjekriser tillsammans med kollegorna, anser hon att man också kunde ge varandra tips och idéer i arbetet med och stödjandet av barn som genomgår familjekriser.

För det tycker jag faktiskt är en sak som folk inte tänker på. Jag hade ett exempel här nu för inte så länge sedan. Vad var det som de behövde de här barnen? Nya skor då det blev vår. De här eleverna kom i vinterskor fast det började bli över 10 grader på värmen. Då var det en kollega som sade ”men hur kan de inte åka och köpa nya skor åt barnen?” [...] ”Ja det är nog sant”, sade hon, ”det har jag inte tänkt på”. Jag tror alltså inte att folk tänker på det. (Speciallärare)

Tema 12. Lärarnas samarbete med andra lärare och rektorn

Alla lärare lyfter fram betydelsen av att kunna diskutera problem och svåra situationer gällande barnen i kris med kollegorna. Särskilt den nyutexaminerade läraren anser att det är viktigt att hon kan diskutera olika problem tillsammans med sina kollegor. Hon menar att hon med sin korta erfarenhet har många frågor och funderingar, i de fall då hon utsätts för olika svåra situationer som hon inte är van att hantera. Samtliga lärare uppger att de är nöjda med samarbetet med sina lärarkollegor, trots kollegornas olika personligheter och intressen för ämnet familjekriser. Lärarna uppger att det alltid finns personer i kollegiet som de vid svåra situationer kan diskutera tillsammans med och ta stöd av, givetvis med tystnadsplikten i beaktande.

Jag kan nog säga att jag nästan alltid frågar saker som jag inte vet av andra lärare. Speciellt nu då jag är ny. Det är nog jätteviktigt att man har kollegor som man känner att man kan prata med och som man trivs med, för det är nog nästan varje dag som jag frågar ”vad ska jag göra nu och hur ska jag göra det här?” Så fort det händer något som jag inte är beredd på så frågar jag någon annan som kanske vet lite mera. (Nyutexaminerad lärare)

Det brukar nog fungera bra. Man kan få stöd av varandra och alltid finns det någon som orkar lyssna. Så hos oss fungerar det bra. (Erfaren lärare)

Det är klart att det finns tystnadsplikt men ibland så måste du ju få prata med någon. Vet du någon som har haft samma erfarenhet, det är klart att du kanske inte nämner elevens namn men nog vet ju oftast den andra läraren i alla fall. Man måste få diskutera sinsemellan med kollegor. Man behöver inte berätta alla detaljer man vet och alla namn man vet i sådana fall.

Men det behövs nog. Vi litar på varandra att man håller den tystnadsplikten. (Lärare i stor skola)

Den pensionerade läraren anser att en mildare tystnadsplikt mellan kollegorna skulle kunna förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris (**mönster 12a.**). Hon menar att tystnadsplikten mellan kollegorna såklart är viktig och att informationen om barnen och barnens situation inte ska spridas utanför skolan. Hon anser ändå att tystnadsplikten är hård och att lärarna är rädda för att gå över gränsen och göra fel. Hon menar att alla lärare i skolan som undervisar och kommer i kontakt med barn som genomgår familjekriser, borde informeras om att barnen genomgår svåra situationer som kan orsaka ett förändrat beteende eller sämre skolprestationer. Detta för att lärarna ska ha förståelse för vad barnens förändrade beteende och försämrade skolprestationer beror på.

En lärare berättade en gång att hon hade råkat ut för att en pojke inte alls gjorde sina uppgifter. Där var dessutom prestationerna svaga. Så började hon fråga vad det är med pojken egentligen, så sade en annan lärare ”vet du inte att hans mamma har dött”. Efter det har jag blivit väldigt kritisk. Om barnet mår dåligt så måste ju alla undervisande lärare få veta. Jag hade en pojke med en sjukdom på lilla hjärnan, det informerades det nog om. Men på samma sätt om barnet har svår sorg, så då måste vi. Det kan ju hända att barnet gör någonting så får barnet då skäll och man vet inte bakgrunden. (Pensionerad lärare)

Majoriteten av lärarna uppger att de är nöjda med samarbetet med rektorn gällande arbetet med barn som genomgår familjekriser. Lärarna menar att rektorn visar intresse och engagemang samt att lärarna alltid kan diskutera med och få hjälp och stöd av rektorn vid svåra situationer.

Det fungerar nog bra. Hon lyssnar och kan ge mig tips och råd. Jag tvekar inte att jag kan gå dit när jag funderar kring saker och ting. Där har jag nog stöd som lärare. Så det är tryggt. Och hon ser till elevernas bästa, det är nog eleverna som går först i olika slags sammanhang. (Erfaren lärare)

Läraren i liten skola och den nyutexaminerade läraren är de enda som önskar mera engagemang från rektorn gällande arbetet med barn i kris (**mönster 12b.**). Läraren i liten skola menar att samarbetet med rektorn fungerar och att hon alltid har rektorns stöd, men att rektorn varken är insatt eller intresserad av just familjekriser. Hon önskar att rektorn skulle vara villig att fortbilda sig mera inom området för att få mera kunskap, eftersom att det är viktigt att man som rektor har kunskap om olika ämnen

och så även familjekriser. Den nytexaminerade läraren önskar i sin tur att rektorn mera aktivt skulle gå igenom med lärarna på skolan hur de ska agera i olika situationer med barn i kris. Detta så att alla lärare skulle känna att de har kunskap att bemöta och stödja barn som genomgår svåra situationer som familjekriser.

Nog tycker jag att det har fungerat med rektorn. Han har kanske inte varit så insatt och intresserad. Beror mycket på personligheten där också, vad man har för kunskap och hur man är villig att fortbilda sig inom området. Men nog känner jag att jag alltid haft stöd av rektorn. (Lärare i liten skola)

Kanske han mera skulle kunna gå igenom hur man agerar i olika situationer. Det skulle han kunna vara bättre med. Att allihopa skulle känna att man ändå har lite kunskap och vet vad som gäller i olika situationer. (Nytexaminerad lärare)

Tema 13. Lärarnas samarbete med föräldrar eller närmaste anhöriga

Resultaten visar att lärarna generellt är nöjda med samarbetet med föräldrar eller närmaste anhöriga som genomgår familjekriser. I många fall fungerar samarbetet bra mellan lärarna och föräldrarna, medan samarbetet i några fall inte fungerar som önskat. Lärarna anser att mycket beror på hur villiga föräldrarna är att öppna upp sig för lärarna om familjens situation och hur villiga föräldrarna är att ta emot hjälp. Vissa föräldrar vill gärna berätta och diskutera familjens situation tillsammans med lärarna, medan andra inte alls vill prata om familjens kris med lärarna.

Ofta fungerar det bra. De flesta är nog tacksamma att man bryr sig och hjälper till och vill hitta sätt som fungerar. Det kan ju vara någon som är jättetrött eller mår dåligt som sen inte orkar, men till 90 % så fungerar det bra. (Lärare i stor skola)

Just det att man kommer som någon som de upplever som en auktoritetsperson, kommer och blandar sig i, så kan de ofta ha taggarna utåt. Men det är också beroende från fall till fall. Vissa är ändå glada åt all den hjälp som de får åt sina barn. Så det är beroende på familjens situation och hur villiga familjen är att ta emot hjälp. (Speciallärare)

Två av lärarna nämner dock att de trots krisen inom familjerna önskar mera engagemang från föräldrarnas sida (**mönster 13a.**). Den erfarna läraren önskar att föräldrar genast skulle ta kontakt med henne då familjen hamnar i kris. Detta så att kriserna inte behöver komma som en överraskning för läraren. Hon förklarar att eftersom familjekriser påverkar barnens skolarbete och välmående, underlättas också lärarnas arbete av att veta orsaken till barnens förändrade beteende.

Jag skulle nog vilja att man som förälder skulle ta kontakt genast då det är någonting. Att det inte kommer som en överraskning att barnet berättar att hen ska bo en vecka hos mamma och en vecka hos pappa och man har ingen aning om det. Det är klart att familjerna har sitt privatliv, men det är ändå så viktigt för skolarbetet en sådan här sak. [...] Det handlar ju om att barnet ska må så bra som möjligt och att vi lärare vet att nu är familjen i kris, nu kan det hända att det påverkar barnets skolgång. Att vi vet om det och kan se mellan fingrarna med vissa saker som man kanske inte annars gör. (Erfaren lärare)

Den nyutexaminerade läraren nämner ännu fallet med föräldern i kris som inte visar något som helst engagemang för sitt barns skolgång. Hon menar att det inte alls finns något samarbete med den föräldern, att föräldern varken vill eller försöker engagera sig för att samarbeta med henne. Hon önskar således mera engagemang från föräldern, vilket skulle underlätta både hennes arbete och barnets vardag samt välmående.

Nå det är lite likadant här, jag har ju en förälder som det inte finns något samarbete med, som inte vill eller inte bryr sig någonting. Så där fungerar det ju inte. Man vill ju att föräldern skulle engagera sig mera, vilket skulle vara bra för barnet på olika sätt, men också för mig och mitt arbete. (Nyutexaminerad lärare)

Specialläraren anser också att en förändring av samhällsstrukturen skulle kunna förbättra lärarnas samarbete med föräldrar och närmaste anhöriga, samt lärarnas arbete med barn som genomgår familjekriser (**mönster 13b.**). Hon menar att om föräldrar inte skulle behöva känna skam för exempelvis fattigdom, skulle också föräldrarna eventuellt ha lättare att söka hjälp för familjens situation. Hon påpekar dock att detta inte är något som skolan kan påverka, utan att skolan enbart kan lära barnen tolerans och allas lika värde oberoende familjeförhållanden.

Egentligen skulle hela samhället behöva förändras, att det inte skulle anses vara en skam att ha mindre pengar än någon annan. På det sättet skulle kanske föräldrarna ha lättare att ta emot hjälp men det är ju ingenting som jag, de eller vi på den här skolan kan påverka känner jag. Vi måste bara försöka lära barnen tolerans och att oberoende vilka familjeförhållanden de kommer ifrån så är de lika mycket värda. (Specialläraren)

Tema 14. Lärarnas samarbete med andra myndigheter

Lärarna uppger att de är nöjda med samarbetet med myndigheterna. Lärarna påpekar att eftersom de inte har en kurators, hälsovårdares, psykologs eller socialarbetares kunskaper, är de glada att kunna samarbeta kring barn i kris tillsammans med dessa.

Många av lärarna känner sig lättade av att inte vara ensamma i arbetet att stödja barn som genomgår familjekriser.

Det har nog fungerat bra, de har varit proffsiga. Inte har ju vi som lärare den kunskapen och det ska man ju som inte börja experimentera med och tro att man ska kunna lösa allting själv. Det behövs många runtomkring ett barn som är i kris. Det är väl därför man orkar då man vet att man kan prata med andra och att vi är ett team runt barnet. (Lärare i liten skola)

Nej jag menar då fick jag en elev som hade börjat skära sig och man vet ju som inte riktigt vad man ska säga och vad man ska göra. Då skickade jag vidare till kuratorn och jag känner ju nog att jag inte har några sådana kunskaper. (Nytexaminerad lärare)

Hälften av lärarna anser att samarbetet mellan lärarna och myndigheterna fungerar bra. Specialläraren, läraren i stor skola och den pensionerade läraren påpekar i sin tur brister i samarbetet mellan lärarna och myndigheterna. Specialläraren och läraren i stor skola anser att en mildare tystnadsplikt mellan lärarna och myndigheterna skulle vara viktigt för lärarnas arbete med barn i kris (**mönster 14a.**). Lärarna menar att myndigheterna besitter viktig information om barn i kris, som kunde underlätta lärarnas arbete med barnen. Myndigheterna får på grund av lagstiftning inte ge vidare informationen till lärarna, vilket lärarna anser försvåra deras arbete. Lärarna menar att en mildare tystnadsplikt mellan dem och myndigheterna skulle kunna underlätta lärarnas arbete med barn som genomgår familjekriser.

Människor som arbetar med ett barn, så arbetar ju allihopa förhoppningsvis till samma mål att det här barnet ska må så bra som möjligt och lära sig så mycket som möjligt. Då tycker jag att om både du och jag arbetar med samma barn så måste vi ju kunna prata med varandra. Även om vi skulle råka vara i olika branscher. Vi måste ju som ändå ha en tystnadsplikt som räcker inom gruppen. Det tycker jag kan vara svårt ibland, att man är på ett möte och då sitter folk med information som de inte får ge vidare. Information som skulle kunna underlätta mitt arbete. (Speciallärare)

Det som jag tycker är fruktansvärt, är att jag ger jättemycket information vidare till skolpsykologen och skolkuratorn, men får ingenting tillbaka. Saker som jag borde få veta för elevens bästa i klassen sitter de och pantar på, för att de enligt den nya lagen inte har rätt att delge informationen. Så den nya elevvårdslagen fungerar absolut inte, jag skulle kunna skröta den vilken dag som helst. (Lärare i stor skola)

Läraren i stor skola anser även att en förändring av myndigheternas system skulle vara av betydelse för både lärarnas arbete med barn i kris men också för barnen som

genomgår familjekriser (**mönster 14b.**). Hon menar att tanken med myndigheternas stöd och hjälp för barn i kris är god men att det inte fungerar i praktiken. Arbetsmängden är för stor och resurserna för små. Hon upplever att kuratorerna och skolpsykologerna har för litet tid och för många barn att hjälpa. Hon uppger att samarbetet med socialen inte heller fungerar, eftersom socialarbetarna inte har tid att följa upp barnen. Barnpsykiatrien har alltför långa köer, eftersom att få personer inom barnpsykiatrien tar emot svenskspråkiga barn.

Tanken är god men i praktiken fungerar det inte. Kuratorerna och skolpsykologerna har för litet tid. [...] Samarbete med andra myndigheter som till exempel socialen fungerar inte heller. [...] De har inte tid att följa upp barnen. Barnpsykiatrien har alltför långa köer. Speciellt för sådana som måste in på utredningsperioder eller akuta perioder. De har alltför få som tar emot svenskspråkiga barn, så köerna är jättelånga till terapin. (Lärare i stor skola)

Läraren i stor skola upplever även en flaskhals i stödjandet av barn som genomgår familjekriser. Hon menar att man som lärare måste ingripa tidigt då barn mår dåligt och far illa, men sen då lärarna ingripit och skickat ärendet vidare, stannar ärendet upp. Hon menar att ansvaret för barnen som mår dåligt många gånger sist och slutligen står på lärarna, då barnen inte får den hjälp som de behöver från myndigheterna.

Vi lärare måste ingripa tidigt. Då lärarna har ingripit och skickat ärendet vidare, så stannar det. Sen ska vi ha barnen i kris i skolan utan någon hjälp, då det borde komma andra instanser med hjälp. Så har vi barnen här från tidig morgon till sen eftermiddag, alltså större delen av dagen, och vi står helt handfallna utan hjälp. Så får skolan ta itu med det. (Lärare i stor skola)

Läraren i stor skola önskar också att familjer i kris skulle få mera stöd från olika instanser, eftersom att skolans uppgift inte är att hjälpa och stödja familjer som genomgår familjekriser.

5 Diskussion

Syftet med avhandlingen var att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan, genom att svara på de tre forskningsfrågorna: (1) vilka erfarenheter har lärare av olika familjekriser, (2) hur påverkar familjekriser lärararbetet och (3) vad kan göras för att förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris? Den teoretiska referensramen byggdes upp av tidigare forskning och teorier om familjekriser, som sedan utvecklades till en teoretisk modell. För att analysera och reflektera hur undersökningens resultat sammanhänger med teorin och hur resultaten kan kopplas till den teoretiska modellen, fortsätter diskussionen med att behandla en forskningsfråga i taget. Vidare diskuteras avhandlingens metod och genomförande av studien. Avhandlingen avslutas med en sammanfattande konklusion och diskussion om avhandlingens kontribution samt förslag på hur temat med familjekriser kunde undersökas vidare i fortsatt forskning.

5.1 Resultatdiskussion

Lärares erfarenheter av olika familjekriser

I teorin presenterades och diskuterades statistik för de olika familjekriserna skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall, och man visar att familjekriserna är vanliga och att många barn årligen påverkas av de olika familjekriserna. Det var därmed ingen överraskning att de intervjuade lärarna hade erfarenhet, upplevelser och en relation till de olika kriserna. Undersökningen visar att den nyutexaminerade läraren stött på ett större antal av de ovan nämnda kriserna än vad den erfarna läraren gjort, samt att läraren i stor skola stött på alla de ovan nämnda kriserna, liksom läraren i liten skola. Det är givetvis slumpmässigt vilka lärare som stöter på familjekriser, men sannolikheten är större att någon som jobbat längre som lärare har stött på fler familjekriser än någon med kortare erfarenhet. I en större skola med fler elever kan man också tänka att lärare stöter på fler familjekriser. Samtidigt visar resultatet att lärare upplever många familjekriser oberoende skolors elevantal. I enlighet med teorin, bekräftar de intervjuade lärarna att familjekriser ofta hemlighålls av samma orsaker som diskuterades i teorin. Tanken med undersökningen var dock inte att fastställa hur vanliga och ofta förekommande familjekriser är för lärare i olika

skolor, utan med en fenomenologisk forskningsansats ville man se hur lärarna upplever familjekriserna då de förekommer.

De intervjuade lärarnas upplevelser av familjekrisers inverkan på barns välmående och skolprestationer överensstämmer till viss del med teorin. I teorin diskuterades hur tidigare forskning empiriskt genom kvantitativa studier har visat att skolprestationer och välmåendet påverkas negativt av familjekriser. Genom den fenomenologiska forskningsansatsen undersöktes lärarnas upplevelser för att på en djupare nivå förstå hur barn påverkas och vilka barn som påverkas av familjekriser. Lärarna anser att familjekriser är svåra situationer för barn att genomgå och att familjekriser ofta har en negativ inverkan på barns välmående och skolprestationer. Lärarna anser dock att familjekriser har olika inverkan på barns välmående och skolprestationer. En del barns välmående påverkas starkt negativt av en familjekris, medan andra barn kan vara nästintill oberörda. Vissa barn i kris sköter sina skoluppgifter, medan andra inte orkar sköta skoluppgifterna. Den egentliga orsaken till varför barn påverkas olika är inte lätt att reda ut. Ett antagande är att barn som är med om en familjekris som sker plötsligt och oväntat drabbas mera av krisen än barn som är med om en familjekris som man inom familjen redan förutspått. Lärarna anser i sin tur att hur barnens välmående påverkas av familjekriser mycket beror på hur kriserna sköts inom familjerna och vilket stöd familjerna har i sin omgivning, vilket även Cullberg (2006, s. 136) behandlar som bakomliggande faktorer i sin forskning.

En begränsning då man tolkar hur barn påverkas av familjekriser är att man inte alltid vet hur lärarna jämför barnen i kris med varandra. Om lärarna jämför ett barn som nyligen varit med om en familjekris med ett barn som för länge sedan upplevde en familjekris, får man troligen ett annat resultat än om lärarna skulle jämföra barn som upplevde familjekriser samtidigt med varandra. De intervjuade lärarna uppger att barnens välmående vanligtvis förändras under krisen gång och att barnens välmående försämras vid utdragna kriser, vilket överensstämmer med faktorerna som behandlades i teorin.

I teoridelen diskuterades hur familjekriser påverkar barnen, vilket den teoretiska modellen illustrerar genom att visa hur kriser inom familjer leder till olika symptom och förändrade beteenden för barnen. Lärarnas beskrivningar av barnens symptom och beteenden som uppkommer vid familjekriser kan alla placeras inom de olika

kategorierna i den teoretiska modellen i Figur 1. Den enda kategorin som lärarna inte nämner är sämre självkänsla och självförtroende, men om man direkt skulle frågat av lärarna om de anser att familjekriser påverkar barnens självförtroende och självkänsla, skulle man antagligen fått ett jakande svar på frågan. Sämre självkänsla och självförtroende är troligen svårare att lägga märke till bland mera synliga symptom. Resultaten bekräftar därmed att den teoretiska modellens framställning av familjekrisers inverkan på barnen är korrekt och tillräckligt omfattande.

De intervjuade lärarnas upplevelser av familjekrisers inverkan på barns relation till kompisar överensstämmer till stor del med teorin. Lärarna uppger, liksom det berättades i teorin, att det för många barn i kris sker en förändring i kompisrelationerna under genomgången av familjekriser. Förändringen syns vanligtvis genom utanförskap, ett val som barn i kris ofta väljer själva. I presentationen av den teoretiska modellen berättas att familjekriser eventuellt leder till mobbning av barn i kris eller att barn i kris mobbar andra, vilket Cooklin (2010) förstärker med sin forskning. Lärarna uppger dock att de aldrig upplevt mobbning som relaterats till barn som genomgått familjekriser. Detta kan givetvis vara slumpmässigt, men man kan också tänka att det i vissa fall är svårt för lärare att avgöra när utanförskap faktiskt leder till mobbning. I teorin diskuterades att många barn inte berättar för sina lärare att de blir mobbade (Strohmeier & Noam, 2012), vilket också kan tänkas sammanhålla med att de intervjuade lärarna uppger att de aldrig upplevt mobbning av barn som genomgår familjekriser. Resultaten visar att kompisar och kompisarnas stöd har stor betydelse för många barn i kris, något som inte beaktades i teorin. Lärarna upplever att många barn i kris tar stöd av sina kompisar, något som lärarna skulle kunna använda till fördel i sitt arbete att stödja barn som genomgår familjekriser. Lärarna kunde således försöka stödja barnen i kris genom att förbättra kompisrelationerna i klassen. Eftersom det också konstaterats att kriser kan leda till utanförskap är det särskilt viktigt att lärarna försöker motverka detta.

De intervjuade lärarnas upplevelser av föräldrars engagemang i barnens skolgång under genomlidandet av familjekriser överensstämmer till viss del med teorin. I teoridelen diskuterades hur familjekriser inverkar på de närmaste anhörigas engagemang i barnens skolgång, vilket den teoretiska modellen i Figur 1 illustrerar genom att visa hur familjekriser leder till att föräldrar kan uppvisa mindre engagemang i barnens skolgång. Liksom lärarnas upplevelser av att barnens välmående och

skolgång påverkas olika av familjekriser, upplever lärarna också i detta fall att föräldrarnas engagemang i barnens skolgång är olika bland föräldrar som genomgår familjekriser. En del föräldrar engagerar sig i barnens skolgång trots familjens kris, medan engagemanget hos andra föräldrar saknas. Den egentliga orsaken till varför engagemanget i barnens skolgång skiljer sig åt bland föräldrar i kris är inte heller lätt reda ut. De intervjuade lärarna upplever dock att föräldrar som genomgår familjekriser har mindre ork, vilket lärarna anser orsaka många föräldrars bristande engagemang i sina barns skolgång. Bristande ork för engagemang i barnen är också något som behandlades i teorin, bland annat av Socialstyrelsen (2013, s. 36), som vanligt förekommande bland föräldrar som genomgår familjekriser.

Familjekrisers inverkan på lärararbetet

Den första forskningsfrågan illustrerades i den teoretiska modellen genom pilar som börjar i en familjekris och utmynnar i barnens olika symptom och beteenden, som i sin tur blir synliga för, upplevs och tas emot av läraren. Den andra forskningsfrågan, hur familjekriser inverkar på lärararbetet, illustrerades i den teoretiska modellen genom pilar i motsatt riktning, det vill säga hur läraren jobbar med och bearbetar barnens familjekriser för att sedan kunna stödja och förebygga barnens uppvisade symptom och förändrade beteenden.

Den andra forskningsfrågan utgick från att först ta reda på och definiera vad som verkligen är lärarnas roll och ansvar i familjekriser, för att sedan kunna förstå hur lärarna ska ta sig an denna uppgift. De intervjuade lärarna anser sig alla ha ett ansvar för barn som genomgår familjekriser, att både finnas till för barnen i skolvardagen och att stödja barnen under familjens kris. Givetvis känner man som lärare ett ansvar för barnen i alla möjliga situationer, på samma sätt känner lärare ett ansvar även vid familjekriser, vilket leder till att det inte är förvånande att lärarna upplevde ett ansvar för barnen i kris och att de vill stödja barnen. På ett sätt skulle det vara intressant att få reda ut om det finns lärare som känner att de inte har ett ansvar för att stödja barn i kris och få höra deras resonemang. Som det diskuterades i metoden är det en begränsning att få dessa lärare att bli intresserade och vilja ställa upp på en intervju, eftersom de kanske inte identifierat att det finns familjekriser i deras klass eller att de identifierat men helt enkelt inte anser att det hör till deras roll och ansvar att stödja i situationer som dessa.

Resultaten visar att lärarna upplever att deras arbete påverkas både i och utanför klassen av familjekriser. Lärarnas åsikter om arbetsmängd och krav på lärarna är delade. Några av de intervjuade lärarna upplever att deras arbete försvåras av familjekriser och att arbetsmängden ökar, medan några varken upplever att arbetet försvåras eller att arbetsmängden påverkas. Enligt teorin skulle lärarnas arbetsmängd och kraven på lärarna i klassen öka. Orsaken till lärarnas olika upplevelser av familjekrisers inverkan på arbetsmängden och kraven som ställs på lärarna i klassen är svår att direkt identifiera. Detta kan tänkas bero på lärarnas olika kompetenser, bland annat den sociala kompetensen som är av stor betydelse i lärarnas arbete med barn som genomgår familjekriser. Intressant är att den nyutexaminerade läraren inte anser att arbetet påverkas, medan specialläraren i sin tur anser att familjekriser påverkar hennes arbete mycket. Detta går emot erfarenhetsaspekten, att arbetet skulle bli lättare med hjälp av mera erfarenhet av familjekriser, vilket tyder på att det ibland kan ha större inverkan av vilken roll man tar men också vilken roll man har kompetens till att ta.

I enlighet med den teoretiska modellen, där lärarens stöd till barnen illustreras, bekräftar resultaten att lärarna vid olika situationer blir tvungna att ändra sina arbetsmetoder i klassen för att stödja barnen som genomgår familjekriser. Lärarna uppger att arbetet att stödja barn i kris också under vissa lektioner kräver samarbete med andra verksamma inom skolan, för att inte undervisningen av de andra eleverna ska påverkas. Detta framkom inte i teorin men på ett sätt är det ganska självklart. Som konstaterats måste lärare ändra sina arbetssätt och i vissa fall lägga mera resurser på ett barn i kris som kräver detta. Lärarna blir tvungna att hitta en balans i hur de allokerar sina resurser mellan barnen. Om ett barn kräver mycket stöd finns inte alltid resurser och tid kvar till de andra eleverna. Därför är det ganska givet att extra stödpersoner tillträder, eftersom lärarna också måste prioritera hela klassens bästa. Antagligen uppstår problem i de fall då lärarnas tid inte räcker till och inga resurser i form av extra stödpersoner finns att tillgå.

I teorin behandlades lärarnas särbehandling av barn som genomgår familjekriser, som kan uppstå i samband med lärarnas arbete att stödja och förebygga barns symptom och förändrade beteenden under genomlidandet av kriserna. I överensstämmelse med teorin, upplever de intervjuade lärarna att deras handlingssätt leder till särbehandling av barn som genomgår familjekriser. I teorin diskuterades att det eventuellt är svårt för lärare att medge att de särbehandlar barn i kris, vilket de intervjuade lärarna dock inte

hade problem att medge. Detta visar samtidigt på empati hos lärarna för att vilja stödja och hjälpa barnen.

De intervjuade lärarna upplever på olika sätt att arbetsmängden ökar utanför klassen och den egentliga undervisningen, i de fall som ett eller flera barn genomgår familjekriser. Detta ställer samtidigt högre krav på lärarna utanför klassen, vilket bekräftar resultaten och teorin från tidigare forskning. I tidigare studier framkommer endast att arbetsmängden och kraven på lärarna generellt ökar, men inte hur lärarna ser på saken och hur lärarna själva bidrar till dessa ökade prestationskrav. Lärarna uppger att de på grund av sitt ansvar som lärare upplever sig tvungna att bland annat utöka sina kunskaper för att kunna stödja barnen. Lärarna påpekar också att de ibland är tvungna att söka material åt barn som till exempel inte har skidor eller skridskor att ta med till gymnastiklektionerna, vilket således orsakar mera arbete åt lärarna. Ingen tvingar lärarna till mera arbete, utan lärarnas ansvar och ambition för barnen medför att lärarna känner sig tvungna att tidvis öka sin arbetsmängd. Detta utökade ansvar är i och för sig en del av läraryrket och lärarens roll, vilket också till viss del förväntas av samhället och medför således ett förpliktat engagemang för lärarna. Som diskuterats innebär lärarnas uppgift mycket mera än att enbart undervisa i klassen. Det är inte heller endast i negativ bemärkelse som lärarnas roll och arbetsmängd utökas, utan många lärare känner sig också villiga och ambitiösa till att göra det som krävs för klassens bästa. Genom den kvalitativa fenomenologiska forskningsansatsen, fick man en djupare syn och förståelse för innebörden i den tidigare påvisade kvantitativa forskningen.

Av undersökningen framkom ett intressant resultat, specialläraren och den nyutexaminerade läraren är de enda som anser att deras tid räcker till att stödja alla barn, medan majoriteten av lärarna upplever att det på grund av den ökade arbetsmängden är svårt att hinna stödja barnen i kris, samtidigt som de är tvungna att stödja de övriga eleverna under skolvardagen. De två lärarna anser att detta beror på bra resurser i skolorna. Man kan alltså anta att resurserna är sämre fördelade i de andra lärarnas skolor eller att de andra intervjuade lärarnas tid, trots liknande resurser, inte räcker till att stödja alla barn. Ett faktum är också att det i skolor ofta inte finns många specialiserade personer som har rollen att stödja, så som till exempel skolpsykolog, kurator och speciallärare. I vissa fall kan det då hända att fastän resurser finns tillgängliga som lärarna kunde ta stöd av, är personen i fråga eventuellt inte den

optimala lösningen och kan inte ge ett tillfredsställande stöd åt lärarna. För att nämna ett exempel kan det vara så att en skolpsykolog finns men att dennes intresse, kompetens eller samarbetsförmåga inte räcker till för att ge lärarna och barnen det stöd som behövs i familjekriser.

I likhet med Kiviniemis (2000, s. 147) forskning, upplever många av de intervjuade lärarna att de i deras arbete att stödja barn som genomgår familjekriser, tar på sig en roll som inte hör till deras ansvarsområde. Endast läraren i liten skola och den nyutexaminerade läraren upplever att de inte tar på sig en roll som inte hör till deras ansvarsområde, eftersom de anser att arbetet är en del av en lärares yrkesroll. Orsaken till att de två lärarna upplever att de inte tar på sig en roll som inte hör till deras ansvarsområde är svår att reda ut. Lärarna anser eventuellt på grund av otillgängliga resurser såsom kurator och skolpsykolog, att uppgiften därmed hör till lärarnas yrkesroll eller så grundar sig detta i lärarnas empati för barnen i kris. Teorin och den teoretiska modellen visar att lärarnas uppgift ibland också blir att stödja föräldrarna under genomlidandet av kriser. Den pensionerade läraren är den enda som uppger att hon, som äldre lärare innan hon pensionerades, många gånger fungerat som stöd och bollplank åt föräldrar i kris. Eftersom den pensionerade läraren är den enda som uppger detta, kan man tänka att föräldrarna anser att de bättre kan förlita sig på en äldre lärare och att de kan diskutera sina personliga problem med denne. Det kan vara så att föräldrar inte lika lätt delar med sig av sina egna problem till en yngre och nyutexaminerad lärare.

Lärarna upplever att de måste ta till olika arbetsmetoder för att på olika sätt kunna stödja och förebygga barns uppvisade symptom och förändrade beteenden under skolvardagen. I teorin diskuterades också att lärare ibland blir tvungna att ta till olika arbetsmetoder för att kunna stödja barnen i kris, men det beaktades inte vilka metoder som lärare vanligtvis använder. Lärarna uppger att de ibland sitter inne under raster med barnen och pratar om familjens kris eller att de ibland vid svåra situationer blir tvungna att ta till olika åtgärder som för tillfället verkar bäst för barnen. Resultatet visar ännu en gång på empatin hos lärarna, men samtidigt att vissa lärare ändå är mera empatiska än andra. Detta påstående motiveras till exempel med att den erfarna läraren så fort som möjligt försöker ordna annan hjälp åt barnen, eftersom hon inte själv kan ägna en hel dag åt dessa. Lärare med mera empati för barn i kris påverkas troligen mera av familjekriser gällande arbetsmängd och inverkan på välmående, eftersom

dessa engagerar sig så mycket för barnen. Slutligen spelar också tillgången till annan hjälp en stor roll för hur mycket eget engagemang som krävs av lärarna.

I teoridelen diskuterades lärarnas samarbete med föräldrar, myndigheter, rektorn och lärarkollegor, som underlättar lärarnas arbete att stödja och förebygga symptom och förändrade beteenden hos barn i kris. Överensstämmande med teorin, uppger lärarna att de utanför klassen samarbetar med föräldrar, olika myndigheter, rektorn och lärarkollegorna, för att bättre kunna stödja barnen under genomlidandet av kriser. Läraren i liten skola och den pensionerade läraren berättar att de också samarbetat med stadens församling, vilket visar att dessa lärare verkligen gör sitt yttersta för att stödja barnen och deras familjer. Den erfarna läraren påpekar ännu en gång att myndigheterna ändå har ett större ansvar än henne för att stödja barn i kris. Detta visar att samarbete med andra kring barn i kris är ett känsligt ämne med många olika synpunkter. Givetvis ska man som lärare hjälpa barnen och göra sitt bästa, men samtidigt måste man också kunna släppa problemen i något skede för att kunna se till klassens bästa. Det är då optimalt om det finns specialister som kan ta över och stödja processen så att lärarna får fokusera på klassen som helhet. Det betyder också att lärarnas roll inte alltid är att själva stödja barnen, men lärarnas roll är ändå att se till att barnen får rätt stöd, samtidigt som resten av klassen påverkas så litet som möjligt.

Resultaten visar att lärarnas arbete att stödja barn i kris ibland kan leda till särbehandling utanför klassen, vilket inte diskuterades i teorin. Eftersom lärarnas arbete att stödja barn i kris leder till att lärarna engagerar sig och särbehandlar barnen utanför klassen på sin lediga tid, agerar lärarna mera personligt än professionellt, vilket de också medger. Det är förståeligt att det är tungt för lärarna att uppleva familjekrisers inverkan på barnen, vilket leder till att de empatiska lärarna troligen på grund av medkänsla engagerar sig mera för barnen än vad som egentligen är lärarnas uppgift. Lärarnas särbehandling av barnen utanför klassen är inte hållbart. Genom att inte skilja på arbete och fritid leder situationen till att lärarnas arbetsmängd ökar och att välmåendet kan påverkas. Många av de intervjuade lärarna anser att de kan ta sitt arbete professionellt men att det ibland är svårt att inte ta barnens kriser personligt. Det är förståeligt att det ibland är svårt för lärarna att ta arbetet att stödja barnen i kris endast professionellt, eftersom det ändå är lärarnas elever som det handlar om.

Lärarnas arbete att stödja och förebygga olika symptom och beteenden hos barn i kris diskuterades i teorin som en tung uppgift, som kan inverka på lärarnas egna ork och välmående. Teorin stärktes i och med Kiviniemis (2000, s. 149) forskning, som visar att lärare ibland stöter på svåra problem i arbetet som inverkar på lärarnas välmående och ork. Resultatet visar i enlighet med teorin att lärarnas arbete att stödja barnen i kris inverkar negativt på lärarnas välmående, bland annat genom att lärarna har svårt att släppa tankarna om barnen och deras situation efter att de kommit hem från jobbet. I teorin diskuterades att arbetet med barn i kris troligen är tyngre för nyutexaminerade lärare än för erfarna lärare, som med sin erfarenhet troligen lärt sig hantera barnens problem för att själva inte äventyra sitt välmående. Resultatet visar dock att både den nyutexaminerade läraren och de mera erfarna lärarna upplever detta, alltså spelar erfarenheten ingen större roll i detta fall. Å andra sidan är lärarna också människor och som tidigare visats visar lärarna stor empati för barnen. Detta kan i sin tur också leda till att om lärarna helt kopplar bort sin yrkesroll på fritiden, kan de ha dåligt samvete för att de inte hjälpt barnen i kris tillräckligt, fastän de hade kunnat. Det kan därför vara svårt för lärare att hitta en balans i hur mycket de kan stödja och hjälpa barnen, också med tanke på sitt eget bästa. Med detta i åtanke kan man konstatera hur viktigt det är att också lärarna får externt stöd vid behov, så att lärarna kan avlasta sig och inte konstant måste känna att de bär hela ansvaret för barnens välmående och skolgång.

Av resultaten framkommer att de intervjuade lärarna upplever ett behov av gränsdragning och prioritering i arbetet att stödja och förebygga barns symptom och beteenden i samband med familjekriser. Detta för att lärarna ska orka med sitt arbete och inte spendera för mycket tid på barnen i kris, men också för att lärarna inte ska äventyra sitt egna välmående. Lärarnas behov av gränsdragning och prioritering uppmärksammades inte i teorin, eftersom familjekrisers inverkan på lärarnas arbete och välmående behandlades ur en annan synvinkel så att detta inte var i fokus. Resultatet visar att specialläraren, läraren i liten skola och läraren i stor skola upplever ett behov av gränsdragning och prioritering i arbetet med barn i kris. Troligtvis har lärarna på grund av stort engagemang för barnen i kris insett att de inte orkar med sitt arbete om de inte lär sig att prioritera och dra gränser. Detta är något som nyutexaminerade lärare troligen också inser efter att ha jobbat en tid som lärare.

I teorin diskuterades relationen mellan lärarna och föräldrarna som en betydande skyddsfaktor för barns utvecklande av olika symptom och beteenden under

genomlidandet av familjekriser, vilket i den teoretiska modellen i Figur 1 illustrerades som kommunikationen mellan läraren och föräldrarna. Lärarna upplever att de trots kriser inom familjerna i de flesta fall haft en bra och förtroendefull relation till barnens föräldrar, men att familjekriser också kan ha en negativ inverkan på relationen mellan lärare och en del föräldrar. Som det diskuterades i teorin vill eventuellt inte en del föräldrar att lärare blandar sig i familjens problem. Överensstämmande med teorin upplever lärarna att sämre relationer mellan dem och barnens föräldrar inverkar negativt på lärarnas arbete, eftersom situationen försvårar lärarnas arbete. Utifrån den teoretiska modellen, brister i dessa fall kommunikationen mellan lärarna och föräldrarna, vilket försvårar lärarnas arbete att stödja och förebygga olika symptom och beteenden hos barnen i kris men också lärarnas möjlighet att stödja och ta stöd av föräldrarna.

Hur förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?

I resultaten för den tredje forskningsfrågan tydliggörs lärarnas upplevelser av hur man kunde stödja lärarna i deras arbete att hjälpa barn som genomgår familjekriser. I den teoretiska modellen skulle förbättringar i lärarens arbete med familjekriser kunna påverka modellens alla områden. Förbättringarna kan vara interna faktorer som redan är inkluderade i modellen eller externa faktorer som skulle tilläggas. Olika typer av förbättringsförslag som framkommit i resultaten påverkar den teoretiska modellens delar på olika sätt. Vissa förbättringar kunde hjälpa lärarna och lärarnas arbete att stödja barnen. Andra förbättringar kunde direkt stödja barnen i kris, vilket i sin tur skulle kräva mindre resurser av lärarna. Ytterligare förbättringar kunde till exempel påverka kommunikationen mellan parterna positivt, vilket i sin tur kan hjälpa både familjen, barnen och lärarna. Slutligen kunde vissa förbättringar också påverka familjekriserna i sig själva, det vill säga att förebygga uppkomsten av eller minska antalet familjekriser.

De intervjuade lärarnas uppfattning om den egna kunskapen i arbetet med barn som genomgår familjekriser, överensstämmer delvis med det som diskuterades i teoridelen om lärares kunskaper i arbetet med barn i kris. I Reinkes m.fl. (2011) forskning, framkommer att få av de i studien intervjuade lärarna anser att de har de färdigheter och kunskaper som de behöver för att kunna stödja barn med sämre välmående och olika problembeteenden. I likhet med den tidigare forskningen, upplever de

intervjuade lärarna osäkerhet kring sin kunskap och kompetens i arbetet med barn som genomgår familjekriser. Detta visar att lärarnas osäkerhet kring sin kunskap och kompetens i arbetet med barn i kris är ett redan tidigare identifierat problem som ännu kvarstår. Lärarna behöver mera kunskap för att kunna stödja barn med olika symptom och beteenden, därmed även för att känna sig mera kompetenta och säkra på sin kunskap i arbetet med barn i kris.

I teorin diskuterades att arbetet med barn i kris troligen är svårare för nyutexaminerade lärare med mindre erfarenhet, än för mera erfarna lärare, vilket är ganska självklart. Av resultaten framkommer att den nyutexaminerade läraren upplever att hon med sin korta erfarenhet inte har den kunskap som hon skulle behöva i sitt arbete med barn i kris och att det därmed är svårt för henne att veta hur hon ska agera i olika situationer. Det visar sig dock att även de övriga intervjuade lärarna upplever att de känner osäkerhet kring sin kunskap i arbetet med barn i kris. Lärare med mera erfarenhet av läraryrket och familjekriser upplever att det finns en erfarenhetsaspekt som underlättar arbetet, men att lärarna trots sin erfarenhet ibland stöter på situationer då de inte har direkta svar eller färdigheter att agera. Detta kan tänkas bero på att alla familjekriser som lärarna stöter på är olika och att barn i kris reagerar på kriser på olika sätt, vilket också diskuterades i teorin, eller helt enkelt att kunskap är relativt. En mera erfaren lärare med mera kunskap vet också bättre vad denne inte kan och kan således vara mera kritisk. Resultatet visar ändå att det är viktigt att lärare stärker sin kunskap och kompetens för att bli säkrare i arbetet att stödja barn i kris. Lärarna ansåg till exempel att fortbildning inom ämnet är mycket viktigt.

I teorin behandlades att lärare med mindre intresse och engagemang för familjekriser eventuellt har svårare att upptäcka symptom och beteenden hos barn i kris, samt att de visar mindre engagemang i arbetet att stödja dessa barn. Resultaten visar att två av de intervjuade lärarna stött på liknande situationer bland sina kollegor. Lärarna påpekar att mera diskussion i kollegierna om familjekriser vore av stor betydelse, då information och kunskap om familjekriser kunde tilldelas mellan lärarna. En intressant aspekt i denna fråga, utöver det som respondenterna svarat, är att så många av lärarna som tillfrågades att ställa upp på intervju inte ansåg sig ha stött på familjekriser och därmed inte ville ställa upp på intervjun. Precis som det framkommer i teorin, finns en sannolikhet att de lärare som inte är lika engagerade i familjekriser helt enkelt inte är det för att de inte upptäcker symptomen och konsekvenserna. De lärare som är mindre

intresserade av familjekriser är inte heller lika intresserade av att ställa upp på en intervju om ämnet. Det vore dock mycket viktigt och intressant att få höra dessa lärares upplevelser och resonemang.

Ett fungerande samarbete mellan lärarna och rektorn i kollegier diskuterades i teorin som betydande för lärarnas arbete att stödja och förebygga barns uppvisade symptom och beteenden under genomlidandet av familjekriser. De intervjuade lärarna upplever i enlighet med teorin att samarbetet mellan kollegorna är av stor betydelse i arbetet med barn i kris, samt att samtliga lärare är nöjda med samarbetet mellan kollegorna. Kiviniemi (2000, s. 151–152) visar med sina forskningsresultat att samarbetet mellan lärarkollegorna inte alltid fungerar, vilket de intervjuade lärarna alltså inte upplever. Med det lilla samplet på enbart sex lärare är det givetvis svårt att avgöra om det är slumpen som gjort att ingen av de intervjuade lärarna upplevt att samarbetet mellan kollegorna inte skulle fungera. Läraren i liten skola och den nytexaminerade läraren önskar ändå mera engagemang från rektorn gällande arbetet med barn i kris. Läraren i liten skola önskar mera intresse och initiativ från rektorn i skolan där hon jobbar, medan den nytexaminerade läraren önskar att rektorn skulle förbereda lärarna bättre, så att lärarna skulle känna sig mera självsäkra och förberedda inför eventuella familjekriser. Rektorns roll är givetvis av stor betydelse och i vissa fall leder rektorns brist på kunskap och intresse till att lärarnas arbete med familjekriser försvåras avsevärt, till exempel genom att de inte får nödvändig fortbildning. Man kan dock fråga sig till vilken grad det enbart är rektorns ansvar att ordna all nödvändig fortbildning och när det är upp till lärarna själva att aktivt se behovet av och arrangera fortbildningen.

I teorin diskuterades lärarnas tystnadsplikt som en faktor som begränsar möjligheten till samarbete mellan kollegorna. Den pensionerade läraren upplever i enlighet med teorin att tystnadsplikten begränsar lärarnas samarbete, men att tystnadsplikten också förvårar lärarnas arbete att stödja barnen i kris. Hon anser därmed att en mildare tystnadsplikt skulle underlätta lärarnas situation i arbetet med barn i kris. Tystnadsplikten är en vital del av barnens och familjens integritet och har givetvis många goda sidor. Precis som inom andra områden än skolan, är det svårt att hitta en balans i tystnadsplikten vad gäller barnens bästa för deras välmående, hälsa, säkerhet och integritet.

Överensstämmande med teorin, upplever de intervjuade lärarna att samarbetet mellan dem och föräldrar påverkas negativt av familjekriser. Resultatet visar dock att detta inte gäller alla föräldrar i kris, eftersom lärarna upplever att samarbetet mellan dem och vissa föräldrar i kris ändå fungerar bra. Lärarna anser att samarbetet med en del föräldrar fungerar bättre, eftersom dessa öppnar upp sig för lärarna och är villiga att ta emot hjälp. Utifrån den teoretiska modellen fungerar alltså i dessa fall kommunikationen mellan lärarna och föräldrarna. Av resultaten framgår att två av lärarna önskar mera engagemang från föräldrarna i kris, vilket också skulle ha direkt inverkan på barnens välmående och skolgång. Specialläraren anser i sin tur att en förändring av den sociala samhällsstrukturen skulle kunna förbättra lärarnas samarbete med föräldrar, även lärarnas arbete att stödja barnen i kris. Detta genom att föräldrarna inte skulle behöva känna skam för familjens kris och att familjen därmed kunde ha lättare att söka hjälp för krisen. En förändring av den sociala samhällsstrukturen skulle också innebära mindre arbetsmängd och krav på lärarna.

De intervjuade lärarna upplever att samarbetet med myndigheter har stor betydelse. I likhet med tidigare forskningsresultat (Kiviniemi, 2000, s. 149; Reinke m.fl., 2011), visar resultatet att lärarna vid problematiska situationer med barn i kris tar stöd av myndigheterna, eftersom lärarna inte innehar myndigheternas kunskaper i arbetet med barn i kris. Tanken bakom lärarnas samarbete med myndigheterna är som diskuterats i teorin att stödja och underlätta lärarnas arbete med barn i kris, vilket också de intervjuade lärarna anser. Resultatet visar att lärarna är nöjda med samarbetet mellan dem och myndigheterna, dock upplever två av lärarna att det finns stora brister i samarbetet. I teoridelen diskuterades tystnadsplikten som en faktor som kan inverka på samarbetet mellan lärarna och myndigheterna. Överensstämmande med teorin, anser specialläraren och läraren i stor skola att tystnadsplikten igen försvårar kommunikationen med andra myndigheter, precis som kommunikationen med andra lärare. Lärarna anser att en mildare tystnadsplikt mellan lärarna och myndigheterna skulle underlätta deras arbete att stödja barn i kris, i och med att lärarna därmed skulle få ta del av mera information om barnen. I teorin diskuterades kommunernas begränsade ekonomi, det vill säga allokeringen av finansiering, som en faktor som kan orsaka att köerna till psykologer och kuratorer blir långa och därmed försvårar lärarnas arbete att kunna stödja barn som genomgår familjekriser. I enlighet med teorin upplever läraren i stor skola att myndigheternas system inte fungerar i praktiken,

eftersom att arbetsmängden är för stor och resurserna för begränsade. Läraren i stor skola upplever därmed att en förändring av myndigheternas system skulle underlätta lärarnas arbete att stödja barn som genomgår familjekriser.

I teorin behandlades att samarbetet med myndigheterna troligen skulle fungera sämre i en mindre skola med mindre resurser än i en större skola med mera resurser. Resultatet visar dock att både läraren i liten skola och läraren i stor skola är nöjda med samarbetet med olika myndigheter. I detta fall visade också läraren i stor skola mera missnöje gällande samarbetet med myndigheterna än läraren i liten skola. Orsaken till att resultatet motvisade teorin kan tänkas bero på olika saker. Fast skolan är en större skola betyder det inte att skolan har mera och bättre resurser, detta eftersom att en större skola också innebär ett större elevantal. I en mindre skola med färre elever kan resurserna delas mellan ett mindre antal elever. Resultaten hade eventuellt varit annorlunda om man intervjuat en lärare i en ännu mindre skola i en kommun där resurserna är mera begränsade.

5.2 Metoddiskussion

Med avhandlingen eftersträvades att skapa en djupare förståelse för lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan och en kvalitativ fenomenologisk ansats var därför lämplig för studien. Genom att de intervjuade lärarna fick resonera kring sina upplevelser, känslor och erfarenheter av familjekriser kunde syftet med avhandlingen uppnås. Som det konstaterades i resultatdiskussionen, fick man genom lärarnas upplevelser en djupare syn och förståelse för lärarnas arbete att stödja och hjälpa barn som genomgår familjekriser, än vad som framkommit med de kvantitativa bevisen från tidigare forskning. Genom den kvalitativa metoden kunde man i undersökningen i de flesta fall bekräfta de tidigare kvantitativa teorierna och dessutom bygga vidare med verkliga upplevelser som svarar på frågor om varför och hur lärarna påverkas, inte bara om de påverkas.

I och med att man ville få en djupare förståelse för lärares upplevelser och erfarenheter av att jobba med barn som genomgår familjekriser, var intervju av lärarna en lämplig datainsamlingsmetod. Resultaten som framkom av undersökningen skulle vara svåra att uppnå med en annan form av datainsamlingsmetod. Genom att använda en semistrukturerad temaintervju med följdfrågor anpassade till de olika respondenterna,

fick man en noggrann syn på lärarnas egna tankar och åsikter gällande problemen men också möjligheterna. Den relevanta och väl utarbetade intervjuguiden bidrog i sin tur till att intervjuernas genomförande och resultat kunde struktureras och kategoriseras för att kunna användas i den kvalitativa innehållsanalysen.

Syftet med avhandlingen uppnåddes genom att göra en undersökning där sex lärare med olika erfarenhet, från olika skolor med olika resurser och kapacitet, intervjuades enskilt. Urvalet av respondenter gjordes för att få ett tillförlitligt resultat, som på ett mångsidigt sätt representerar lärares upplevelser av familjekriser. Resultatet visar att man med det strategiska urvalet fick ett mera tillförlitligt resultat än vad man troligtvis skulle fått med ett mindre genomtänkt urval av respondenter. Till undersökningen hittades dock inga manliga lärare som var villiga att ställa upp på intervju. Med både kvinnliga och manliga lärares upplevelser av familjekriser skulle man möjligtvis fått ett ännu mera tillförlitligt resultat. Detta eftersom kvinnliga och manliga lärare kan tänkas uppleva arbetet att stödja barn i kris på olika sätt, beroende på eventuella skillnader i hur flickor och pojkar söker stöd för kriser hos kvinnliga och manliga lärare.

Avhandlingens tillförlitlighet kunde förbättras på några ytterligare sätt. Många av de intervjuade lärarna visade sig vara mycket intresserade av ämnet och engagerade för barn i kris. Som diskuterats både i metodredovisningen och resultatdiskussionen, begränsas resultaten av svårigheterna att hitta respondenter med mindre intresse för familjekriser som dessutom är villiga att ställa upp på intervju. Detta orsakar att respondenterna som deltog i undersökningen var intresserade och engagerade för att stödja barn som genomgår familjekriser. Genom ett mera slumpmässigt urval av respondenter skulle man kunnat intervjua lärare med mindre intresse för familjekriser och därmed också fått reda på dessa lärares upplevelser av familjekriser. Tillförlitligheten kunde ytterligare ha stärkts genom att ett större antal respondenter hade deltagit i undersökningen. Eftersom resultatet stämde bra överens med teorin i de flesta fall, kan man ändå anta att samplet utgjorde en god representation av lärares upplevelser. Man kunde givetvis ha fått ett resultat med ytterligare synpunkter och nyanser med ett större antal respondenter. I sin helhet skulle resultaten dock knappast ändrats väsentligt, just på grund av att man nu också visar hur grundtanken i resultaten stämmer överens med teorin och med hjälp av resultaten kunde teorin byggas vidare med upplevelser och åsikter. På så vis skulle ett annat eller större sampel ha kunnat

bidra till någon ny eller delvis avvikande åsikt men som helhet kan man ändå anta att resultaten skulle ha bibehållits relativt oförändrade.

Trovärdigheten säkerställdes genom att avhandlingen avgränsades till att behandla och fokusera på sex olika kriser, vilka man i teorin och med aktuell statistik visat är vanliga och i nuläget aktuella kriser. Trovärdigheten för de avgränsade kriserna är således bra, men för andra familjekriser som inte behandlades kan det finnas nyansskillnader i åsikter och upplevelser hos lärarna, jämfört med det som har konstaterats i studien. Man kan ändå generellt anta att de sex utvalda familjekriserna representerade familjekriser som helhet relativt bra.

Det transkriberade intervjumaterialet bearbetades grundligt genom användningen av kvalitativ innehållsanalys som analysmetod. I analysen skapades kategorier, teman och mönster för att sedan i resultatredovisningen systematiskt och ur olika synvinklar presentera en tydlig bild av lärares upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete. De tre olika kategorierna byggdes upp enligt forskningsfrågorna, varefter kategorierna delades in i ett varierande antal underliggande teman som baserats på intervjufrågorna. Vid utvecklingen av metoden för analysen av intervjuerna, delades kategorierna in i preliminära teman och mönster. Vid resultatpresentationen gjordes mindre korrigeringar och grupperingar av mönstren och temana för att bättre åskådliggöra lärarnas upplevelser. De något omarbetade mönstren och temana gjorde att resultaten bättre kunde tolkas i den kvalitativa innehållsanalysen och upprepningar samt överlappande resultat kunde undvikas. Behovet av förändringar var dock litet, vilket tyder på att intervjufrågorna som baserats på teorin och således de preliminära mönstren var väldefinierade och strukturerade. Med kvalitativ innehållsanalys som analysmetod kunde resultatet presenteras på ett tydligt och strukturerat men samtidigt detaljerat sätt.

5.3 Avslutning

I inledningen diskuterades hur självklart det är att familjekriser påverkar både barn och lärare, men att det dock är mycket svårare att veta hur lärare faktiskt ändrar sitt beteende och sina metoder eller om de överhuvudtaget gör det i arbetet med barn i kris. Samtidigt behandlades att lärare med olika preferenser, resurser och kapacitet eventuellt har olika sätt att ta sig an problemen som uppstår med barn i kris. I tidigare

studier i familjekriser saknas lärares erfarenheter och upplevelser av hur familjekriser egentligen inverkar på lärarna och deras arbete, varför problemet ansågs vara motiverat att undersöka. Baserat på ovan nämnda problem, var syftet med avhandlingen att undersöka lärares upplevelser av hur familjekriser påverkar lärarna och deras arbete i skolan.

Baserat på tidigare teorier utvecklades en teoretisk modell för avhandlingen som illustrerar hur kriser inom familjer leder till olika symptom och förändrade beteenden för barnen, som lärarna sedan får i uppgift att stödja och i viss mån även förebygga. I figuren illustreras också hur lärare indirekt påverkas av föräldrarnas problem i familjekriser. Vidare visades i modellen hur det finns en kommunikation mellan alla involverade parter. Genom intervjuer av lärare med olika erfarenhet och från skolor med olika resurser och kapacitet, kunde problemet undersökas ur ett brett och tillförlitligt perspektiv.

Forskningsresultaten sammankopplades till den teoretiska modellen och visar att lärarnas erfarenheter och upplevelser av olika familjekriser till stor del sammanstämmer med den teoretiska uppfattningen som illustrerades i modellen. Studien visar att barnen påverkas starkt av familjekriser och det för lärare är en tung och krävande uppgift att stödja dessa barn, som i sin tur påverkar lärarnas välmående och arbetsmängd, oberoende av erfarenhet och vilka resurser som finns tillgängliga. Lärarna har också gett olika exempel på förändringar som kunde förbättra situationen i arbetet med barn i kris, vissa dock mera genomförbara än andra.

Syftet med avhandlingen bidrar till forskningen genom att ge en bild av lärares erfarenheter och upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete att stödja barn som genomgår familjekriser. Med en förståelse för lärarnas upplevelser av familjekriser och aspekter som kunde förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris, tillsammans med de kvantitativa bevisen från tidigare forskning, kan man utveckla och ge lärare den typ av stöd och kompetens som de eventuellt skulle behöva i sitt arbete med barn i kris. Genom detta kan man också från skolans sida bättre stödja de barn som genomgår kriser inom familjen. Med det framkomna resultatet kan man dessutom bättre förhindra de engagerade och empatiska lärarna från utbrändhet av arbetet. Avhandlingens konklusioner är således till nytta för blivande och erfarna lärare, men också för utbildningens generella koordinators och beslutsfattare.

Som diskuterats var det en begränsning att inga lärare med bristande intresse för eller utan erfarenhet av familjekriser ställde upp på intervjun. Det är naturligt att dessa lärare inte är lika villiga att fungera som respondenter eftersom lärarna eventuellt inte identifierat att det finns barn som genomgår familjekriser i deras klass eller att de identifierat kriserna men helt enkelt inte anser att det hör till deras ansvar och problem. En viktig fråga som ännu är obesvarad är därmed om det finns lärare med mindre intresse för familjekriser som anser att barns kriser inte hör till deras ansvarsområde? Det vore därför motiverat att studera vidare hur dessa specifika lärare, som inte är intresserade av familjekriser, upplever och hanterar kriserna. Detta vore ytterst viktigt att förstå för att kunna främja barnens bästa i en tid som är fylld med sorg, ångest och sämre välmående. De lärare som intervjuades var själva proaktiva och identifierade familjekriserna för att hjälpa barnen så gott de kan. Det visades också att lärare är mycket viktiga stödpersoner för både barn och föräldrar vid familjekriser. Man kan därför anta att om lärarna inte är tillräckligt engagerade eller motiverade kan situationen bli mycket betungande för alla involverade parter, även lärarna fastän dessa inte direkt identifierat sin egen roll i familjekrisen.

Ett välmotiverat mål för framtida forskning skulle därmed vara att undersöka om det finns lärare som upplever att de inte har något ansvar för att stödja barn i kris och få höra deras resonemang. Detta eftersom dessa lärare och barn skulle ha den största nyttan och behovet av hjälp och stöd. Man kunde vidare få en bättre förståelse för varför dessa lärare inte är engagerade i barnens familjekriser och vad som kunde göras för att ändra på detta.

Ett annat mål för framtida forskning kunde vara att undersöka hur bra olika förbättringsmekanismer fungerar för lärarna. I avhandlingen diskuterades flera olika förbättringsförslag för hur lärarnas och barnens situation kunde bli bättre och lättare. Dessa är dock enbart förslag och med ytterligare forskning kunde man till exempel undersöka vilka förändringar i samhället, skolsystemet eller kommunikationen som bäst kunde bidra till att stödja både lärare och barn som genomgår familjekriser.

Litteratur

- Alfvén, M. & Hofsten, K. (2004). *Skilsmässan. Om barn och föräldrar*. Stockholm: Prisma.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1269–1287.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355–370.
- Amato, P. R., Meyers, C. E. & Emery, R. E. (2009). Changes in nonresident father-child contact from 1976 to 2002. *Family Relations*, 58(1), 41–53.
- Baker, J. A., Grant, S. & Morlock, L. (2008). The teacher-student relationship as a developmental context for children with internalizing or externalizing behavior problems. *School Psychology Quarterly*, 23(1), 3.
- Barnard, M. & McKeganey, N. (2004). The impact of parental problem drug use on children: what is the problem and what can be done to help? *Addiction*, 99(5), 552–559.
- Barnskyddslag 88/2010. Hämtad 17 juli 2018, från <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070417#L1P3>
- Becker, G. & Murphy, K. (1988). A Theory of Rational Addiction. *The Journal of Political Economy*, 96(4), 675–700.
- Black, K. & Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of family nursing*, 14(1), 33–55.
- Breivik, K. & Olweus, D. (2006). Adolescent's Adjustment in Four Post-Divorce Family Structures: Single Mother, Stepfather, Joint Physical Custody and Single Father Families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 44(4), 99–124.
- Brooks-Gunn, J. & Duncan, G. J. (1997). The effects of poverty on children. *The future of children*, 7(2), 55–71.
- Cerel, J., Jordan, J. R. & Duberstein, P. R. (2008). The impact of suicide on the family. *Crisis*, 29(1), 38–44.
- Chen, X., Li, B. & Rubin, K. (1995). Depressed Mood in Chinese Children: Relations with School Performance and Family Environment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(6), 938–947.

- Christoffersen, M. N. & Soothill, K. (2003). The long-term consequences of parental alcohol abuse: a cohort study of children in Denmark. *Journal of substance abuse treatment*, 25(2), 107–116.
- Clarke-Stewart, A. & Brentano, C. (2006). *Divorce. Causes and Consequences*. Yale University Press.
- Cooklin, A. (2010). 'Living upside down': being a young carer of a parent with mental illness. *Advances in psychiatric treatment*, 16(2), 141–146.
- Cullberg, J. (2006). *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och kultur.
- Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken. För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Edvardson, G. (1985). *Barn i sorg, barn i kris. Hjälp till bearbetning genom korttidsterapi*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ehyt. (2017). *Viidesosa nuorista aikuisista käyttää lääkkeitä suoriutuakseen työelämässä*. Hämtad 5 juni 2018, från <http://www.ehyt.fi/fi/viidesosa-nuorista-aikuisista-kaa-ttaa-laakkeita-suoriutuakseen-tyoelamassa>
- Evans, G. W. (2004). The environment of childhood poverty. *American psychologist*, 59(2), 77–92.
- Falkov, A. (2004). Talking with children whose parents experience mental illness. I V. Cowling (Red.), *Children of parents with mental illness 2: Personal and clinical perspectives* (s. 41–56). Melbourne: Australian Council of Education Research.
- Finlands cancerregister. (u.å.). *Cancerstatistik*. Hämtad 4 juli 2018, från <https://cancerregister.fi/statistik/cancerstatistik/>
- Grahn, O. (2010). *Ekonomiskt svaga skadas mest*. (Nr. 4/2010). Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsingfors: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Institutet för hälsa och välfärd. (2014). *Kansantaudit*. Hämtad 4 juli 2018, från <https://thl.fi/fi/web/kansantaudit/sydan-ja-verisuonitaudit/sydan-ja-verisuonitautien-yleisyys>
- Institutet för hälsa och välfärd. (2015). *Ångestsyndrom*. Hämtad 30 juni 2018, från <https://thl.fi/sv/web/psykisk-halsa/psykisk-halsa/psykiska-storningar/angestsyndrom>

- Institutet för hälsa och välfärd. (2016a). *Affektiva störningar*. Hämtad 30 juni 2018, från <https://thl.fi/sv/web/psykisk-halsa/psykisk-halsa/psykiska-storningar/affektiva-storningar>
- Institutet för hälsa och välfärd. (2016b). *Psykosser*. Hämtad 30 juni 2018, från <https://thl.fi/sv/web/psykisk-halsa/psykisk-halsa/psykiska-storningar/psykosser>
- Institutet för hälsa och välfärd. (2018). *Psykiatriska specialiserade sjukvården*. Hämtad 1 juli 2018, från <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv/statistik/statistik-efter-amne/specialiserad-sjukvard/den-psykiatriska-specialiserade-sjukvarden>
- Johnson, J. L. & Leff, M. (1999). Children of Substance Abusers: Overview of Research Findings. *Pediatrics*, 103(2), 1085–1099.
- Karvonen, S. & Salmi, M. (2016). *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. (Työpaperi 30/2016). Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.
- Kiviniemi, K. (2000). *Opettajan työtodellisuus haasteena opettajankoulutukselle. Opettajien ja opettajankouluttajien käsityksiä opettajan työstä, opettajuuden muuttumisesta sekä opettajankoulutuksen kehittämishaasteista*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Koponen, P., Borodulin, K., Lundqvist, A., Sääksjärvi K. & Koskinen, S. (2018). *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. FinTerveys 2017-tutkimus*. (Raportti 4/2018). Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lag om elev- och studerandevård* 1287/2013. Hämtad 13 juli 2018, från <https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2013/20131287>
- Lag om grundläggande utbildning* 628/1998. Hämtad 14 juli 2018, från <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Lag om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården* 559/1994. Hämtad 3 augusti 2018, från <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1994/19940559#L3P15>
- Maybery, D., Ling, L., Szakacs, E. & Reupert, A. (2005). Children of a parent with a mental illness: perspectives on need. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 4(2), 78–88.
- McIntosh, J. & Chisholm, R. (2008). Cautionary notes on the shared care of children in conflicted parental separation. *Journal of Family Studies*, 14(1), 37–52.

- Merton, R. K., Fiske, M. & Kendall, P. L. (1956). *The focused interview. A manual of problems and procedures*. Glencoe, IL: Free Press.
- Nationalencyklopedin [u.å.]. *Kris*. Hämtad 28 maj 2018, från <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/Kris>
- OECD. (2016). *PISA 2015 Results (Volume 1). Excellence and Equity in Education*. Paris: OECD.
- Osborne, C. & Berger, L. M. (2009). Parental Substance Abuse and Child Well-Being. A Consideration of Parents' Gender and Coresidence. *Journal of Family Issues*, 30(3), 341–370.
- Otsamo, K. (2016). *Koitko lapsuuden alkoholistiperheessä? Nämä ominaisuudet sait mukaasi aikuisuuteen*. Aamulehti. Hämtad 25 juni 2018, från <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/koitko-lapsuuden-alkoholistiperheessa-nama-ominaisuudet-sait-mukaasi-aikuisuuteen-24071573/>
- Parkkari, J. (25 september 2015). Lapsi ei unohda vanhempiansa eroa. *Yle*. Hämtad 4 juni 2018, från <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/09/25/lapsi-ei-unohda-vanhempiansa-eroa>
- Patel, V. & Kleinman, A. (2003). Poverty and common mental disorders in developing countries. *Bulletin of the World Health Organization*, 81, 609–615.
- Reinke, W. M., Stormont, M., Herman, K. C., Puri, R. & Goel, N. (2011). Supporting children's mental health in schools: Teacher perceptions of needs, roles, and barriers. *School Psychology Quarterly*, 26(1), 1.
- Reupert, A. & Maybery, D. (2007). Families affected by parental mental illness: a multiperspective account of issues and interventions. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(3), 362–369.
- Rissanen, A. (2015). Perhemuodon yhteys nuorten hyvinvointiin ja riskikäyttäytymiseen. Erityistarkastelussa vuoroasuminen. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(3), 247–258.
- Rosenfeld, M. J. (2010). Nontraditional families and childhood progress through school. *Demography*, 47(3), 755–775.
- Salvatore, J. E., Larsson Lönn, S., Sundquist, J., Lichtenstein, P., Sundquist, K., & Kendler, K. S. (2016). Alcohol use disorder and divorce: evidence for a genetic correlation in a population-based Swedish sample. *Addiction*, 112(4), 586–593.
- Socialstyrelsen. (2010). *Ledsna barn*. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2013). *Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider*. Socialstyrelsen.

Statistikcentralen. (2017a). Antalet ingångna äktenskap minskade något. Hämtad 8 juni 2018, från https://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/ssaaty_2016_2017-04-20_tie_001_sv.html

Statistikcentralen. (2017b). *Dödsfall till följd av olyckor och våld har minskat med en femtedel på tio år*. Hämtad 7 juni 2018, från https://www.stat.fi/til/ksyyt/2016/ksyyt_2016_2017-12-29_tie_001_sv.html

Strohmeier, D. & Noam, G. G. (2012). Bullying in schools: What is the problem, and how can educators solve it? *New directions for youth development*, 2012(133), 7–13.

Uittomäki, S., Mynttinen, S. & Laimio, A. (2011). *Miten tukea lasta, kun läheinen on kuollut? Opas läheisille sekä lasten ja nuorten parissa työskenteleville*. Tammerfors: Lapsikuolemaperheet ry.

Utbildningsstyrelsen. (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Visser, A., Huizinga, G. A., van der Graaf, W. T., Hoekstra, H. J. & Hoekstra-Weebers, J. E. (2004). The impact of parental cancer on children and the family: a review of the literature. *Cancer treatment reviews*, 30(8), 683–694.

Bilaga 1 Gruppering av beteendeförändringar och symptom orsakade av familjekriser

Sämre välmående och psykisk ohälsa:

- Depression
- Ångest
- Olycklighet
- Självdestruktivitet
- Orolighet
- Osäkerhet
- Avstängdhet
- Personlighetsförändring
- Sorg
- Skam
- Rädsla
- Ängslighet
- Rastlöshet
- Skuld känslor

Utagerande beteende:

- Aggressivitet
- Ilska
- Våldsamhet
- Sämre beteende och uppförande

Sämre självkänsla och självförtroende

Sociala svårigheter:

- Samarbets svårigheter
- Kompisrelationer påverkas
- Mobbning / mobbning av andra
- Ensamhet
- Kontakts svårigheter
- Passivitet
- Tillbakadragenhet

Fysiska symptom:

- Sömnproblem
- Viktproblem
- Nedsatt aptit / ätstörningar
- Magont
- Huvudvärk
- Gå bakåt i utvecklingen / försenad personlig utveckling

Mindre tid och resurser**Sämre skolprestationer:**

- Inlärnings- och koncentrationssvårigheter
- Sämre resultat i standardiserade prov och betygsvitsord

Föräldrar:

- Mindre engagemang i barnens skolgång och skolprestationer
- Mindre hjälp och stöd med läxor och skoluppgifter

Bilaga 2 Intervjuguide

Innan frågorna:

- Berätta om syftet och forskningsfrågorna
- Berätta om forskningsetiska principer
- Berätta för informanten hur familjekriser avgränsats till att behandla kriserna skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom och dödsfall

Frågor som ställs innan intervjufrågorna:

1. Hur länge har du jobbat som lärare?
2. Vilka känslor väcker begreppet familjekris för dig?

Vilka erfarenheter har lärare av olika familjekriser?

Intervjufrågor:

1. Vilka av de nämnda familjekriserna har du stött på i ditt arbete och i vilken utsträckning?
2. Hur upplever du att en familjekris påverkar en elevs välmående? Motivera.
3. Hur anser du att en familjekris påverkar en elevs skolprestationer? Motivera.
4. Hur anser du att en familjekris påverkar en elevs relation till kompisar?
5. Vad anser du kännetecknar en elev som är med om en familjekris?
6. Hur upplever du att en familjekris inverkar på de närmaste anhörigas engagemang i barnens skolgång?

Hur påverkar familjekriser lärararbetet?

Intervjufrågor:

1. Upplever du att du som lärare är en viktig person för en elev som är med om en familjekris? Motivera.
2. Berätta, vad innebär ditt ansvar som lärare för ett barn som är med om en familjekris?
3. Upplever du att ditt arbete som lärare påverkas av familjekriser? I så fall hur? Motivera.
4. Hur mycket tid och resurser utöver det vanliga anser du kan ges åt en elev som genomgår en familjekris?
5. Hur har du upplevt relationen till elevers föräldrar eller närmaste anhöriga som är med om kriser?

Vad kan göras för att förbättra lärarnas situation i arbetet med barn i kris?

Intervjufrågor:

1. Upplever du att du har den kunskap du behöver i ditt arbete med elever som är med om familjekriser? Motivera.
2. I vilka fall anser du att du som lärare behöver stöd av andra i ditt arbete med elever som är med om familjekriser?
3. Berätta, anser du att ditt egna välmående påverkas av familjekriser?
4. Hur anser du att samarbetet med andra lärare fungerar gällande arbetet med elever som är med om familjekriser? Motivera.
5. Hur anser du att samarbetet med rektorn fungerar gällande arbetet med elever som är med om familjekriser? Motivera.

6. Hur anser du att samarbetet med de närmaste anhöriga fungerar gällande arbetet med elever som är med om familjekriser? Motivera.
7. Hur anser du att samarbetet med andra myndigheter (skolhälsovårdare, kurator och psykolog) fungerar gällande arbetet med elever som är med om familjekriser? Motivera.
8. Upplever du gällande elever i kris att du fått ta på dig en roll som egentligen inte hör till ditt ansvarsområde?

Bilaga 3 Brev till rektor

Hej *rektorns namn*,

Mitt namn är Frida Unis och jag studerar fjärde året till klasslärare vid Åbo Akademi i Vasa. Jag skriver min pro gradu-avhandling med syftet att undersöka lärares upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete i skolan. I avhandlingen undersöks hur lärare upplever arbetet med elever som genomgår familjekriser, hur lärare anser att familjekriser inverkar på lärarnas arbete, samt om lärare anser sig ha tillräckligt med stöd och kunskap i arbetet med elever i kris. Jag söker nu informanter till min undersökning och därför vänder jag mig till er.

Min undersökning kommer att bestå av intervjuer med lärare som har erfarenhet av att jobba med elever som genomgått någon eller några av familjekriserna: skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom eller dödsfall. För att undvika erfarenhet av samma elever, väljer jag att intervjua lärare från olika skolor. Därmed önskar jag att få intervjua en lärare från er skola som har erfarenhet av att jobba med elever som genomgått någon av de ovan nämnda familjekriserna. Svaren från mina intervjuer analyseras och kommer att användas som material i min avhandling, dessa behandlas givetvis konfidentiellt utan att på något sätt hänvisa till läraren, de berörda eleverna eller skolan i fråga. Tidpunkten för intervjun är inom maj månad och jag besöker gärna er skola för att utföra intervjun. En timme borde räcka bra för intervjun, tiden kan dock variera beroende på lärarens erfarenheter.

Jag skulle vara väldigt tacksam om du vill vidarebefordra detta mail till lärarna som jobbar på skolan eller om du vill fråga din lärarkår om någon skulle vilja delta i min undersökning.

Med vänlig hälsning,

Frida Unis

E-post

Telefonnummer

Bilaga 4 Brev till lärare

Hej *lärarens namn*,

Mitt namn är Frida Unis och jag studerar fjärde året till klasslärare vid Åbo Akademi i Vasa. Jag skriver min pro gradu-avhandling med syftet att undersöka lärares upplevelser av familjekrisers inverkan på lärarna och deras arbete i skolan. I avhandlingen undersöks hur lärare upplever arbetet med elever som genomgår familjekriser, hur lärare anser att familjekriser inverkar på lärarnas arbete, samt om lärare anser sig ha tillräckligt med stöd och kunskap i arbetet med elever i kris. Jag söker nu informanter till min undersökning och därför vänder jag mig till dig.

Min undersökning kommer att bestå av intervjuer med lärare som har erfarenhet av att jobba med elever som genomgått någon eller några av familjekriserna: skilsmässa, missbruk, fattigdom, psykisk ohälsa, sjukdom eller dödsfall. För att undvika erfarenhet av samma elever, väljer jag att intervjua lärare från olika skolor. Därmed undrar jag om du skulle vilja och ha möjlighet att ställa upp på en intervju om dina erfarenheter av att jobba med elever som genomgått någon av de ovan nämnda familjekriserna.

Svaren från mina intervjuer analyseras och kommer att användas som material i min avhandling, dessa behandlas givetvis konfidentiellt utan att på något sätt hänvisa till läraren, de berörda eleverna eller skolan i fråga. Tidpunkten för intervjun är inom maj månad och jag besöker gärna din skola för att utföra intervjun. En timme borde räcka bra för intervjun, tiden kan dock variera beroende på dina erfarenheter.

Med vänlig hälsning,

Frida Unis

E-post

Telefonnummer